

ISSN 1331-0569

God. I.
(1996)
br. 1

POČECI

ČASOPIS STUDENATA FRANJEVAČKE TEOLOGIJE U MAKARSKOJ

POČECI, godina I, broj 1, Makarska, lipanj 1996.

Časopis studenata Franjevačke teologije u Makarskoj

Izdavač:

Franjevački bogoslovski klerikat - Makarska

Glavni urednik:

fra Joško Kodžoman

Odgovorni urednik:

dr. fra Ante Čovo

Uredničko vijeće:

fra Josip Cvitković, fra Ante Jurica, fra Krešimir Jurić, fra Damir Mandić
fra Ilija Mikulić, fra Darko Poljak, fra Domagoj Runje, fra Ivan Šipić,
fra Ante Udovičić, fra Stipe Vrdoljak.

Lektor:

prof. Zdravko Pervan

Korektor:

fra Ivica Erceg

Tehnički urednici:

fra Antonio Mlikota, fra Josip Repeša

Vanjska oprema i grafike:

fra Ante Udovičić

Adresa uredništva i uprave:

"Počeci", HR - 21 300 Makarska, Franjevački put 1
Tel.: (021) 612 - 422; Fax: (021) 612 - 503

Časopis izlazi povremeno.

Narudžbe, dopise i priloge slati na adresu Uredništva.

Rukopisi se ne vraćaju.

Časopis izlazi uz odobrenje redovničkih poglavara
Split, 12. lipnja 1996. br. 01/316/96.

Tisak: TP "Franjo Kluz" d.d. - Omiš

RIJEČ UREDNIŠTVA

Štovani čitatelji, dopustite da Vam se na samom početku "Početaka" obratimo riječima velikog teološkog mislioca Paula Tillicha, koji kaže: "Teolozi su oni koji postavljaju pitanje o onome što se *bezuvjetno tiče ljudi*, pitanje o Bogu i njegovoj objavi. Čak i u sumnji i nesigurnosti, u neznanju i zabludi, teolog ostaje teologom dokle god stalno i uvijek iznova postavlja teološko pitanje o onome što ga se bezuvjetno tiče i o Isusu kao Kristu". Dosljedno takvom određenju teološke zadaće, ili svrsi svih *nastojanja oko Istine*, naša bi se uloga, kao svećeničkih kandidata, sastojala ne samo s krajnjom ozbiljnošću neprestano postavljati pitanja o onom bezuvjetnom koje nas se tiče, nego i u svjetlu tih odrednica, u skladu sa stvarnim mogućnostima, *nuditi* odgovore na *probleme života i pitanja vremena*. Stoga, uza sve naše zalaganje da ostanemo vjerni takvom teološkom usmjerenju, smatramo kako će upravo ovaj časopis biti perspektivna alternativa (značajan podstrek) i sredstvo za prevladavanje već uhodane prakse "životarenja vlastite mladosti".

Dva su, naime, temeljna razloga što se naš časopis zove "Počeci". Jedan je od njih utoliko značajniji što će upravo sukladno mjeri u kojoj mu budemo vjerni (odani), ovisiti i naš uspjeh (vrijednosni kriterij našeg uspjeha jest životnost i povezanost sadržaja sa stvarnim aktualnim životnim prilikama). Drugim riječima, sam nas je sv. Franjo pozvao na *trajnu budnost duha* ("*Braćo, počnimo iznova...*"), kako ne bismo bili obmanuti mišlju da smo nešto učinili. Naša je zadaća, ipak, na duže staze, i za nas *kraj utopije* ne znači i *kraj nade*, radije izazov da se pronađu novi razlozi nade (da se "*umnoži nadu*") i stvori solidan temelj za *siguran hod u budućnost!* S druge pak strane, doista se može govoriti o *počecima*, uzmemo li kao predmet našeg zanimanja ili pođemo li naprosto od činjenica da se *zlo dogodilo*, *zvjerstva su počinjena*, *zla kob je već pogodila hrvatskog čovjeka*, i odvažimo li se razmatrati o *mogućnostima za prevladavanje počinjenog zla*. Upravo iz današnjeg povijesnog trenutka izrasta nova, još uvijek nerješena, problematika. Bavljenje tom problematikom zapravo određuje našu *narav i svrhu*.

Mi nastojimo odčitavati "znakove vremena", te učiniti korak naprijed s obzirom na razumijevanje *ozbiljnosti povijesnog trenutka* kojega živimo. Tako, svijesni stvarne *tragedije današnjice*, kada se često vrši "istinsko nasilje nad istinom" i "siluje" se tu istu istinu, nameće se stanoviti "(be)smisao" stvarnosti, želimo Vam pružiti što kvalitetnija razmišljanja i osvrte na tekuće stanje, te dubinom, ozbiljnošću i znanstvenošću svoga pristupa privući Vašu pozornost. Doista, želimo da ovaj časopis bude naš stvarni pokazatelj *književne svijesti* (znak duhovnog i intelektualnog dinamizma), *rasadište duha*, *odraz našeg života, rada i mišljenja*. Svrha nam je s vremenom stvoriti prepoznatljiv *kulturološki biljeg* (profil), a nadasve dati svoj mali obol nastojanjima suvremenog društva da se ostvare iskonske težnje i svi pravedni zahtjevi današnjeg čovjeka. U tom kontekstu, unaprijed isključujući svaku izvanjsku manipulaciju i pretjeranu uokvirenost (normiranost), nastojat ćemo biti trajno dosljedni *nepromjenjivosti istine*, i promatrati kroz filozofsko-teološku prizmu one stvarne i tekuće probleme što zaokupljaju sve i svakoga.

Nadalje, potrebno je nešto reći i o samoj *povijesti nastanka* časopisa, ili o ostvarenju ideje o pokretanju časopisa studenata Franjevačke teologije - Makarska. U tom smislu, smatramo da bismo učinili stanovitu nepravdu prema naraštajima starijih kolega, ako ne bismo uključili i njihova stvarna priželjkivanja, kao studenata te školske ustanove, u jednu od susljednih (sukcesivnih) faza koje su prethodile konačnom ostvarenju (realizaciji, finalizaciji) same zamisli. Tako im i ovom prigodom svima zahvaljujemo, što su "na svoj način" kroz povijest stvarali temelje i odgovarajuće preduvjete (uopće pozitivnu svijest o potrebi časopisa), kako bismo sami mogli ostvariti zamišljene planove ili probuditi *neumrlu želju*, trajno prisutnu, te posao dovesti do kraja - okrenuti novu *ispisanu* stranicu povijesti naše Teologije, kroz suradnju i doprinos u provedbi temeljne zadaće časopisa. Govoreći određenije, za vrijeme ak. god. 1994/95. na jednom od susreta studenata s našim provincijalom fra Pavlom Žmirom, iznijeta su mišljenja i prijedlozi o pokretanju časopisa. Čini se da je ideja odmah pronašla odjeka kod prisutnih, da bi se konačno uz podršku i pomoć magistara bogoslova fra Ante Čove i fra Anđelka Domazeta nakon "dugog" (dvogodišnjeg) razdoblja mučnog konci-piranja i dogovora osnovnih konstitutivnih elemenata došlo do toga što sada pred Vas stavljamo.

Svakako, časopis namjeravamo ponuditi mnogima, ne privilegirajući ga za određene dobne strukture. Svijesni smo da će ga ljudi prihvatiti i čitati u mjeri u kojoj sami uspijemo progovoriti otvoreno, na suvremen način, zanimljivo... Stoga, ovom prigodom i Vas pozivamo, štovani čitatelji, i toplo se nadamo da ćete sami svojim savjetima, prijedlozima, konstruktivnim kritikama, pridonijeti uspješnijem i prihvatljivijem izgledu i sadržaju našeg časopisa.

Priznajmo nepodmitljivost istine: u oskudnim kulturnim i društvenim prilikama, sputani konvencionalnošću uskog (provincijalnog) duhovnog obzora, naviknuti na prepoznatljiv stil pisanja (u obliku razmišljanja i iznošenja iskustava), ni sami nismo sigurni o vrijednosti napisanog, ali uz najbolju namjeru dopustite nam da s vremenom pronađemo nove (poželjnije) načine izražavanja (komuniciranja) i idejnog promicanja.

Upravo u tu svrhu sustavnijeg rada i pristupa, dogovorili smo i rubrike, koje će se po potrebi moći i mijenjati, za tematsku orijentaciju suradnika. Budući da smo i sami svjedoci jedne antikulture življenja (koja je dio našeg vremena, odnosno, njegova posljedica), jedan od autora nam pokušava posvijestiti kako smo po svom kršćanskom imenu pozvani biti navjestiteljima i promicateljima evanđeoske *novosti života* i civilizacije ljubavi. Nadalje, drugi autor razmišlja o značenju smrti i umiranja u životu današnjeg čovjeka, te pod vidom moralne teologije želi pokazati koliko je čovjekov stav prema životu neodjeljiv od njegova stava prema smrti. Naime, smrt promatramo u odnosu na cjelokupni ljudski život te tražimo njezino mjesto i ulogu u tom istom životu. Također, isti autor razmišlja i o mogućnostima, odnosno, perspektivama ekumenskog dijaloga nakon svezatarnog rata tu na našim prostorima. Drugim riječima, ekumenistički pokret i uopće ekumenska nastojanja danas idu prije svega za tim da se naglase one dodirne točke koje nas međusobno zbližuju. Međutim, i ekumenizam u svojoj aktualnosti ima uspona i padova. Tako smatramo da je govor o kršćanskom jedinstvu opravdan i potrebom pošviješćivanja onoga što nas spaja, a ne samo onoga što nas razdvaja. To je, zapravo, način kako izbjeći bolna prekrajanja Kristove nešivene haljine.

Konačno, pred Vama je i široka lepeza razmišljanja i osvrta na nekoliko pitanja koja su danas u špici društvenog zanimanja. Naime,

problematika izrasta uglavnom iz danas gotovo *obezvrijeđenog prava na razliku (različito mišljenje)*, tako da i unatoč činjenici propasti *totalitarnih sustava* i dalje imamo jako izražen oblik *totalitarnog načina mišljenja*, što sve skupa dovodi u pitanje stvarnu demokratičnost suvremenog društva. Ljudi, naprosto, i nisu uvijek svjesni načina na koje ih suvremeni propagandni aparat može instrumentalizirati (izmanipulirati), natjerati ih jednostavno da kao *robovi zavole svoje robovanje!* Potrebno je tako prepoznavati razvojne tendencije postmodernog (novodobnog) načina mišljenja, ispravno ih vrednovati i pravilno se prema njima odnositi. Također, jedan od autora obrađuje danas aktualni problem (ne)zaposlenosti velikog broja naših ljudi, posebno naših razvojačenih branitelja. Riječ je, dakle, o pravu na rad kao izrazu poštivanja temeljnih zahtjeva ljudske naravi. Nadalje, donosimo kratko ali sugestivno razmišljanje o *potrebi praštanja*, potrebi da se djeluje oprečno duhu današnje kulture i da se odvaži distancirati od te iste kulture u tom važnom (presudnom) izazovu, odnosno, preduvjetu svakog (su)života. Tom nastojanju ostvarivanja *kulture života* pridružuje se i Svetac iz Assisa koji svojim življenjem i razmišljanjem zavrijeđuje mjesto istaknutog pobornika zdravih međuljudskih odnosa. O Franjinoj karizmi kao izvanrednog organizatora i usmjerivača međuljudskih odnosa, kao i o potrebi nasljedovanja takve intuicijom obdarene osobnosti govori se u posebnom prilogu u rubrici *Franjinim stopama*. Konačno, rubrika *Meditativni kutak* nam donosi zanimljivo razmišljanje o *potrebi odluke...* Zapravo, autor razmišlja o praktičnoj nesposobnosti današnjih ljudi da donose zrele i odgovorne odluke. Razlog tom manjku smjele i odvažne "odlučnosti", prema autoru članka, leži u, globalno rečeno, *nedostatku iskustva živoga Boga*.

Za kraj donosimo nekolicinu radova u rubrici *Književni izlog* kao pokušaj novog idejnog propagiranja i izražavanja vlastitih misli, stavova, želja..., te sažeti predgled povijesti Franjevačke teologije u Makarskoj.

Štovani čitatelji, nadamo se da ćete u prvom broju "Početaka" pronaći nešto za svoju dušu. Ostajući u toj nadi, pozivamo Vas da nas podržite svojim opaskama, prijedlozima, osvrtima, uopće, svim onim što može uspostaviti nekakav "obećavajući" dijalog.

REKTOROVA POPRATNA RIJEČ

Franjevačka teologija u Makarskoj (donedavno nazivana Franjevačka visoka bogoslovija) djeluje već gotovo tri stoljeća. Naime, god. 1708. osnovano je Filozofsko učilište, a nakon podjele velike Provincije Bosne Srebrene, tj. osamostaljivanjem i oslobađanjem jednog dijela Dalmacije od turskog, otomanskog ropstva, god 1735. osnovana je nova franjevačka provincija, provincija Presvetog Otkupitelja.

Odmah nakon osnutka nove redovničke zajednice, u Makarskoj je osnovano 1736. god. i Bogoslovno učilište. Tako, praktično, naše Učilište djeluje, uz manje prekide zbog ratnih i poratnih nedaća, već 288 godina, a 1996. godine se navršava i **260-ta** godišnjica potpunog teološkog studija u gradiću koji, od bure, nevremena i snježnih nanosa brani silna snaga Biokova, a oplakuje i osvježuje plavetnilo, ljepota i svježina Jadranskog mora.

Jedan od znakova slavljenja tih godišnjica, poniranja u slavu prošlost i podsjećanje na ulogu i mjesto i značaj našeg Učilišta, a sve u nadi i s pogledima upućenima u budućnost, u sljedeća desetljeća, pa i stoljeća, jest i pojavak, izlaženje lista, časopisa studenata Franjevačke teologije, koji nosi obećavajući, i gotovo franjevački, naslov "Počeci!". To je, ujedno, i znak i odgovor na znakove vremena na koje nas neprestance poziva Crkva i učenje II Vatikanskog sabora (Usp. GS 4; 11; PO 9).

Studenti teologije, posebice oni koji se *ex professo* pripremaju i odgajaju za redovništvo i svećenički poziv i ulogu u narodu Božjem, pozvani su da već od prvih godina školovanja i izobrazbe uoče, zavole i potpuno ovladaju tehnikom pisanja, lijepog izražavanja i djelotvornog posredovanja bogatstava "srca i uma" svima onima koji su toga potrebni i za koje će biti poslani.

I sama riječ Božja se "utjelovila", zaodjenula u ruho riječi, govora, izražavanja i prenošenja, posredovanja misli i spasonosne poruke!

Sve ide za tim da oni sami upoznaju sebe, da otkrivaju i razvijaju talente i darove Božje koji su, možda, negdje skriveni i prekriveni

talogom straha, nemogućnosti i neshvaćanjem drugih. Ide se za tim da se oni sami posluže i ovladaju svim sredstvima društvenog priopćavanja, kao što su to tisak, film, radio, televizija, osobna računala i razni vidovi suvremenog povezivanja i umrežavanja, da se "veličina istine i dobrote donese na svjetlo i uzvisi" (*Inter mirifica*, br.7).

Upravo s tim mislim da se i na ovaj način odgovori potrebama vremena, i da se **istina i dobrota**, dvije vrijednosti i kategorije koje su bitne, temeljne i bez kojih se ne može živjeti i doći do apsolutne Istine i Dobrote - Boga Stvoritelja, pozdravljamo ovaj pokušaj i preporučamo Vašoj dobroti i potpori ovaj časopis studenata Franjevačke teologije u Makarskoj.

Svima onima koji su to potakli, ustrajali u naporima i doveli do ostvarenja želimo obilje Božjeg blagoslova i što češće, plodonosnije izlaženje i što bolju i uspješniju suradnju svih studenata i onih koji će čuti, vidjeti i u svojim rukama imati časopis.

Ad multos annos i neka Vas sve prati *Mir i Dobro!*

U Makarskoj, 13. 06. 1996.

Dr. fra Dušan Moro, rektor

Teološki pokušaji

KULTURA PRAZNINE I SUMNJE

Uvod

Pisati zbog samog pisanja mislim da nema smisla. Misliti i svoje misli, zar vrijedi čuvati samo za sebe? Misliti i svoje spoznaje ukoliko su vrijedne, pa i manje vrijedne, staviti na papir, smatram da je ne samo vrijedno, nego i dužnost. Često puta čovjek nije u stanju donijeti nešto sasvim novo, nešto kvalitativno novo, no to ga ne opravdava za šutnju, da ostaje nijem. Čovjek je pozvan podsjetiti na stvari već zaboravljene i upozoriti na činjenice i probleme, koji su dio njegova svijeta, dio prostora i vremena u kojem se on nalazi.

Mislim da smo svi svjesni činjenice da živimo u sekulariziranom svijetu. Dio smo svijeta koji se, usuđujem se reći, pomalo sve više i više udaljuje od svoje iskonske zadaće. Dio smo svijeta koji za svoj stil i kulturu življenja uzima antikulturu življenja. Dio smo svijeta u kojem do nedavno opće prihvaćene vrijednote više ne vrijede. Nikakve vrijednosti se ne poštuju, pa ni vrijednost vlastite savjesti kao zadnje norme djelovanja. Praznina i sumnja postaju način života. Svjedoci smo da zemljom hoda sve više praznih ljudi sa sumnjom u očima.

Jasno je da su praznina i sumnja čovjekovi vječni pratioci sve od prvog grijeha pa do današnjeg dana.

Kad čovjek utvrdi neku činjenicu odmah se pita zašto je to tako, zbog čega, koji su uzroci toj činjenici.

Postoji još jedna poteškoća vezana uz prazninu, sumnju i uopće antikulturu življenja. A ta je da one izazivaju strah pred ovozemaljskim i vječnim sutra.

Razuman čovjek za svaku bolest traži lijek. Čovjek kršćanin pred bolešću praznine i sumnje utječe se Božjoj Riječi. Iz nje crpi nadu i vjeru u bolje sutra i vječno sutra u Ljubavi, a sve to pod vodstvom, ravnanjem savjesti koja, ukoliko se živi pod njezinim ravnanjem, nudi Život.

1. PRAZNINA I SUMNJA KAO NAČIN ŽIVOTA

Svaki čovjek ima svoj način života. Ne samo čovjek, nego i svako živo biće, sve ono što je živo ima svoj vlastiti način života ili preživljavanja. Svakako, način života je mnogo čim uvjetovan. Čovjekovo mjesto rođenja, narod u kojem se rodio, kultura u kojoj se odgaja i raste, cjelokupno društvo, javno mnijenje, škola, religija, sve to utječe na njegov način života. Razvijajući se čovjek prima i odbacuje različite datosti mjesta i vremena, gdje i u kojem živi, i postupno oblikuje vlastiti način života.

Ovdje neće biti govora o nekom od tih načina života kojega je čovjek izabrao prihvaćajući bolje, nego, naprotiv, o načinu života koji je nastao odbacujući bolje, odbacujući ono što oplemňuje.

1. 1. Praznina i sumnja kao vječni čovjekovi pratioci

Postojalo je vrijeme kada nije bilo ni praznine ni sumnje. Sve bijaše dobro. Koliko je to vrijeme trajalo mi to ne znamo. Međutim, znamo kada je prestalo: "Tada se obadvoma otvore oči i upoznaju da su goli" (Post 3, 7).

Da li su se praznina i sumnja uvukli u čovjeka odmah poslije grijeha gotovo je nebitno. Bitno je to da su praznina i sumnja posljedice grijeha, posljedice odbacivanja, odnosno neprihvatanja Božje zapovijedi.

Od grijeha je čovjekov život ispunjen duhovnim lutanjem, traženjem. A lutajući, čovjek može skroz zalutati, izgubiti se.

Od grijeha čovjek je ponovno krenuo u potragu za istinom i smirenjem. Ponovno je u potrazi za Dobrom, jer prije grijeha sve bijaše dobro.

“Samo Bog može odgovoriti na pitanje o dobru, jer on je Dobro. Ali Bog je već dao odgovor na to pitanje: to je učinio stvorivši čovjeka i usmjerivši ga mudrošću i ljubavlju prema njegovoj svrsi, s pomoću zakona koji je urezan u njegovo srce (usp. Rim 2, 15), prirodnoga zakona.”¹

Često puta čovjek nije u stanju prepoznati u Bogu Dobro i traži ga na krivom mjestu i nakon toga ostaje nezadovoljan i stavlja u sumnju sve: i Boga i Dobro i Smisao.

Nakon neuspješnih pokušaja traženja Smisla čovjek stavlja u pitanje i vlastiti život. I nerijetko, od samih početaka čovječanstva pa do naših dana, takvi neuspjesi u traženju Smisla završavali su i završavaju suicidom.

Život je najveća čovjekova vrijednota. Biti dionikom ovoga svijeta neograničeno je povjerenje Stvoritelja u čovjeka. Samo onaj tko je dao život ima vlast i oduzeti ga. Onaj tko uzima život sebi ili drugome previše želi. Želi ono što nije u njegovoj moći. Želja mu je veća od mogućnosti. Takav svoj stav na koncu opravdava besmisлом života, besmisлом uopće. A često puta se zna dogoditi da Smisao ne vidi od vlastite sjene.

Svaki čovjek teži ispunjenju, nastoji biti velik. Svatko je velik na svoj način i to u odnosu prema veličini onoga što je volio. Tko sebe voli, velik je kroz samoga sebe, a tko voli druge ljude velik je po svojoj predanosti, ali tko Boga voli veći je od svih.²

1. 2. Praznina i sumnja kod današnjeg čovjeka

Današnji je čovjek, možda više nego ikada prije, pogođen besmisлом, ispražnjen i sumnjičav prema svemu što ga okružuje, prema samom sebi i prema Bogu.

Današnji čovjek živi bolje nego ikada prije. Ovo “bolje” odnosi se na materijalnu stranu, na elementarne ljudske potrebe. Čovjek je svojom pameću i znanstvenim dostignućima postigao uvjete da živi bez bojazni za sutra, ne samo svoje, nego i naraštaja koji dolaze. Čovjek je osigurao materijalna dobra nužna za život, pa i ona koja su luksuzna, ono što mu nije neophodno. I postigao je “blaženstvo”, sreću, zadovoljstvo?

Naprotiv, čak praznina i sveukupni strah proizlazi iz materijalnih dobara. Čovjek je došao u situaciju u kojoj je sam sebe zarobio. Ako su nekoć, pa i danas u nekim dijelovima svijeta, strah, praznina i sumnja dolazili iz bijede,

¹ IVAN PAVAO II., *Veritatis Splendor*, br. 12.

² Usp. S. KIERKEGAARD, *Brevier*, (preveo D. Najdenović), Grafos, Beograd, 1979, str. 40.

nesigurnosti za život, stan, hranu, onda danas u modernom razvijenom svijetu ohe dolaze iz bogatstva i obilja. Možda bi bolje bilo reći da praznina i sumnja dolaze iz straha da mu tko ne ugrozi ono što ima. Nije nam ovdje želja idealizirati materijalnu bijedu ili prezirati bogatstvo. Potrebno je staviti naglasak na zrelost svijesti i čovjekove osobnosti.

Već je prije spomenuto da čovjek može živjeti bez bojazni za sutra. To se može shvatiti samo s jedne strane, jer je tehnološkim razvojem omogućio poboljšanje egzistencije, povećao životni standard.

S druge strane istim tim naglim tehnološkim razvojem izazvao je ekološku krizu. Fenomen ekološke krize je sveprisutan, život je jednostavno u opasnosti. Svakodnevno izumiru pojedine biljne i životinjske vrste, zrak je sve nečistiji, ozonske rupe sve veće. Nisu li sve ovo dovoljni razlozi za strah? Ekološka kriza uzrok je straha za goli život. Kad je čovjeku ugrožen život, on postaje buntovnik i to buntovnik protiv Onoga tko mu nije nimalo kriv. Današnji čovjek došao je u situaciju kad samo želi uzimati, a odavno je zaboravio odricati, žrtvovati, brinuti se za drugoga i za ono što ga okružuje.

Čovjek je u svojoj slobodi sam sebe zarobio. Postao je zarobljenik svoje krivo shvaćene slobode. Čovjek je ispražnjen unatoč tome što je "pun" svih stvari koje je u svojoj posesivnosti i gladi prigrabio za sebe. I upravo taj čovjekov egoizam i posesivnost su istisnuli iz čovjeka, ili potisnuli u njemu sve ono dobro koje posjeduje i ugušili onaj kristovski poziv "dođi i idi za mnom".

Čini se da je zaboravljeno da "Isusov poziv 'dođi i idi za mnom' obilježuje najveće moguće veličanje čovjekove slobode, a istodobno svjedoči o istini i o obveznosti čina vjere i odluka koje se mogu nazvati temeljnom opcijom".³ Današnji čovjek zaboravio je vjerovati, izgubio je povjerenje u drugoga i povjerenje drugih.

Kad govorimo o praznini i sumnji kod današnjeg čovjeka, možemo reći da je jedan od njihovih izvora i poljuljanost odnosa između spolova. Dakle, možemo govoriti o fenomenu seksualnog permisivizma. "Seks i zabava to je sada aksiom mladih generacija".⁴ Usudio bih se reći da je seksualni permisivizam Levijatan našega vremena i da velik dio ljudi troši dobar dio vremena u potrazi za užicima.

Užitak mora proizići iz ljubavi, iz međusobnog darivanja, ali "užitak sam po sebi, ukoliko se mehanički odvoji od istinskog integralnog čovjekova

³ IVAN PAVAO II., *Veritatis Splendor*, br. 66.

⁴ M. VESELICA, *Zov savjesti iz hrvatskog Sibira*, Zagreb, 1990, str. 23.

kozmosa, od njegovih emocija, vodi rafinaciji zvjerskog satanizma u čovjeku, vodi porazu duhovnoga ja".⁵

1. 3. *Praznina i sumnja kao izvor straha pred ovozemaljskim i vječnim sutra*

Koliko god današnji čovjek nijekao i zanemarivao transcendentno, ipak nije imun na jednu činjenicu koja je usko povezana sa transcendentnim, a to je umiranje, smrt. Bez obzira na društveni, politički, ekonomski i intelektualni status ona dolazi prije ili kasnije, ali svejedno dolazi, "jer i mudri umiru, pogiba i luđak i bezumnik: bogatstvo svoje ostavlja drugima" (Ps 49 r. 11.).

Činjenica smrti izaziva kod čovjeka strah. Ima ljudi, svetaca, koji smrt gledaju drugačije nego što to čini današnji sekularizirani čovjek. Sv. Franjo Asiški smrt naziva "sestrom" u svojoj Pjesmi stvorova, kad kaže: "Neka te hvali, Bože moj, naša sestra tjelesna smrt, kojoj nitko ne može izmaći".⁶ Za razliku od sv. Franje današnji sekularizirani čovjek osjeća strah pred smrću i grčevito se bori za produženje života.

Čini se, da se danas smrt pod svaku cijenu želi ukloniti iz društvenog života. Gradskim ulicama više ne prolaze pogrebne povorke i izbjegava se sve što bi podsjećalo na smrt i na taj način moglo smetati drugima. Ljudi sve više umiru po bolnicama i staračkim domovima, gotovo izolirani od društva. Postoji i poteškoća za liječnike i medicinsko osoblje kako priopćiti na smrt bolesnom pacijentu da mu se bliži smrt, jer smrt je tabu tema društva.

S druge strane, nasuprot ovoj šutnji o smrti i zaboravu smrti, postoji obilna literatura o smrti. Budi se veliko zanimanje za umiruće i na tom su području počela prava znanstvena istraživanja, a osobitu zaslugu na tom području ima knjiga liječnice Elisabeth Kübler - Ross o njezinim iskustvima iz razgovora sa umirućima.⁷

Možemo se upitati zbog čega je današnji čovjek tako grčevito vezan uz zemlju, uz materiju? On je svjestan da "kad umre, ništa neće ponijeti sa sobom, i blago njegovo neće s njime sići" (Ps 49 r. 18.). U svojoj posesivnosti i egoizmu, o kojima je već bilo riječi, on želi svaki trenutak

⁵ Isto, str. 23.

⁶ Spisi svetog Franje, Jukić, Sarajevo, 1974, str.62.

⁷ Usp. L. TOMAŠEVIĆ, *Shvaćanje smrti danas*, u: SB, XXXI, 1991, br. 2, str. 96 - 100.

uživati u onome što ima i bori se za svako moguće produženje toga trenutka. On nije gospodar onoga što posjeduje, nego naprotiv, rob. On je kao u zatvoru i ne vidi ništa osim onoga što ga okružuje, ništa osim onoga čega je zarobljenik. I u tomu je njegov problem. On ne zna da ima nešto drugo i strah ga je od onoga što dolazi sutra, jer to je nešto novo, nepoznato, njemu strano.

S druge strane ukoliko naslućuje sadržaj onoga sutra, a to sutra može biti dobro ili zlo, onda on izabire svoje danas, svoje uživanje, bez upuštanja u rizik za neusporedivo veći užitak, blagostanje, sreću.

U tom slučaju prijeko je potrebna moralna obnova društvenog i političkog života, koja je danas na ustima mnogih. Kad Sv. Otac govori o toj moralnoj obnovi kaže: "Jamačno je dug i tegoban put što ga valja prevaliti, brojni su golemi naponi koje treba napraviti da bi se ostvarila takva obnova, pa i mnogostrukosti i ozbiljnosti uzroka koji izazivaju i pothranjuju nepravedna stanja kakva danas postoje u svijetu".⁸

Potrebno je također i to da svaki čovjek mijenja, ma koliko to teško bilo, svoj mentalni sklop, svoj stav prema smrti. "Možemo razlikovati četiri načina kako ljudi pristupaju činjenici smrtnosti: izbjegavanje, prihvatanje, neutralizacija i potiskivanje".⁹

Potrebno je jednostavno prihvatiti činjenicu da je čovjek smrtan. "Čovjek je po svojoj naravi smrtan. U ovom izričaju, dakako, još nije ništa rečeno o zadnjem osmišljenju i stanovitoj vrijednosti smrti. A čovjeku stoji na raspolaganju samo jedna životna povijest na zemlji. To znači: smrt, jednako kao i rođenje, pripada punoj zbilji 'bitka - u - svijetu'".¹⁰

2. ODGOVOR RIJEČI BOŽJE PRAZNINI I SUMNJI

Kao ljudi možemo shvatiti da svaki čovjek ima svoj način života, međutim kao kršćani znamo da postoji jedan pravi način života, a to je onaj Kristov. Stoga je nužno mijenjati način življenja ukoliko se on protivi Kristovu načinu. Sv. Petar u svojoj Prvoj poslanici piše: "Vi ste narod kojega je Bog stekao da naviještate silna djela njegova" (1 Pt 2, 9). Ne slijedi li iz ovoga da je potrebno mijenjati način života pogotovo ukoliko naš način života ne naviješta silna djela Božja?

⁸ IVAN PAVAO II., *Veritatis Splendor*, br. 98.

⁹ M. SZENTMARTONI, *Psihologija smrti*, u: *Pred licem smrti*, Zagreb 1990, str. 151.

¹⁰ L. TOMAŠEVIĆ, *Bioetika* (skripta za internu uporabu), Makarska, 1994, str. 99.

Nasuprot individualističkom i egoističkom načinu života možemo postaviti kršćanski koji se očituje u Crkvi. Crkva je "primila Evanđelje kao navještaj i kao izvor radosti i spasenja. Primila ga je kao dar od Isusa, kojega je poslao Otac, 'da siromasima navijesti veselu vijest' (Lk 4, 18)".¹¹

Iz toga slijedi da je Crkva poslana naviještati Kristov način života i evangelizirati. Samim tim što je poslana evangelizirati, ona sudjeluje u Kristovoj proročkoj, svećeničkoj i kraljevskoj službi.

"Tako biva i kada se radi o navještanju Evanđelja života, sastavnog dijela Evanđelja koje je Isus Krist. Mi smo u službi tog Evanđelja, potpomognuti sviješću da smo ga primili na dar i da smo poslani navijestiti ga čitavom čovječanstvu 'sve do kraja zemlje' (Dj 1, 8)".¹²

Utjelovljena Riječ Božja, Sin Božji, koji nudi Evanđelje života ističe kršćansku nadu kao pokretača života, vjeru nasuprot sumnji i ispravno formiranu savjest kao glas koji, ukoliko ga se sluša nudi život.

2. 1. *Nada pokretač života*

Suvremeni čovjek u borbi između "kulture života" i "kulture praznine i sumnje" u opasnosti je da izgubi smisao Boga, a "gubeći smisao Boga, teži se i gubljenju smisla čovjeka, njegova dostojanstva i njegova života".¹³

Dakle, kad se izgubi smisao Boga, ugrožen je i smisao čovjeka što tvrdi i II. vatikanski sabor kad kaže: "Stvorenje bez Stvoritelja iščezava... Štoviše, kad je Bog zaboravljen, stvorenje postaje neshvatljivo" (GS 36).

Izgubivši smisao Boga suvremeni čovjek vjeruje da može urediti život na zemlji bez Boga, sam sa svojim umom, ali kako kaže sveti Pavao u poslanici Rimljanima, "gradeći se mudrima, poludješe" (Rim 1, 22).

Ipak na kraju krajeva čovjek uviđa da ne može sve sam. I što tada? Pada u očaj, jer je nemoćan. Boga je već ranije odbacio, a sada ga opet zazivati i uteći mu se, čini mu se kao izdaja samoga sebe, izdaja svijeta bez Boga i izdaja vlastitih ideala i ciljeva kojima je sve podredio.

Takvom čovjeku potrebno je pomoći da uvidi da "sve uvjetovanosti i naponi da se nametne šutnja ne uspijevaju ugušiti glas Gospodnji koji odzvanja u savijesti svakog čovjeka: uvijek se iz tog intimnog svetišta

¹¹ IVAN PAVAO II. *Evangelium Vitae*, br. 78.

¹² *Isto*, br. 78.

¹³ *Isto*, br. 21.

savjesti može pokrenuti novi put ljubavi, prihvatanja i služenja ljudskom životu”.¹⁴

Takvom čovjeku potrebno je uliti nadu u mogućnost kvalitativno novog života, života vjere u Božju ljubav.

“Kršćanska je egzistencija plod nadanja. Ona je, ustvari traženje, usmjerenje naprijed, kretanje u nepoznato, izlazak.”¹⁵

To je zapravo izlazak iz začaranog kruga sumnje i praznine, koje vode jedna u drugu i izviru jedna iz druge. Nada u vječnu budućnost, u koju se Krist vratio nakon svoje muke i patnje, jest sila koja čovjeku omogućuje da izađe iz tog začaranog kruga u kojem se nalazi.

Nada je bitno povezana uz budućnost, uz iščekivanje boljšeg, jer se uvijek nadamo nečemu drukčijem nego što je sada, nečemu što je ispred nas. Stoga je u takvom stavu neposrednog ophođenja s budućnošću i iščekivanjem boljšeg potrebno u razmišljanju ispunjenom molitvom zapaziti božansko - čovječji prauzrok naših nada, jer “kršćanska je egzistencija plod nadanja”.¹⁶

Čovjek bez nade u boljšu budućnost osuđen je na životarenje. To je čovjek koji nije spreman na rizik. To je onaj za kojeg sveti Ivan Apostol kaže da je “mlak”: “Znam tvoja djela: nisi ni studen ni vruć. O da si studen ili vruć! Ali jer si mlak, ni vruć ni studen, povratit ću te iz usta”(Otk 3, 15 - 16).

To je onaj koji nije u stanju staviti sve što ima na “kartu” vječne budućnosti. Današnjem sekulariziranom čovjeku je potrebno približiti činjenicu da se isplati živjeti na taj način da se zavrijedi vječno blaženstvo. No, da bi mu se ta činjenica približila potrebno mu je živo svjedočanstvo Crkve, kršćana. A Crkva je prisutna svugdje gdje čovjek u iskrenosti srca teži za istinom i dobrotom, gdje se u nadi predaje nekomu višem, gdje se daruje u služenju blišnjemu. Iako je ovakav stav u današnjem svijetu prečesto preziran i odbacivan, ipak je to izvrstan put postignuća onoga mjesta gdje se Krist vratio nakon svoje muke, smrti i uskrsnuća, a to je mjesto svrha naše kršćanske nade i vjere.

¹⁴ Isto, br. 24.

¹⁵ L. BOROS, *Živjeti iz nade*, KS, Zagreb, 1970, str. 33.

¹⁶ Isto, str. 33.

2. 2. Vjera nasuprot sumnji

Kad govorimo o kulturi praznine i sumnje koja je uzela previše maha u današnjem sekulariziranom svijetu, ne možemo ne progovoriti o daru vjere koja se sama po sebi stavlja nasuprot sumnji i praznini. "Treba stoga da kršćani iznova otkriju novinu svoje vjere i njezinu prosudbenu snagu naprama nametljivoj kulturi što prevladava: 'Nekoć bijaste tama, - opominje nas apostol Pavao - a sada ste svjetlost u Gospodinu: kao djeca svjetlosti hodite - plod je svjetlosti svaka dobrot, pravednost i istina - i odlučite se za ono što je milo Gospodinu. A nemajte udjela u jalovim djelima tame, nego ih dapače raskrinkavajte' (Ef 5, 8 - 11)." ¹⁷

U životu svakog čovjeka postoje trenutci mijenjanja, zaokreta, bilo to u poslu, u odnosu prema obitelji, svijetu koji ga okružuje. Isti takav zaokret trebao bi se dogoditi s obzirom na vjeru.

"Treba povratiti, obnoviti pravo lice kršćanske vjere, koja nije jednostavno skup postavaka što ih umom valja prihvatiti i odobriti. Ona je štoviše proživljena spoznaja Krista, živo pamćenje njegovih zapovijedi, istina koju treba proživjeti... Vjera je odluka koja obvezuje cijelo postojanje. Ona je susret, dijalog, zajedništvo ljubavi i života vjernikova s Isusom Kristom, Putom, Istinom i Životom (usp. Iv 14, 6)." ¹⁸

Nužno je naglasiti jednu činjenicu koja se mora ostvariti da bi vjera došla do izražaja. Ta činjenica jest čovjekova otvorenost i povjerenje. Dakle, kršćanska vjera pretpostavlja čovjekovu otvorenost i povjerenje. "Onako kako nam predložuju evanđelisti, vjera je pristajanje razuma uz Krista, ali je još više potpuno prepuštanje i apsolutno povjerenje u Njega. Vjerovati konačno znači prihvatiti Isusa Krista." ¹⁹ Čovjek, da bi imao pravu vjeru nužno mora priznati svoju neznatnost u usporedbi s Bogom. Koliko god on bio uspješan na znanstvenom i tehnološkom polju, koliko god on prodro svojim umom u tajne prirode, ipak na koncu postoji "zid", zapreka preko koje razumom ne može dalje. Tada nastupa vjera, i kad to čovjek uvidi onda je najveći. Kad čovjek uvidi koliko je malen, zapravo je postao velik. Postao je čovjek vjere. Ljudi vjere su dionici svijeta kojega vjera nadilazi, a isto tako nadilazi i njegove promjene, njegovu nesavršenost i njegovu smrt.

U svijetu postoji grijeh, postoji zlo. Postoje ljudi koji sebi prisvajaju ono što im ne pripada, ono što pripada samo Bogu. Žele biti gospodari nad životima drugih ljudi, žele sve potčiniti sebi. To su grijesi našeg doba iz

¹⁷ IVAN PAVAO II., *Veritatis Splendor*, br. 88.

¹⁸ Isto, br. 88.

¹⁹ L. TOMAŠEVIĆ, *Životnost vjere*, u: SB, XXX, 1990, br. 1, str. 5.

kojih izlazi kultura praznine i sumnje. Jedino je Bog gospodar života i jedino njemu sve pripada, a ljudima pripada onoliko koliko im je on dao. Čovjek je pao "u zlo i sam se nije mogao dići. Mogao je i grešan i duhovno izranjen graditi ovozemno kraljevstvo, kulturu i ekonomiku, zakon i kakvu - takvu zemaljsku sigurnost. Mogao je zgrtati prolazna dobra, hvatati časovite užitke, zamišljati sebi i potomstvu bolju budućnost. Ali nije mogao pobijediti zla, smrti i pakla. Nije mogao doći do pune istine, do plodne ljubavi, do smirenog života. Nije se mogao ispuniti Bogom. Nije se mogao učiniti besmrtno sretnim. To spasenje, to kraljevstvo Božjega života, to smirenje i tu radost donio je čovjeku Isus Krist, Božji sin."²⁰

Vjera stoji nasuprot sumnji. Da bi se prešlo od sumnje na vjeru, potrebno je obraćenje. Obraćanje u svojoj biti znači okretanje k Bogu. Potrebno je, znači, okrenuti se od svog dosadašnjeg načina života k Bogu.

Obraćanje je moguće uvijek kad se osjeća čovjekova bijeda i nedosljednost. Obraćanje je "prijelaz iz nevjere ili očita krivovjerja u vjeru. Sudbonosni prijelaz preko duhovnog Rubikona, kad se čitav jedan svijet, splet uvjerenja i uhodani način života napušta, a stvara se i čovjeka osvaja novi svijet, nova vizija svijeta, novi pogled na sve što je pred njim."²¹

Kad je čovjek, čovjek vjere, on je dužan svjedočiti svoju vjeru, a o uostalom, ni ne može drukčije, on sam postaje svjedočanstvo, vođen unutarnjim glasom svoje ispravno formirane savjesti.

2. 3. *Savjest glas koji nudi život*

U materijalističkoj perspektivi današnjeg sekulariziranog čovjeka međuljudski odnosi trpe veliko osiromašenje. U shvaćanju današnjeg čovjeka došlo je do izmjene na ljestvici vrjednota. Drugi se vrjednuje ne po onome što "jest", nego po onome što "ima, čini i doprinosi" i u skladu s ovim vrjednovanjem drugoga oblikuje se savjest sekulariziranog čovjeka. "Pomračenje smisla Boga i čovjeka, sa svim mnogovrsnim i sudbonosnim posljedicama za život, događa se u dubini moralne savjesti."²²

Dakle, savjest sekulariziranog čovjeka brine samo za sebe, bez osjećaja za drugoga, teži slobodi bez zakona ljubavi, koja u tom slučaju prestaje biti sloboda i u opasnosti je da stvari krivo imenuje, pa da tako proglasi "dobro zlom i zlo dobrom" (Iz 5, 20).

²⁰ M. ŠKVORC, *Vjera i nevjera*, Zagreb, 1982, str. 148.

²¹ Isto, str. 208.

²² IVAN PAVAO II., *Evangelium Vitae*, br. 24.

“U dubini savjesti čovjek otkriva zakon koji on sam sebi ne daje ali kojemu se mora pokoravati. Taj glas, što ga uvijek poziva da ljubi i čini dobro a izbjegava zlo, kad zatreba, jasno odzvanja u intimnosti našega srca: čini ovo, a izbjegavaj ono. Čovjek naime ima u srcu zakon što mu ga je Bog upisao” (GS 16).

U današnjem svijetu u kojem do izražaja dolazi kultura praznine i sumnje, čovjek je u neprestanoj opasnosti da svoju savjest krivo oblikuje i tek tada dolazi do problema. Stoga je svaki čovjek dužan ispravno formirati svoju savjest i po njoj živjeti i tada će ona biti glas koji vodi u život, glas koji daruje život u punini.

Čovjek je dužan neprestano osluškiivati taj glas i “razgovarati” s njim, i unatoč tomu “nikada se neće dovoljno ocijeniti važnost toga tajnog razgovora čovjeka sa samim sobom. Ali to je, zapravo, razgovor čovjeka s Bogom, autorom zakona, prvim uzorom i posljednjom svrhom čovjeka.”²³

Bitna uloga savjesti jest u tome da prosudi o moralnosti nekoga čina. “Savjest tako uvijek formulira svoj sud što ga jednim imenom zovemo diktat savjesti što se često zove i samo savjest. U tom smislu savjest ima dvostruku ulogu: retrospektivnu, kad prosuđuje već izvršena djela i postavlja se kao svjedok ili sudac te čovjeka hvali i kori, već prema tome kakav je čin bio. Druga uloga je perspektivna, kada se odnosi na buduća djela. U toj ulozi savjest se postavlja kao norma ili vodič djelovanja jer spoznaje buduće djelo kao dobro ili zlo i ukazuje da se izvrši, ako je dobro ili izbjegne ako je zlo.”²⁴

Prema tome čovjekova je dužnost da savjest sluša i čini onako kako mu kaže. Činiti dobro, a izbjegavati zlo. Time čovjek izbjegava prijekore, koje nitko ne voli, a postiže pohvalu, koja je svakomu draga. Ali nije ovo glavni razlog da se sluša glas savjesti. Jedan od razloga je i taj, što slušajući glas ispravno formirane savjesti nećemo biti dionicima kulture praznine i sumnje. No, najveći razlog zbog kojega treba slušati glas savjesti jest taj što je to glas Božji u nama, jer je to volja Božja i jer je savjest “srčika ljudske osobe” (GS 16), koja nudi Život i vodi u Život.

²³ IVAN PAVAO II., *Veritatis Splendor*, br.58.

²⁴ L. TOMAŠEVIĆ, *Moralni principi*, (skripta za internu upotrebu), Makarska, 1996, str.103.

Zaključak

Zatvoriti oči pred jednom stvarnošću koja je sveprisutna kod današnjeg čovjeka, koja u datom trenutku prelazi u čovjekov način života i postaje njegovim pogledom na svijet i cjelokupnu stvarnost koja ga okružuje, u najmanju bi ruku bilo nepošteno.

Nepošteno najprije prema samom sebi kao slabom čovjeku koji je, htjeli mi to ili ne, u mogućnosti postati dionikom kulture praznine i sumnje.

Nepošteno bi zatim bilo prema drugim ljudima, za koje smo, htjeli to ili ne, odgovorni.

Konačno, nepošteno bi bilo prema Stvoritelju koji nas je stvorio iz ljubavi i za ljubav, a kad tu ljubav grijehom odbacismo dao nam je vjeru i nadu da vjerujemo i nadamo se da ćemo opet jednom i zauvijek biti u Ljubavi, a nikako nas nije stvorio kao bića predodređena da u nama caruju praznina i sumnja.

Na samom kraju možemo zaključiti da smo svjedoci jedne antikulture življenja, da je ona dio našega vremena i da je posljedica našega vremena, ali i to da smo po svom kršćanskom imenu pozvani biti navjestitelji i promicatelji civilizacije ljubavi.

fra Ante Jurica

SMRT I UMIRANJE U LJUDSKOM ŽIVOTU

Uvod

Postoji poslovice o smrti kao najvećoj pravdi. Ukoliko bi se njezina pravednost sastojala samo u tome da smrt sve ljude bez iznimke pogađa jednako, tada bi ta pravda uistinu, bila slijepa. Ako je pak govor o smrti kao času, kad nastupa nagrada ili kazna za učinjena djela, tada i njezina pravednost ima konkretni smisao. Stoga njezinu pravednost radije gledamo u proživljavanju vlastite smrti, kao ploda cjelokupnog života. U tome smislu možemo reći da je svaka smrt pravedna, ali ne i da je svaka smrt ista.

Iz tih uvodnih misli već uočavamo kako je teško govoriti o smrti, budući da tom pitanju možemo pristupiti sa stanovišta različitih svjetonazora i životnih okolnosti. U svakom slučaju teško je govoriti o još sasvim nedoživljenom iskustvu. Ipak, smrt je neprestano u našoj sredini. Ona je kao neki žalac, koji nas uvijek podbada na razmišljanje ne dajući nam mira. Stoga će biti prikazani neki problemi u današnjem društvu, koji su vezani uz činjenicu smrti.

Rad je podijeljen u tri dijela. U prvom dijelu prikazana je sama terminologija vezana uz pojmove smrti i umiranja. Riječ je o vrstama smrti i napravljen je mali izlet u razmišljanje o današnjoj kulturi smrti, kako to opisuje papa Ivan Pavao II. u svojoj enciklici *Evangelium vitae*. Drugi je dio potpuno posvećen pogledu na današnje shvaćanje smrti, s osvrtom na tipične probleme današnjeg društva glede umiranja i njege umirućih. Treći dio je teološko promatranje smrti. Govor je o shvaćanju smrti u Svetom pismu, te o velikom otajstvu Kristove smrti i uskrsnuća.

Problematika smrti i umiranja je, u ovom radu, smještene u okvire moralne teologije. Nije, stoga, riječ o teološko-filozofskom obrazloženju otajstava kršćanske vjere. Nakana i svrha je više uočiti problematiku, ali i put rješavanja teških pitanja u odnosu današnjeg društva prema smrti. Taj put nalazimo na području kršćanske vjere u uskrsnuće, koja daje svoj biljeg ljudskom životu.

1. Smrt i umiranje

Smrt i umiranje se mogu promatrati s različitih gledišta i o njima govoriti na različitim područjima. Ta dva pojma neizbježno su pitanje medicine, biologije, psihologije, sociologije i prava. Osim toga, smrt je česta tema u umjetnosti, bilo književnosti, slikarstvu, kiparstvu ili glazbi. Nezanemariva je njezina prisutnost u kulturnoj i religijskoj povijesti. No, ona nije samo izvor nadahnuća brojnih umjetničkih djela nego je i mučno pitanje filozofskih razmišljanja i teoloških istraživanja. Katolički vjeronaučni govor o smrti, kako je to primijetio K. Rahner, proizlazi iz isprepletenosti filozofskog i na Objavi utemeljenog pogleda.¹ To je i razumljivo kad se uzme u obzir da Biblija govori o smrti i vječnom životu naprosto kao o činjenicama uz koje veže određene značajke, ne donoseći sustavna traktata o načinu opstojnosti čitave ljudske osobe preko smrtnoga praga. Takva pitanja čovjeka ipak zanimaju i nerijetko su presudna u njegovu vjerskom opredjeljenju. Stoga je u teologiji smrti neizbježna primjerena doza filozofske pronicljivosti.

Sami pojmovi smrti i umiranja primjenjuju se u različitom smislu ovisno s kojeg se područja ljudske djelatnosti promatraju. Tako se stvara široka lepeza značenja jedne te iste riječi, koja može biti dobrodošla u pjesničkim izražavanjima. Ovdje je ipak potrebno ograditi pojmove kojima se bavimo od domaćaja "pjesničke slobode" i utvrditi najuže značenje u kojem se oni redovito shvaćaju.

1.1. Značenje termina

Smrt i umiranje pojmovi su naizgled tako bliski, a zapravo su potpuno isključivi, makar jedan bio upućen na drugoga. Smrt je statički pojam i označava stanje nakon čina umiranja koji se već zbio.² Drukčije rečeno, smrt gledano biološki označuje kraj života. Ipak, i ova jednostavna definicija smrti može se shvatiti dvojako. Ukoliko se smrt shvati kao apsolutni prestanak bivstvovanja, tada je ona doista pravi statični pojam kako smo ga gore označili. Ona bi tako označavala trenutak nastupanja onog velikog Ništa, kako se izrazio M. Krleža.³ U teološkom razmišljanju smrt radije

¹ K. RAHNER, *Schriften zur Theologie*, Band IV, Benziger Verlag Einsiedeln-Zürich-Köln, 1960, 42.

² Usp. V. POZAIĆ, *Umrijeti u ljudskom dostojanstvu*, u: Pred licem smrti, zbornik radova (uredio: V. POZAIĆ), Zagreb 1990, 198.

³ Usp. M. KRLEŽA, *Legende*, Sarajevo 1973, 17.

označava prag između dvaju razdoblja života tj. dvaju načina opstojnosti ljudske ličnosti. Tu smrt označava trenutak nastupanja vječnog života koji se ne da iskusiti u ovozemnim kategorijama. Takvo shvaćanje nadilazi biološko poimanje, koje u teološkom promatranju ne može biti mjerodavno, makar je na svome području ispravno.

Stoga smrt shvaćamo pragom iza kojeg nastupa, u ovozemnom životu, neiskusiva zbilja. Takvo je shvaćanje indiferentno u pogledu vjerničkog ili nevjerničkog prihvatanja, budući da njime označujemo prag o kojem se svi moraju složiti, jer je to očita činjenica, makar se razlikovali u poimanju onoga što nastupa korak iza toga praga.

Umiranje je smrti utoliko suprotan pojam što označuje jedan dio života. Umire živ čovjek, a ne mrtvac. To je razdoblje bioloških zbivanja koja su još u tijeku, a neizbježno dovode do stanja smrti. No, i ovdje je potrebno malo razjašnjenje, jer su biološki procesi u čovjeku već u samom začetku osuđeni na smrt, došla ona prije ili kasnije. U tom bi se smislu čitav život mogao nazvati umiranjem, prema onoj Heideggerevoj "Sein zum Tode".⁴ Ipak pojam umiranje ograničujemo na razdoblje života kad je očito skoro nastupanje smrti. U tom slučaju umiranje kao proces izostaje kod nenadnih smrtnih slučajeva (prometna nesreća, ubojstvo i sl.). Opće shvaćanje pojma umiranje podrazumijeva kod umirućeg i njegovih bližnjih svijest o skoroj i, uglavnom, vremenski predvidljivoj smrti. Ovakvo je shvaćanje vrlo bitno pri njezi umirućih, koja povlači za sobom razna pitanja s područja moralne teologije.

1.2. Vrste smrti

Kako pojam smrti možemo promatrati s različitih stajališta, tako i podjela smrti na vrste ovisi o njima. Tako možemo govoriti o društvenoj smrti kao neprihvaćenosti u društvu, o psihogenoj smrti kao životu u beznađu, o etničkoj smrti kao o izumiranju ili uništavanju jednog čitavog naroda (genocid). Na području biologije možemo govoriti o srčanoj i moždanoj smrti itd.

Ovdje se ograničujemo na shvaćanje smrti koja označuje kraj ovozemnog životnog puta jedne ljudske osobe. U tom smislu smrt dijelimo s obzirom na čas i način njezina nastupanja.

Nastupanje smrti zbog same starosti u godinama pri kraju prosječnog životnog vijeka uglavnom nazivamo prirodnom smrću. Današnje shvaćanje

⁴ Usp. L. TOMAŠEVIĆ, *Shvaćanje smrti danas*, u: *Služba Božja*, XXXI/1991, br. 2, 93.

prirodne smrti ima svoj korijen u biološkoj prirodi ljudskog života. Ona je zapravo neizbježni kraj bioloških zbivanja u ljudskom tijelu. To je čas tolike istrošenosti tijela, da u sebi više ne može nositi život. Sporan je trenutak kad smrt nastupa, u ovom čisto biološkom pogledu. Poznato je da nakon preminuća u čovjeku još nisu obamrle sve životne stanice, nego se tijelo postupno gasi, a ne podudara se ni čas srčane i moždane smrti, što sa sobom vuče mnoga moralna pitanja kao što su: presađivanje organa, reanimacija, održavanje na aparatima itd. No, u filozofsko-teološkom promatranju same činjenice smrti kao takve, to su periferna pitanja.

Sve druge vrste smrti mogli bismo nazvati *umjetnima*, ne stoga što takva smrt ne bi bila stvarna, već stoga što nije nastupila redovitim slijedom životnih procesa. Riječ "*redovit*" ovdje je relativna budući da većina ljudi još uvijek umire prerano, tj. prije nego je iscrpljena njihova biološka životna snaga i ljudske životne mogućnosti. Omjer takve prirodne smrti nasuprot ostalim vrstama stoji dosada 1:100 000.⁵ Umjetnom smrti tako zovemo svaku smrt koja je nastupila uslijed kakve nesreće, ubojstva, samoubojstva. Tu spada i eutanazija kao nasilno prekinut proces umiranja. Dakako da je ova podjela vrlo poopćena s obzirom na to da je često teško povući razliku između prirodne i umjetne smrti kad se radi o raznim smrtonosnim bolestima, koje čovjeka mogu zadesiti u bilo kojem razdoblju životnoga tijeka.

Veliko je nastojanje medicine, ali i društvenih znanosti (politike i socijalnog nauka) da se dostigne onaj ideal mesijanskog vremena u kojem "neće biti starca koji ne bi godina svojih navršio" (Iz 65, 20). Jasno je da se na području medicine treba okaniti iluzornih pokušaja općeg nadvladavanja smrti. Medicina treba u prvom redu ići za tim da se omogući prirodna smrt kod što više ljudi. U tim nastojanjima nemala je uloga politike i brige oko socijalne pravde. Nadvladavanje i osmišljenje činjenične smrti već spada na filozofski i, još više, teološki govor.

1.3. Današnja kultura- kultura smrti (prema Ivanu Pavlu II.)

Koliko određeno shvaćanje života i smrti utječe na cjelokupan ljudski život i moralno ponašanje, više je nego očito u današnjem pluralističkom i multikulturalnom društvu. Tu problematiku razrađuje papa Ivan Pavao II. u svojoj enciklici *Evangelium vitae*. Osobito je njezino prvo poglavlje usredotočeno na raščlambu pojava u društvu koje karakteriziraju nastanak

⁵ G. GRESHAKE, *Tod und Auferstehung, Christlicher Glaube in moderner Gesellschaft*, Teilband 5, Herder Freiburg-Basel- Wien, 1981, 71.

jedne kulture, koju papa naziva kulturom smrti.⁶ Enciklika općenito govori o vrijednosti i nepovredivosti ljudskog života, a pozornost joj se na poseban način usredotočuje na trenutke života u nastajanju i umiranju.

Kao središnja jezgra Isusova poslanja, prema evanđeljima, ističu se riječi: "Ja dođoh da život imaju, u izobilju da ga imaju" (Iv 10, 10). U tom životu papa vidi onaj "novi i vječni život koji se sastoji u zajedništvu s Ocem, na koji je milosno pozvan svaki čovjek u Sinu djelovanjem Duha posvetitelja. Baš u takvom životu dobivaju puno značenje svi vidovi i časovi čovjekova života."⁷ To je put ispravnog poimanja vrijednosti ljudskog života, koje se iskrivilo u društvu u kojem vlada kultura smrti.

No, gdje su korijeni tog kulturi smrti u kojoj se život svodi na biološki materijal,⁸ a smrt se, inače smatra apsurdnom, naširoko primjenjuje kao eugeničko sredstvo i sredstvo lišavanja boli i patnje u procesu umiranja (eutanazija)?⁹ Problem je utoliko teži što se ne radi o pojedinačnim zastranjenjima nego o programiranim prijetnjama na znanstven i sustavan način.¹⁰ Ne zabrinjavaju toliko nesnalaženja u konfliktnim moralnim situacijama, koliko sama olakotnost u provedbi moralno zlih čina (npr. pobačaja) u redovitim prilikama života, bez teških razloga. Čovjek u konfliktnoj situaciji nastoji iznaći pravo rješenje, i sama njegova zapitanost izraz je poštivanja života. Stoga više zabrinjava neobzirnost prema ikakvim moralnim zasadama, što u biti niječe svako moralno vrjednovanje pojedinih ljudskih čina.

Korijene te paradoksalne proturječnosti nalazi papa analizirajući mentalitet, koji iskrivljujući pojam subjektivnosti, priznaje kao nositelja prava samo onoga koji se predstavlja s punom ili barem početnom autonomijom i izlazi iz stanja potpune ovisnosti o drugima.¹¹ Ukratko, onaj koji ima veću moć komuniciranja u društvu kao da ima i veća prava. Takva logika dopušta jačima manipuliranje životima slabih i nemoćnih, koji su nesposobni boriti se za svoja prava. Tu potpuno nestaje osjećaja za neotuđivu vrijednost ljudskog života bez obzira na njegov položaj u društvu, njegovu možebitnu hendikepiranost ili starosnu dob.

Korijeni takva poimanja nalaze se i u izopačenom shvaćanju slobode, koja ne poštuje svoju sastavnu vezu s istinom. No, korijeni nisu ni samo tu.

⁶ IVAN PAVAO II., *Enciklika "Evangelium vitae"*, KS, dokumenti 103, Zagreb 1995, 11.

⁷ *Isto*, 1.

⁸ *Usp. Isto*, 14.

⁹ *Usp. Isto*, 64.

¹⁰ *Usp. Isto*, 17.

¹¹ *Usp. Isto*, 19.

Još se više radi o pomračenju smisla Boga i čovjeka. Kultura smrti ne priznaje Boga kao Stvoritelja, a on je temelj ispravnog shvaćanja čovjeka, i to kao *otajstveno drugog u odnosu na druga stvorenja*¹² Tako ona čovjeka svodi na jedno od mnogih bića, na jedan organizam koji je, povrh svega, dostigao veoma visok stupanj napretka, ali bez transcendentalne utemeljenosti. Time je dovedana u pitanje i sama savjest društva, (ta čovjek je društveno biće), koja ne samo što tolerira nego i podupire kulturu smrti. Sve u svemu, došlo je do velike pomutnje između dobra i zla, te papa želi baciti svjetlo na put dobra kojim je potrebno ići. Stoga papa, ne štedeći riječi da ukori raširena nemoralna ponašanja (pobačaj, kontracepcija, eutanazija) i shvaćanja (individualizam, utilitarizam, hedonizam itd.), ipak ne zaboravlja spomenuti i pozitivne znakove koji se očituju u brizi za čovjeka i njegov cjelokupan život. Nakon što se upozorilo na ono što ne treba činiti, ne ostavlja se čovjeka bez znanja o tome što mu je činiti i kako se ponašati u skladu s dostojanstvom svojega bića. Evanđelje života je i upravljeno promicanju života: *"život je uvijek dobro. To je intuicija ili čak iskustvena činjenica, i čovjek je pozvan usvojiti njen duboki razlog."*¹³ Život koji Bog daje čovjeku daleko je više od samog postojanja u vremenu. To je penjanje prema punini života i to je klica postojanja koje nadilazi same granice vremena: "Jer Bog je stvorio čovjeka za neraspadljivost i učinio ga na slavu svoje besmrtnosti" (Mudr 2, 23).

Takvim poimanjem izaziva se duboki osjećaj poštovanja prema životu i raste svijest o njegovoj neotuđivoj vrijednosti. Time nasuprot kulturi smrti stoji istinska kultura života.

2. Shvaćanje smrti u današnjem društvu

Kad se govori o shvaćanju smrti u današnjem društvu, redovito se ističu pojedini filozofi sa svojim razmišljanjima o tom problemu. Ovdje nas više zanima jedan opći stav prema smrti, koji obilježuje čitav mentalitet. Dakako, da se i tu počesto moraju istaknuti pojedinci, bilo kao analizatori društvenih pojava, bilo kao oni, koji su svojim nazorima uvelike utjecali na društveni život. Tako smo u prethodnom (dijelu) spomenuli papu Ivana Pavla II., koji je, zbog bolnih činjenica iskrivljenog poimanja vrijednosti ljudskog života, našu današnju kulturu nazvao kulturom smrti. Papa je tu krenuo s moralnog stanovišta, te je, analizirajući današnji mentalitet, dao moralnu ocjenu

¹² Usp. *Isto*, 22.

¹³ *Isto*, 34.

određenih ponašanja vezanih uz golo očuvanje života (briga za nerođene, bolesne i umiruće). No, kakvo poimanje smrti možemo otkriti promatrajući opći društveni život?

Teško da će se naći ijedno razmatranje o današnjem shvaćanju smrti u kojem se neće istaknuti ona Epikurova misao: "*Navikavaj se na misao da se smrt nas ništa ne tiče. Jer svako dobro ili zlo osniva se na opažanju, a smrt je gubitak opažanja (...) Dakle, najstrašnije zlo, smrt, ništa nas se ne tiče, jer dokle god mi postojimo nema smrti, a kad smrt dođe, nas neće više biti. Ona se, dakle, ne tiče ni živih ni mrtvih, jer žive ne dodiruje, a mrtvi ne postoje više.*"¹⁴ Ta dosjetka izvanredan je način potiskivanja osjećaja straha od smrti, ali samo do onog trenutka kad smrt neodgodivo pokuca na naša vrata. Ipak je znakovito, da taj epikurovski stav karakterizira današnji praktični javni život. Smrt je rijetka tema svakidašnjih razgovora. Ljudi više vole pričati o nečem bezbrižnijem. Možda je riječ *razbibriga* jedna od najpopularnijih riječi današnjice. Čovjek se uvijek boji da ne bi kakvim preozbiljnim pitanjem uznemirio dobro raspoloženje u društvu. No, literatura o tim ozbiljnim pitanjima je itekako obilna, a sama smrt je danas postala središnja tema u filozofskoj misli.¹⁵

Kroz povijest se društvo odnosilo prema smrti i mrtvacima na različite načine. To je uvelike ovisilo o religiji i stupnju civilizacije. Pračovjek je, kako su pokazala novija istraživanja, slavio smrt, zbog toga što je vjerovao da je smrt "vrhunsko promaknuće, konačno ritualno uzdizanje u viši oblik života, u svojevrsno uživanje u vječnosti."¹⁶ Egipatske piramide nikle su iz kulta faraonske vječnosti.¹⁷ Rimljani su, ukoliko bi bili bez djece, usvajali djecu, kako bi sebi osigurali posmrtni kult predaka. Inače je govor o smrti uvijek obilježen religioznošću, pa je tako i kršćanstvo donijelo novi pogled onkraj groba, o čemu će biti govora kasnije.

U filozofskom razmišljanju o smrti, mogu se jasno vidjeti dva stava. Prvi je ustrajno upinjanje da se nađe zadovoljavajuće osmišljenje smrti (a time i života), a drugi je, već spominjani, epikurovski stav, koji poziva na navikavanje na misao da se smrt nas ništa ne tiče, ili drukčije rečeno: ne brini se što će biti kad te ne bude.

Prvi se pravac grana u različite interpretacije problema smrti. Književnici i filozofi će se itekako uhvatiti u koštac s tim pitanjem. Pjesnik R. M. Rilke

¹⁴ EPIKUR, *Poslanica Menekeju*. Cit. prema: I. KOPREK, *Smrt- krajnje osobno iskustvo nade*, u: *Pred licem smrti*, Zagreb 1990, 74.

¹⁵ Usp. L. TOMAŠEVIĆ, *Ondje*, 91.

¹⁶ E. BECKER, *Poricanje smrti*, (prevela: V. Špiljak), Zagreb 1987, IX.

¹⁷ Usp. I. SUPEK, *Spoznaja*, Mladost, Zagreb 1971, 43.

početkom dvadesetog stoljeća uvodi u europsku misao smrt sa svom njezinom ozbiljnošću. On je zaokupljen problemom smrti kao vlastitosti egzistencije svakog pojedinca. Svakog čovjeka smrt pogađa na jedan i neponovljiv način. Postoji doduše i "strana" smrt, koja pogađa čovjeka mase. Stoga Rilke moli za to da Gospodin svakome udijeli vlastitu smrt koja proizlazi iz cjelokupnog života dotičnog čovjeka.¹⁸ U tom se smislu pridaje veća važnost pojedincu negoli pluralnosti čovječanstva.¹⁹

A. Camus čak kaže da jedina sloboda znači "biti na čisto sa smrću".²⁰ Poslije je sve moguće. Prihvatanje smrti usko je vezano uz Boga. "Vjerovati u Boga znači prihvatiti smrt. Kad prihvatiš smrt, problem Boga bit će riješen- ne obrnuto".²¹ E. Ionesco će kraj djetinjstva (tj. bezbrižna življenja) označiti trenutkom spoznavanja smrtnosti.²² Simon Weil će u umiranju vidjeti uvjet nastajanja novih spojeva (Verbindungen). Riječ je o zrnu koje umire i tako oslobađa energiju, koja se pretvara u novi život.²³ Paul Tillich teološki interpretira strah od smrti, kao onaj strah kojemu smo robovi, ne stoga što moramo umrijeti, nego stoga što smo zaslužili umrijeti.²⁴ M. Heidegger, koji je možda najviše utjecao i na razvoj moderne teologije smrti, u svom egzistencijalizmu smrt označuje kao čisto ljudsku imanentnost.²⁵ Čovjek smrt ne proživljava kao budući događaj, nego kao trajno prisutnu vlastitost. O onome poslije smrti ne znamo ništa. Ipak, ako je Heidegger odredio čovjeka kao mogućnost i projekt, možemo pitati kakav je smisao čovjekova bitka ukoliko bi smrt za čovjeka značila neopozivi odlazak u "ne-više-biti" (Nichtmehrsein). Sam Heidegger ostavlja ovo pitanje neodgovoreno, naglašavajući pritom granice ljudskog znanja.²⁶ Očito, odgovor na to pitanje ostavlja nekom drugom. Možda tu treba progovoriti teologija, koja u svojim promišljanjima o smrti ne izostavlja

¹⁸ Usp. L. TOMAŠEVIĆ, *Ondje*, 92.

¹⁹ Usp. R. GUARDINI, *Reiner Maria Rilke, Le Elegie duinesi come interpretazione dell'esistenza*, Morcelliana-Brescia 1974, 479.

²⁰ A. CAMUS, *Tagebuch Januar 1942 bis März 1951*, u: RAZNI AUTORI, *Im Angesicht des Todes leben, Christlicher Glaube in moderner Gesellschaft*, Teilband 36, Quelleband 6, Herder Freiburg- Basel- Wien, 1983, 102.

²¹ *Isto*.

²² Usp. E. IONESCO, *Journal en miettes* 772, u: RAZNI AUTORI, *Im Angesicht des Todes leben ...* 104.

²³ Usp. S. WEIL, *Schwerkraft und Griade*, u: RAZNI AUTORI, *Im Angesicht des Todes leben....* 107.

²⁴ Usp. P. TILlich, *In der Tiefe ist Wahrheit. Religiöse Reden*, u: RAZNI AUTORI, *Im Angesicht des Todes leben...* 113.

²⁵ Usp. L. TOMAŠEVIĆ, *Ondje*, 94.

²⁶ Usp. I. KOPREK, *Ondje*, 78-79.

Boga koji je gospodar života i smrti. Tako teologija osmišljenje smrti nalazi u transcendentalnom prostoru, što filozofija nužno ne čini.

Drugi pravac u filozofiji, kako smo rekli, nastoji o smrti uopće ne razmišljati. Ipak, razmišljanje o smrti je neizbježno, te i u ovom, makar nojevskom stavu prema smrti, nalazimo određene interpretacije fenomena o kojem govorimo. Možda je tu najtipičniji primjer marksizam. Pridavanje veće važnosti društvu nego pojedincu uvjetovalo je i sukladno poimanje smrti. Naime, ne umire tek pojedinac, nego i čitava društva. No, društvo se ipak sastoji od pojedinaca, koji sami iskuse vlastitu smrt. Ali, društvo je i ono, koje, po marksističkom shvaćanju, na neki način pojedinca "spašava od smrti". Čovjek doduše umire, ali činjenica da je on postojao, u svijesti društva je besmrtna. Stoga je misao o životu velikana u našim srcima tako karakteristična za marksističke pogrebne govore.

U pozadini takvih ideja stoji Hegel za kojega je smrt "nužnost prelaska individualiteta u sveopćost (Allgemeinheit)", što Feuerbach konkretizira kroz ideju "povijesne svijesti čitavosti (das Ganzen)".²⁷

Marksizam je u svoje vrijeme zavladao velikim dijelom istočne Europe. U zapadnom, kapitalističkom društvu, nije prošao sa svojom ekonomskom politikom, ali je i tu svojom teorijskom ravnodušnošću pred problemom smrti, možda i nesvjesno, itekako prisutan.

Ovim, makar letimičnim, pregledom suvremenih razmišljanja o smrti uvidjeli smo da je čovjeku velika briga osmisliti vlastiti bitak. Svatko se nalazi u toj borbi, jer je smrt nepobitna činjenica. Stoga je vrlo važno da čovjek trenutak vlastite smrti, kakogod je shvaćao, dočeka na dostojanstven način. To traži sama čovjekova narav i dostojanstvo njegove osobe. Čini se da je danas nastala svojevrsna kriza dostojanstva u umiranju i njezi umirućih. Pokušat ćemo reći koju riječ i o tom problemu.

2.1. Dostojanstveno umiranje

Briga za očuvanjem dostojanstva u posljednjim trenucima života ujedno je i nova i stara tema. Stara je utoliko, što se u svim razvojnim stupnjevima ljudskog društva, i u svim kulturama, vodila posebna briga o njegovanju umirućih i ispraćaju mrtvih. Nova je utoliko što, u novim oblicima života, uslijed tehničkog, znanstvenog i kulturnog razvoja, iskrsavaju i novi problemi vezani uz proces umiranja. Tipičan problem današnjice npr., u tom

²⁷ G. GRESHAKE, *Tod und Auferstehung, Christlicher Glaube in moderner Gesellschaft*, Teilband 5, Herder Freiburg- Basel- Wien, 1980, 76.

smislu jest: dokle produljivati život ili proces umiranja tehničkim aparatima?²⁸

Inače se problem dostojanstvenog umiranja postavlja na vrlo širokom području. Ono u prvom redu ovisi o samom umirućem i njegovim najbližima (obitelj i prijatelji), ali i o različitim okolnostima. Spomenimo samo neke: životna dob umirućeg, mjesto umiranja (zatvor, bolnica, bojište, radno mjesto, obiteljski krug itd.), uzrok umiranja (smrtonosna bolest, ubojstvo, samoubojstvo, smrtna kazna, prometna nesreća, starost itd.). No, neovisno od spomenutih okolnosti, na odnos prema smrti i umiranju uvelike utječe opći mentalitet društva. Kakav je taj mentalitet danas?

Čini se, da se danas smrt pošto-poto želi ukloniti iz društvenog života.²⁹ Gradskim ulicama više ne prolaze pogrebne povorke i izbjegava se sve, što bi na trenutak zaustavilo društveni život. Štoviše, takav odnos prema smrti prenosi se i na samu obitelj. Pokojnikova rodbina kao da ne želi smetati drugima znakovima žalosti (naricanje, crnina itd.), a i samo umiranje u obiteljskom krugu postaje pravom povlasticom. Ljudi sve više umiru po bolnicama, u svojevrsnoj izolaciji od društva. Ponekad se takve pojave želi opravdati i brigom za liječenje, koje se ne može prikladno pružiti bez bolničkih aparata. No, počesto se tu radi o izvlačenju od obveza koje sa sobom nosi njegovanje umirućih. U samim bolnicama nemala je poteškoća liječnika i bolničkog osoblja kako priopćiti na smrt oboljelom čovjeku pravu istinu o njegovu stanju. Jer, smrt je tabu tema društva iz kojeg nisu izuzeti ni liječnici.³⁰

Takvo je stanje ipak izazvalo reakciju. O tome možda ponajbolje svjedoči obilna literatura o smrti. Taj val općeg preobraćenja u odnosu prema smrti osobito je pogodio Ameriku, u kojoj je uklanjanje smrti iz društvenog života postalo tako tipično te se, u tom smislu, govori i o tzv. "američkom načinu umiranja".³¹ Osobito je značajna knjiga liječnice Elisabeth Kübler-Ross o njezinim iskustvima iz razgovora s umirućima.³² Tako se probudilo veliko zanimanje za umiruće, i počela su, na tom polju, prava znanstvena istraživanja.

²⁸ Usp. B. HÄRING, *Kristov zakon*, sv. III, KS, Zagreb 1986, 208 sl.

²⁹ Usp. L. TOMAŠEVIĆ, *Ondje*, 96-100.

³⁰ Usp. M. ŠEF, *Liječnik i smrt*, u: Pred licem smrti, Zagreb 1990, 163-165.

³¹ Usp. L. TOMAŠEVIĆ, *Ondje*, 91 i 98.

³² E. KÜBLER-ROSS, *On Death and Dying*, New York 1969: U hrvatskom prijevodu: *Razgovori s umirućima*, (preveo: Karlo Prendivoj), Biblioteka "Oko 3 ujutro", Zagreb 1976.

Dr. Kübler -Ross je podijelila proces umiranja na smrt oboljelih bolesnika, od časa kad su saznali za svoje stanje, u pet faza:

- 1) *nepriznavanje i osamljivanje;*
- 2) *gnjev;*
- 3) *cijenkanje;*
- 4) *depresija;*
- 5) *prihvatanje.*

Svaka je ova faza već sama po sebi rječita. No, znakovit je i njihov redoslijed. Zašto je prihvatanje, kao stav prema smrti, tek na posljednjem mjestu? Možda stoga što prihvatanje nastupa u trenutku, kad čovjek uvidi, da sam ne može promijeniti ništa osim svoga stava. Nastupanje smrti je, naime, neizbježno.

Inače se čovjek stalno opire smrti. To je i normalno, budući da je smrt bol i patnja, a umirućeg "zasužnjuje pod svoju moć."³³ Stoga pri njezi umirućih valja voditi računa, ne samo o tjelesnoj njezi bolesnika, nego još više o duhovnoj skrbi uzimajući u obzir sva duševna stanja i raspoloženja u kojima se nalazi umirući čovjek. Tako se izražava poštivanje dostojanstva umirućeg, koji je pred nama prisutan kao živa ljudska osoba potrebna drugih, možda i više nego tek rođeno dijete, budući da je te svoje potrebe, za razliku od djeteta, sada svjesna. U tom se smislu ljudske uzajamnosti i govori o dostojanstvenom umiranju. Radi se naprosto o tome da se smrt kao neizbježna činjenica proživi na što dostojniji način. Inače, smrt, koja, kako rekosmo, zasušnjuje čovjeka, "u samoj sebi ne uživa nikakva dostojanstva."³⁴

No, u toj skrbi za bolesne i umiruće teško je uvijek povući crtu, kada se zapravo radi o liječenju, a kada o praćenju čovjeka u procesu njegova umiranja. Tu se naširoko razgranao problem eutanazije.³⁵ Tako se, među ostalima, govori i o pravu čovjeka na smrt, koje može biti kršeno uslijed različitih pretjeranosti u korištenju izvanrednih sredstava liječenja, kad ona znače samo umjetno nanošenje bezgranične patnje i bijede.³⁶ To se događa zbog opravdane navezanosti na dragu osobu, ali i zbog samog straha od suočavanja sa činjenicom smrti, koja počesto više uznemirava umirućemu bliske osobe negoli njega samog.

³³ V. POZAIĆ, *Umrijeti u ljudskom dostojanstvu*, u: *Pred licem smrti*, Zagreb 1990, 206.

³⁴ *Isto.*

³⁵ O tome vidi. V. POZAIĆ, *Život dostojan života, Eutanazija u prosudbi medicinske etike*, Zagreb 1985.

³⁶ Usp. B. HÄRING, *Nav. dj.*, 213.

2. 2 Pravo na smrt

U svakidašnjem životu, valjda nitko neće čovjeku zaniijekati pravo na istinu koja se tiče njegove vlastite osobe. No, kad je riječ o smrtnim bolesnicima iskrsavaju poteškoće. Istraživanja su pokazala da velik dio na smrt bolesnih pokazuje u povoljnim uvjetima visoku spremnost i osjetljivost za istinu o svom stanju.³⁷ Stoga pravovremena obaviještenost bolesnika o njegovoj skoroj smrti može otkloniti mnoge zle posljedice kao što su osjećaj nesigurnosti i nepovjerljivosti prema bolničkom osoblju i vlastitoj obitelji.

E. Kübler-Ross je jedna od onih, koji su se osmjelili razbiti taj tabu. Kakav god stav čovjek imao prema smrti, on ima pravo na istinu o svom stanju. Ne dovodi se uopće u pitanje da li čovjeku priopćiti istinu. Treba se više pitati kako mu je priopćiti.³⁸ Tu dolaze u obzir razne okolnosti u kojima se bolesnik nalazi, ali to ne znači i beskrajno odgađanje trenutka istine.

Osim toga, neizostavno je pitanje dokle održavati život modernim (i skupim) aparatima, što smo već gore označili kao tipičan problem današnje medicinske etike. I ono, kao i pitanje priopćenja istine, više muči i opterećuje savjest onih koji se za bolesnika brinu negoli samog bolesnika.

Ipak postoje neka načela koja nas mogu voditi u rješavanju tog problema. Ako je netko, piše V. Pozaić, "ispunio svoj život i dalji mu *umjetno podržavani* život tj. produljivani *tok umiranja*, ne donosi nikakav dobitak, može se odreći novih, tehnički mogućih, napora uzdržavanja i produljivanja života, odnosno toka umiranja. Naime, sam biološki život osnovna je i temeljna ali ne i najveća vrjednota, i ne mora se održavati pod svaku cijenu."³⁹

Da bismo se mogli voditi ovim načelom, očito je da trebamo sebi posvijestiti koja je to veća vrjednota, pred kojom se biološki život poništava. Naime, ako biološki život ne gledamo kao najveću vrjednotu, onda možemo reći da se prava *životna vrjednota* temelji na nečem višem. Tu ćemo dati riječ teologiji.

³⁷ Usp. *Isto*, 205.

³⁸ Usp. E. KÜBLER-ROSS, *Nav. dj.*, 35.

³⁹ V. POZAIĆ, *Umrijeti u ljudskom dostojanstvu....* 211.

3. Teološko promatranje smrti

Teološki se govor o smrti temelji na Objavi. Ona je i prvo teološko područje istraživanja (*locum theologicum*). No, teološki govor o smrti ide i dalje od samoga Pisma. Naime, nedvojbena nauka o činjenici zagrobnog života ipak povlači za sobom brojna pitanja na koja u pisanoj Objavi nije sasvim jasno odgovoreno. Ne radi se tu, dakako, o nekakvoj manjkavosti ili necijelovitosti Objave na tom području, nego o čovjekovoj nemogućnosti iskustvene spoznaje buduće stvarnosti o kojoj, ipak, želi što više znati. Stoga iz objavljene stvarnosti o besmrtnosti ljudske duše i uskrsnuću tijela u Posljednji dan izvira pitanje o načinu zagrobne opstojnosti u razdoblju između trenutka smrti i dana tjelesnog uskrsnuća te o strukturi subjekta koji je nositelj toga života. Sveti Augustin će mudro reći da u tom razdoblju duša prebiva u "skrovitim stanovima"⁴⁰, izražavajući pri tom nedokučivost još neiskušene stvarnosti. Nadalje se postavljaju temeljna pitanja o ontološkom uzroku smrti, njezinoj povezanosti s istočnim grijehom, zatim o Kristovoj pobjedi nad smrću te o značenju svih tih spasenjskih događaja za ljudski život.

Samo poimanje smrti tijekom Objave nije bilo uvijek jednako. U povijesti postoji postupni rast čovjeka u spoznaji stvarnosti, ali je i sama Božja Objava nadolazila korak po korak.

3.1. Smrt i umiranje u Svetom pismu

U promatranju poimanja smrti i umiranja u Svetom pismu odmah upada u oči spomenuta postupnost Objave u otkrivanju toga misterija. Smrt je neizbježno iskustvo svih ljudi. Na nekim je mjestima (npr. Ps 39, 14; Job 7, 8, 21) neizbježan dojam smrti kao apsolutnog nepostojanja dok se drugdje govori o molitvi za pokojne (2 Mak 12, 43 sl.) i određenju čovjeka za neraspadljivost i besmrtnost (Mudr 2, 23 sl.).

Prvi spomen smrti u Bibliji nalazi se već na prvim stranicama knjige Postanka (Post 2, 17; 3, 19). Tu je smrt označena kao posljedica grijeha. Odatle i nauka Crkve kako "zbog istočnog grijeha, čovjek mora podnijeti 'tjelesnu smrt' od koje bi bio pošteđen da nije sagriješio."⁴¹ Važan je termin "tjelesna smrt". Naime, poslije učinjenog grijeha među ostalim Bog govori

⁴⁰ Usp. M. MANDAC, *Sveti Augustin, Rukovet*, Makarska 1990, 110.

⁴¹ *Katekizam Katoličke Crkve* (dalje KKC), odobrila Hrvatska biskupska konferencija 1994, 1018.

Adamu i ove riječi: "Od zemlje si bio uzet, prah si i u prah ćeš se i vratiti" (Post 3, 19). Ako bolje promotrimo, vidjet ćemo da je ono što je uzeto iz zemlje zapravo čovjekovo tijelo. Dah života je došao od Boga: "Jahve, Bog, napravi čovjeka i u nosnice mu udahne dah života. Tako postane čovjek živa duša." (Post 2, 7). Dakle, ono što je uzeto iz praha tj. tijelo, u prah će se i vratiti. Dah života je, budući da dolazi od živoga Boga, besmrtn.

Govor o smrti u Starom zavjetu ima još jednu oznaku tipičnu za semitski mentalitet. Riječ je o zanemarivanju pojedinačnog doživljavanja smrti. Problem besmrtnosti pojedinca s početka se uopće i ne postavlja. Izabrani narod kao zajednica posjeduje od Boga zajamčenu besmrtnost. Pojedinač je postajao dionikom te besmrtnosti posredstvom svoga potomstva. Objava međutim nije zastala na takvom poimanju. Nada u prevladavanje smrti temelji se na samoj Božjoj komunikaciji s ljudima. Postavlja se pitanje: "Ako je smrt apsolutno nepostojanje komunikacije, ne stoji li to u suprotnosti sa samim Bogom i njegovom komunikacijom s ljudima, kao i s ljudima međusobno?"⁴² Ukoliko Božjoj komunikaciji s ljudima dademo pridjev vječnosti, tada se ta vječnost odnosi i na same ljude.

Objava Novoga zavjeta potpuno uvodi Boga u otajstvo ljudske smrti. Krist je činom utjelovljenja primivši ljudsku narav, primio i ljudsku smrtnost. Kako 'je smrt došla po grijehu tako se sada samom smrću pobjeđuje grijeh. Smrt kao posljedica grijeha biva pobijeđena. Ne događa se, doduše, nikakva promjena fizičke naravi u odnosu na smrt između starozavjetnika i novozavjetnika. No, Kristova smrt i njegovo uskrsnuće, postaju savršenim jamcem stvarnosti besmrtnosti ljudske duše i uskrsnuća tijela u Posljednji dan.

Možda evandeosku poruku o zagrobnom životu možemo najzornije prikazati riječima koje govore o "Bogu živih a ne mrtvih" (Lk 20, 37). Tu je, veli G. Greshake, čovjek sadržan u samoj definiciji Boga. Iz toga slijedi da čovjek, budući da pripada Bogu, ima neprolazan život.⁴³

Potrebno je napomenuti da se u Svetom pismu govori o dvije smrti. Prva je smrt ona koju smo nazvali tjelesnom smrti. To je zapravo uobičajeno poimanje riječi *smrt*. Druga je smrt ona koja obilježuje stanje stanovnika pakla.⁴⁴ To je vječna smrt. Ona, međutim, ne znači apsolutno nepostojanje, nego odsutnost Božje blizine. Riječ je o onima koji nisu ostali vjerni do

⁴² G. GRESHAKE, *Nav. dj.*, 96.

⁴³ *Usp. Isto*, 97.

⁴⁴ KKC u broju 1056 jasno govori o paklu kao vječnoj smrti: "Po primjeru Kristovu, crkva upozorava vjernike na 'tužnu i mučnu stvarnost vječne smrti, koja se zove 'pakao'".

smrti te nisu dobili "vijenac života" (Otk 2, 10), dočim "pobjedniku sigurno neće nauditi druga smrt" (Otk 2, 11).

3.2. Kristova smrt i uskrsnuće

Otajstvo smrti i uskrsnuće Kristovo ne mogu se promatrati odvojeno jedno od drugoga. Uskrsnuća ne bi bilo da nije bilo smrti, a smrt bi ostala nepobijedena da nije bilo uskrsnuća.

Zna se da je smrt ušla u svijet po grijehu i unijela u čovjeka strah i neizvjesnost. Stoga čovjek gradi u nadi osmišljenje vlastita života nasuprot smrti, a nada je utemeljana na vjeri, što znači ne na potpunoj spoznaji. U Novom zavjetu je ta nada u misteriju Kristove smrti i uskrsnuća dobila čvrste temelje. On je raskinuo "lance smrti" (Dj 2, 24).

Inače je misterij Kristove smrti i uskrsnuća u samom središtu teoloških istraživanja. To je i razumljivo, ako se zna da su sva evanđelja i novozavjetni spisi napisani iz perspektive vjere u Kristovo uskrsnuće, a muka i smrt su događaji, koji su tome uskrsnuću neposredno prethodili.⁴⁵ Sav Kristov život i djelovanje u svjetlu uskrsnog otajstva poprima sasvim novo značenje. To značenje je eshatološko i soteriološko.⁴⁶

U eshatološkom pogledu Isusova je smrt zadnje objašnjenje dolaska kraljevstva Božjega. Ta smrt predstavlja ostvarenje Božjega kraljevstva u ljudskim uvjetima. Soteriološko je značenje već uključeno u eshatološkom. Ljudsko pitanje o smislu nema čistog povijesnog odgovora, nego se na nj može odgovoriti tek na eshatološkoj razini. Sada čovjek može samo osluškivati događaje i njihove znakove.

Soteriološko je značenje Kristove smrti i uskrsnuće u prvom redu povezano s oslobođenjem od grijeha. Adam je sagriješivši zaslužio smrt. Ta smrt je postala mnogima i uzrokom ispraznog življenja. Ali sveti Pavao kliče: "Kao što su neposluhom jednog čovjeka mnogi postali grešnici, tako će i posluhom Jednoga mnogi postati pravednici" (Rim 5, 19). Tako je Kristovim posluhom do smrti nadoknađen neposluh Adamov. Opravdanjem čovjeka od grijeha, uništena je i posljedica grijeha tj. smrt. Stoga se Kristova smrt promatra kao sredstvo otkupljenja. Tu postoji stanovita logika. Ako smrt na početku Pisma stoji kao prokletstvo (posljedica grijeha), razumljivo je da se okupljenje od grijeha ostvaruje pobjedom nad smrću. To ipak ne znači da je ljudsko umiranje poslije Kristove žrtve na križu postalo

⁴⁵ Usp. A. REBIĆ, *Isusovo uskrsnuće*, Zagreb 1972, 7.

⁴⁶ Usp. W. KASPER, *Isus Krist*, Split 1995, 133- 145.

bezbolno, ili da je nestalo svake patnje. Smrt je izgubila svoj žalac u tome što čovjek, koji vjeruje u Krista, svoje životno usmjerenje ne traži u onome što propada u smrti, nego je usmjeren na život u Kristu. Time kršćanski stav prema smrti postaje nada, koja je u stanju prihvatiti umiranje i trpljenje jer nas ništa ne može odijeliti od Božje ljubavi, koja se objavila u Kristu. Božji ulazak u ljudsku smrt u tom je smislu veliko otajstvo kršćanske vjere.⁴⁷

3.3. Vjera u sveopće uskrsnuće mrtvih

Crkva vjeruje kako je Kristova smrt prava smrt, ukoliko je dovršila njegov zemaljski život.⁴⁸ To je sličnost Kristove smrti sa smrću svakog čovjeka. Ipak, postoje i razlike. Krista, naime, nije pogodila raspadljivost ljudskoga tijela te se on, kao Božji Sin, smjesta obukao u neraspadljivost. Njegovo uskrsnulo tijelo nije ni doživjelo truleži, kao tjelesa drugih ljudi.⁴⁹ Ipak ono je jamac uskrsnuća i raspadnutog ljudskog tijela. Bog, koji može iz ništa stvoriti nešto, zacijelo može i raspadljivo učiniti neraspadljivim.

Već smo više puta spominjali nesavršenost naše spoznaje neiskušene stvarnosti. Inače je teško govoriti o kakvoći još nedoživljenog. I Sveto pismo radije govori o tome kako prispjeti u nebo, negoli od čega se ono "sastoji". Apostol Pavao veli: "Sada spoznajem djelomično, a tada ću spoznati savršeno, kao što sam i spoznat!" (1 Kor 13, 12). Sam Krist u opisivanju Kraljevstva nebeskog govori u prispodobama, budući da ga nismo sposobni spoznati izvan okvira naših kategorija. No, nakana i svrha Kristova propovijedanja, njegove muke, uskrsnuća i pouskrsnih ukazanja može se lakše uočiti u redcima Svetoga pisma. Ovdje spominjemo jedan detalj Kristove velikosvećeničke molitve: "Oče, hoću da i oni koje si mi dao budu gdje sam ja, da i oni budu sa mnom: da gledaju moju slavu, koju si mi dao jer si me ljubio prije postanka svijeta" (Iv 17, 24).

Stoga je ovdje više zanimljivo kakav je odraz vjere u tjelesno uskrsnuće na ovozemni ljudski život. Čovjek koji cjelokupnoj stvarnosti pristupa s materijalističkog stanovišta, te u vlastitoj smrti vidi kraj svih svojih mogućnosti i nestajanje vlastitog bitka, ne može pred licem takve smrti živjeti u nadi. Vjernik, naprotiv, koji u smrti ne gleda oduzimanje, nego promjenu života, postaviti će se prema svom zemaljskom životu sukladno svojim nadanjima. Smrt za vjernika nije kraj opstojnosti i stoga ne treba živjeti kao da ona to jest.

⁴⁷ Usp. Isto, 192.

⁴⁸ KKC, 627.

⁴⁹ Isto.

U svjetlu vjere u uskrsnuće tijela i samo tijelo kao konstitutiv ljudske osobe dobiva novo značenje. Tijelo je, doduše, propadljivo, ali će doživjeti svoje preobrazbu u besmrtnost. Tako tjelesna smrt više nije ono najgore što se može dogoditi čovjeku. Ono što je uistinu protivno ljudskom životu nije biološka smrt tijela, nego duhovna smrt, koja znači konačnu i trajnu odijeljenost od Boga.⁵⁰ Gledana u svjetlu pashalnog otajstva, smrt poprima obilježje susreta i povrata u Očevu kuću. Time govor o pravu na dostojanstveno umiranje dobija svoj smisao. Čovjek vlastitu smrt može doživjeti kao pravi čin vjere. Umiranje u kršćanskoj nadi postaje korak u ostvarivanje vjerom anticipirane budućnosti.

Na vjeri u Kristovo uskrsnuće, utemeljeno je čitavo kršćansko življenje. Čitav Kristov život na zemlji i njegova smrt na križu tako su dobili potpuni smisao, čime je ostvaren vrhunac njegovog cjelokupnog djelovanja. Isto tako ljudski život gledan kroz vjeru u osobno uskrsnuće tijela i vječni život s Bogom, poprima potpuniji smisao. Taj vječni život nije samo osmišljenje naše opstojnosti, nego je usmjerenje i osmišljenje našeg moralnog življenja. Tu nije riječ o samo teoretskim pitanjima. Ljudski stav prema smrti itekako uvjetuje njegovo praktično življenje.

Zaključak

Pitanja vezana uz umiranje i smrt su duboko egzistencijalna. Ta problematika neće nikad prestati mučiti čovjeka. Vidjeli smo da se tom problemu može različito pristupiti. Razni filozofski sustavi u svome sadržaju na svaki način postavljaju i pitanje smrti. Zamijetno je, doduše da se neki filozofski pravci, kao epikureizam, ne žele zamarati tom problematikom. Ali, i takav stav prema smrti je stav koji uvjetuje praktično ljudsko življenje.

Današnji su problemi s obzirom na smrt i umiranje uvelike vezani uz datosti tehniciziranog društva. Umirući se čovjek isključuje iz svog prirodnog ambijenta. Sve više se umire po bolnicama i staračkim domovima, a sve manje u obiteljskoj sredini. Društveni život postaje sve otuđeniji za najvažnije događaje u ljudskom životu, kao što su njegovo rađanje i umiranje. Stoga papa Ivan Pavao II. piše encikliku *Evangelium vitae*, u kojoj analizira današnju kulturu smrti nasuprot evanđeoskoj poruci života.

Iza svih pojavnosti u društvenom životu uvijek se krije određeni mentalitet koji uvjetuje čovjekov stav prema svijetu i drugim ljudima. Tako

⁵⁰ Usp. V. POZAIĆ, *Život dostojan života*, Zagreb 1985, 72.

postoji i kršćanski stav prema smrti. On je označen velikim spasenjskim otajstvima Kristove smrti i uskrsnuća. Vjera u Kristovo pashalno otajstvo hrani kod kršćanina nadu u vlastito proslavljenje i tako daje osmišljenje svim životnim patnjama i križevima. Za kršćanina je smrt trenutak kad prestaje vremenski tijek njegova života, ali ne i život uopće. Smrt je trenutak kad nastupa vječnost u kojoj čovjek gleda Boga licem u lice. Stoga smrt za kršćanina gubi žalac straha i neizvjesnosti, te je u vjeri može spremno i smireno dočekati. Kristovo uskrsnuće je ujedno i jamac našeg tjelesnog uskrsnuća. To je također veliko otajstvo vjere koje daje ljudskom tijelu neusporedivo veću vrijednost negoli svi filozofski sustavi usredotočeni na promatranje ljudske tjelesnosti zajedno.

Kršćanin je, međutim, svjestan i druge ili duhovne smrti. To je smrt koja označuje vlastito neostvarenje i odsutnost Božje blizine. Stoga vjernik, već ovdje na zemlji putem moralnog življenja, usmjeruje svoje djelovanje prema ostvarenju punine Života. Udaljavanje od Boga grijehom rađa sve većim strahom, neizvjesnošću i nesnalaženjem pred činjenicom naše tjelesne smrtnosti, dok približavanje Bogu rađa sve jačom vjerom, sigurnošću i životnom nadom.

fra Domagoj Runje

Iskustva i razmišljanja

TKO JE OBUKAO KRISTOVU HALJINU?

Ekumenistički pokret, koji se razvio u ovom našem stoljeću, od Crkve je prepoznat kao djelo Duha. Stoga se u ekumenskim nastojanjima treba rukovoditi načelima koja proistječu iz božanske Objave. Danas se tako prepoznaju razne negativnosti iz bliže i dalje povijesti, koje su učinile da su se oni koji vjeruju u Krista pomalo udaljavali jedni od drugih. Ekumenska nastojanja idu za njihovim zbližavanjem. Međutim i ekumenizam u svojoj aktualnosti ima uspona i padova. Osobito je to zamijetno na našim područjima zahvaćenima ratom i nacionalno-političkim sukobima. Stoga je govor o kršćanskom jedinstvu opravdan i potrebom posviješćivanja onoga što nas spaja, a ne samo onoga što nas razdvaja. Tako će se izbjeći bolna prekrajanja Kristove nešivene haljine.

O ekumenizmu se može govoriti s različitih polazišta, znanstvenih i neznanstvenih. Uglavnom se radi ili o gledanju različitih vidova samog ekumenizma ili o utjecaju općih ekumenskih pojava (nastojanja) na nekom području društvenog života. Najviše se ekumenizmom dakako bavi teologija. Postoji i poseban traktat o ekumenizmu, ali on je prisutan i u različitim teološkim disciplinama: ekleziologiji, liturgici, moralci, dogmatici itd. i ne samo u njima. Kad ekumenizam ne bi bio provođen u javnom životu i ostajao samo na području teoloških razmišljanja, ne bi ostvario svoju svrhu.

Već poslovična anegdota o zamjeni riječi ekumenizam s riječju ekonomizam ne znači da su ove riječi posvema bez uzajamne povezanosti, tako da bi njihovo brkanje bilo smiješno kao kod brkanja stvarnih

suprotnosti. I ekumenizam i ekonomija kriju u sebi ključnu riječ *kuću* (oikia) i to zajedničku. A kad još govorimo o ekonomiji spasenja tada ekumenizam poprima važnost posebne intervencije Duha, jer ekumenizam je djelo Duha. Ekonomija je općenito briga za kuću, a ekonomija spasenja je Božja briga za kuću koja je svijet - *ekumene*. Tako se ekumenska ekonomija tiče svih Božjih stvorenja jer u svom korijenu krije riječ koja označuje čitav poznati naseljeni svijet. Razne upotrebe kroz povijest ne odudaraju od ključnog značenja - *zajedništva*. U crkvenim krugovima *ekumene* je sav kršćanski svijet za razliku od pogana. U svakom slučaju ekumene označuje smisleno jedinstvo, a ekumenizam je organizirano nastojanje za takvim jedinstvom.¹ U svom milosnom naumu s nama grešnicima Bog je poduzeo i takav korak pobudivši u ljudima ekumenske poticaje.²

Ekumenizam, dakle, treba promatrati s različitih stajališta, ali da sam ekumenizam ne bude razdijeljen ili uvišestručen (što su svjesno izbjegli i Oci na saboru)³ potrebno je promotriti ne različite ekumenizme, nego neke značajke jednog jedinog ekumenizma.

1. Svrha ekumenizma

Poistovjetiti ekumenizam s pukom tolerancijom, što je napast našega društva, znači zapravo zaniijekati ekumenizam u njegovoj biti. Ipak, tolerancija je jedan od preduvjeta ikakvog ekumenskog nastojanja. Njegovi su pak ciljevi puno više od toga.

Ekumenizam je kao organizirani pokret nastao u razdijeljenom kršćanstvu i krajnji mu je cilj kršćansko jedinstvo. Već toliko napominjana Kristova molitva *Ut unum sint...* (*da svi budu jedno*) (Iv 17, 21) koliko god odiše jednostavnošću božanske poruke, ipak treba biti konkretnije izražena u određivanju kakvoće ekumenskog jedinstva.

Već sama potaknutost na ekumenska nastojanja sjeme je ponovne uspostave jedinstva. Vrlo je važno ljudskim ušima naglasiti riječ *ponovno jedinstvo*, jer riječ *ponovno* označava nekad postojeće, što znači još uvijek i ostvarivo jedinstvo kršćana. Jedinstvo za kojim ide ekumenski pokret označuje se vidljivim jedinstvom. To sa sobom povlači traženje odgovora na brojna pitanja. U prvom je redu upitno u čemu će se očitovati ta vidljivost?

¹ Usp. R. PERIĆ, *Dekret o ekumenizmu Unitatis redintegratio*, Komentari dokumenata drugog Vatikanskog sabora 5, Zagreb 1987, 34.

² Usp. II Vatikanski sabor, Dokumenti, *Unitatis redintegratio*, (dalje UR) 1.

³ Usp. R. PERIĆ, Nav. dj. 35.

Nepodudarnosti disciplinske naravi kao takve nisu problematične, iako su laički gledano najupadljivije i stoga, u širokom krugu, najpoznatije. Dogmatske nesuglasice, osobito one u ekleziologiji (npr. papinski primat), sakramentologiji (osobito nauk o euharistiji i svećeništvu) kao i one u nezaobilaznoj biblijskoj teologiji (tko je autentični tumač Pisma?) kamen su spoticanja. Teološka istraživanja na tom području ipak dovode do pozitivnih razjašnjenja i velik su korak jedinstvu, vidljivu jedinstvu. Ta vidljivost, u odgovoru na postavljeno pitanje, bit će izražena u zajedničkom slavljenju euharistije.⁴

2. Sudaranje

U naše vrijeme počinju se sudarati tisućljetno jedinstvo i tisućljetna razjedinjenost. Nadilaženje povijesnih sukoba također je preduvjet ekumenizma. Stoljećima su kršćani različitih crkava gledali jedni u drugima otpadnike i krivovjernike, a osobe koje su sudjelovale u pokretanju povijesnih razdora već su odavno mrtve. Stoga je besmisleno osuđivati sinove zbog grijeha otaca. To se uostalom protivi samom duhu evanđelja. Ipak su baštinici razdijeljenosti stoljećima prenosili taj isti razdor griješeći u samom postavljanju pitanja. O čemu se radi? Duševna muka i čežnja za jedinstvom koju spominje saborski dekret *Unitatis redintegratio*⁵ stoljećima je bila zapretna nerazboritim žarom za svoja (važno da su vlastita) načela.

Isti dekret kršćansko jedinstvo zgodno prispodobljuje nešivenoj Kristovoj haljini.⁶ Tako usput izrečena usporedba krije u sebi toliko problematike koja je stoljećima mučila kršćanske vjernike. Nešivena Kristova haljina, kako nam je poznato, došla je u ruke vojnika, koji je doduše nisu razderali, ali su za nju bacili kocku. Tko da se ne prisjeti bolne ganutljivosti ovoga trenutka u pjevanju "Muke"! Tko zna kamo je prispjela ta divna relikvija iz Kristova zemaljskog života? I tako su stoljetne prepirke kršćanskih vjernika, slikovito rečeno, počesto bile istraživanja kojega je vojnika zapala, (na tako nečastan način), Kristova haljina. Koja bi se sada kršćanska zajednica usudila pohvaliti da je posjeduje? Otriježnjenje od takvog prilaženja problemu prisutno je u našem vremenu.

⁴ Usp. Ivan Pavao II., *Ut unum sint* (enciklika o ekumenskom nastojanju), (dalje UUS) 78.

⁵ Usp. UR 1.

⁶ Isto 13.

3. Prisutno?

Ekleziološka istraživanja učinila su velik doprinos ispravnijem shvaćanju Crkve i dala su ekumenizmu više prostora za djelovanje. Osjeća se potreba da Crkva postane jasan znak i privlačno sredstvo spasenja, uvijek spremna na nove pokušaje.⁷ Prva Crkva postaje sve jasnijim uzorom za rješavanje naših današnjih problema. U početku se javlja čuđenje da i oni koji su drukčiji (pogani) primaju Duha, a onda se zbog toga slavi Boga.⁸

Ali, koliko je ekumenski val ustvari zahvatio srca kršćanskih vjernika? Promatrajući današnji svijet u nekom općem pogledu dolazi se i do razočaravajućih otkrića. Koliko god današnji svijet uzvikivao misao o svesvjetskom bratstvu naroda, toliko te iste parole dovodi u pitanje. Plurikulturalno i uopće pluralno društvo inače su izvrsna prigoda da ekumenska nastojanja poprime izraz sveopće brige i zanimanja. No, može li se govoriti o ekumenizmu u svijetu koji je pun ljudi neodređenih vjerskih opredjeljenja? Ima li uopće smisla govoriti o ekumenizmu u svijetu gdje pripadnost bilo kojoj vjerskoj zajednici ne znači ništa više od tradicionalne ukorijenjenosti u određenu kulturu? I tako se može nanizati cijeli niz pitanja koja se svode ili na žalosnu ravnodušnost ili na, već spominjani, nerazboriti žar za "tradicionalno svojim".

Koliko god takvo stanje bilo porazno, ne valja ga poopćavati jer, uz baruštine, ima i živih voda. Štoviše u takvom društvu otvara se područje i za jedan nov način ekumenskog djelovanja: ekumenski navještaj Radosne vijesti svemu stvorenju.

4. Djelo Duha

Opet se vratimo Crkvi. Ekumenska problematika leži duboko u ekleziološkom nauku. O shvaćanju Crkve ovisi i shvaćanje i provedba ekumenizma. A ako je ta Crkva sazvana po Duhu, razumljivo je da ekumenizam bude djelo Duha. Neupitno je da je uzrok podjela ljudski čimbenik u svom lošem smislu riječi. Stoga je za provedbu ekumenskih nastojanja prikladan samo obraćeni čovjek, čovjek koji je otvoren djelovanju Duha. Zatvorenost Duhu je kočnica u sveljudskom razvoju. Ograničavanje djelovanja Duha, već je huljenje jer Duh puše gdje hoće.

⁷ Usp. M. ZOVKIĆ, *Isusove paradoksalne izreke*, Sarajevo- Bol 1994, 57.

⁸ Usp. Dj 10, 44; 11, 18.

Ekumenizam je u svojoj biti duhovne naravi. On ne može živjeti tek od ekumenskih simpozija i hladnokrvnih teoloških rasprava. Duša ekumenizma su duhovno-molitveni susreti. Makar je *communicatio in sacris* uvjetovana dogmatskim razlikama te se euharistijska koncelebracija ne može ostvariti bez zahtjeva istine da se taj sveti čin slavi u jedinstvu nauka o samom sakramentu, ipak se uvijek može Bogu upravljati zajednička molitva koja nedvojbeno već izražava neko zajedništvo. Stajanje pred Bogom uvjet je svakog ekumenskog nastojanja.⁹ Osobito je spasonosno zajedničko stajalište. Ta divna misao zapravo je sasvim razumljiv zaključak iz postavke da je ekumenizam doista ne samo ljudska nego i Božja stvar. Kristova molitva *da svi budu jedno*, nije samo molitva Ocu da to učini nego je i riječ ljudima da to nastoje ostvariti, jer je to zapravo Božji naum i Njegov poziv ljudima.

5. Zlouporaba ili rat

Mi u Europi već se odavno možemo pohvaliti kako nema vjerskih sukoba i ratova širokih razmjera. Križarski ratovi davna su prošlost. Međusobni progoni katolika i protestanata su zamrli u svome besmislu itd. No, makar takvih vjerskih ratova i nema, ratovi između vjernika su itekako krvavi. I tu se postavlja pitanje u kakvom su to odnosu kršćanska vjera i rat? Tu nije riječ o kršćanskom shvaćanju rata. Riječ je o samoj mogućnosti suopstojnosti kršćanstva i rata (oružanog sukoba u kojem se ljudi međusobno ubijaju) u ime kršćanstva ili unutar kršćanstva. Ako se promotri malo dublje zaključak se nameće sam od sebe. Govor na gori Kristove sljedbenike gleda kao mirotvorce. Rat među kršćanima u svojoj je biti proturječe, No, spajanje tih suprotnosti nije nimalo smiješno kao šaljivo brkanje pojmova. To proturječe izaziva suze.

Činjenica da kršćani ratuju može se protumačiti jedino ovako: vjerski razlozi nisu pravi uzroci postojećih sukoba. I papa Ivan Pavao II. govori o pozivu na sve djelotvornije zalaganje da se to i očituje, još više jer nije odsutan pokušaj instrumentalizacije vjerničkih osjećaja u političke i polemičke svrhe.¹⁰ Očito je da takva zlouporaba stoji daleko od stajanja pred Bogom i otvorenosti Duhu.

Samo raskrinkavanje zlouporabe vjerničkih osjećaja bilo bi i dostatno, kad bi doista dovelo do otriženja vjernika. No, događa se da vjernik

⁹ UUS 82.

¹⁰ Isto, 76.

pronalazi neke "više" motive od same svoje vjere te se svjesno daje, ne zavesti, nego upravo voditi od s vjerom nespojivih načela. Tu smo dirnuli u bolnu točku naših ekumenskih nastojanja.

6. Naša problematika

Katolička crkva u Hrvatskoj svojim je ekumenskim nastojanjima više usmjerena na susrete s Istočnim crkvama (najviše sa Srpskom pravoslavnom crkvom), negoli sa zajednicama proizašlima iz zapadnih raskola. Pravoslavna crkva uživa s katoličkog motrišta velik ugled i veću bliskost. No, naša je problematika ipak teška. Mješovitost stanovništva čini se tako prikladnom za bolje uzajamno upoznavanje i dublju povezanost, a događa se upravo suprotno. O našoj ekumenskoj problematici ne može se govoriti bez obzira na rat, koji nas je tek pred koju godinu zahvatio i u potpunosti još nije završio, ali niti bez obzira na širi povijesni razvoj događaja na našim prostorima. Ovdje nam nije namjera provoditi povijesnu analizu koliko upozoriti na neke datosti.

Povezanost srpske nacionalne ideje sa Srpskom pravoslavnom crkvom, koliko god u presudnim časovima srpske povijesti bila prava blagodat, toliko je u drugim presudnim časovima povijesti rodila mnogo zla. Nepobitna je bogata duhovna baština Pravoslavne crkve. No, na našem području, među katolicima je dosta rašireno uvjerenje o slaboj poučenosti u vjeri i uopće vrlo oskudnom vjerskom odgoju onih koji se deklariraju kao vjernici Srpske pravoslavne crkve. Takovo uvjerenje nije bez svoje utemeljenosti. Predaja o srpskoj državi počesto se ukazuje prvom zadaćom propovijedanja, pa i na štetu vjerskog poklada.¹¹ Ipak među vjernicima ima uzajamnog poštivanja na samom vjerskom području. Već su poznati primjeri hodočašća pravoslavaca na katolička prošteništa i obrnuto.

Ni katolici pak nisu imuni na ovo poistovjećivanje nacionalnog i vjerskog. To je osobit problem u tzv. tipično katoličkim zemljama. Hrvatska nije tipično katolička koliko npr. Poljska ili Irska, no vezivanje riječi Hrvat uz katolik već je odavno prava poslovica. Ipak Katolička crkva u odnosu na istočne i zapadne nacionalne crkve ima stanovitu prednost u ovoj stvari. Katoličanstvo naprosto ne trpi skućivanje crkvenosti na određenu kulturu ili narodnost. Stoga je poučavanje katoličkih pastira o ispravnom shvaćanju nacionalnog u odnosu na vjersko u samom programu kršćanskog navještaja.

¹¹ Usp. M. Begović, *Srpsko pravoslavlje i suvremena zbivanja u Hrvatskoj*, u: *Riječki Teološki Časopis* I/1993, br.1, 115-126.

To je već širenje ekumenskog duha unutar same Katoličke crkve. U tom je pogledu jasnije da je ekumenizam kao organizirani pokret najprije nastao među nacionalnim crkvama, koje su osjetile duševnu muku i čežnju za jedinstvom.

Uz ove stoljetne datosti rat je donio i nove probleme. Mnogi su započeti koraci ustuknuli i već sama tolerancija u mješovitim sredinama pravi je uspjeh. Posrijedi su opet najmanje vjerski razlozi. Politički interesi su izazvali pomutnju. Ivan Pavao II. se pita na koji je način moguće uspostaviti jedinstvo nakon tisuću godina.¹² U našim prilikama se i to čini lakšim negoli uspostava samih kontakata nakon nekoliko godina. Ekumenska pitanja na razini opće Crkve svode se na pitanja o Pismu i Predaji, Euharistiji, Svetom Redu, Učiteljstvu, papi i biskupima, štovanju Blažene Djevice Marije.¹³ U našim prilikama bit ćemo sretni, kad o tome uopće počmemo raspravljati na jednoj višoj razini. Opet je opasno i neispravno toliko poopćiti problematiku kao da nema i drukčijih nastojanja. Sjećamo se nekadašnjih međufakultetskih susreta. Danas se počelo s uzajamnim posjetima crkvenih pastira i očekujemo nove korake. Zauzetost u Božjem vinogradu ne bi smjela oslabiti zbog bojazni od tuče.

7. Uzajamnost

Ako i sam Duh Sveti u svom djelovanju nailazi na zapreke u čovjeku, koji mu se ne otvori i ne prepusti njegovu vodstvu, koliko je već teže u stvarima koje se tiču ne jednoga čovjeka, nego dvojice ili više ljudi, poduzimati korake samo jednom. A ekumenizam je zadaća svih. On je zajednički interes. Jednostranost, bez gledanja licem u lice nije nikakva ekumenska metoda. Katolička se Crkva na II. vatikanskom saboru udaljila od besplodnog unijatizma - dozivanja odlutalih ovčica u svoj ovčinjak. I to je mogla učiniti ne odričući se svoje biti. Punina spasonosnih sredstava i dalje je ostala u cijelosti samo u Katoličkoj crkvi, ali to ne priječi da se potezi Duha primijete i kod drugih. I same nekršćane Bog spašava putevima koje on zna, a ne možemo ih zaniijekati ako su nam stoljećima bili nedoznatljivi u okviru vlastitih ograničenosti. Divna je misao da se i nekršćani susreću s Isusom već samom činjenicom što su se rodili. Isus je

¹² UUS, 61.

¹³ Usp. Isto, 79.

njihov subrat - čovjek.¹⁴ Tako ekumenizam u punom smislu svoje riječi označuje sveopći interes i sveopću zadaću.

8. Nadilaženje ili zaključak

U ekumenizmu se stalno govori o nadilaženju: nadilaženje povijesnih opterećenosti, kulturnih razlika, disciplinskih nepodudarnosti, dogmatskih neslaganja, raznolikosti teoloških pristupa itd. Očito da ekumenizam i sam u sebi nadilazi ljudske snage. Stoga je on djelo Duha. Ljudska krivo postavljena pitanja uzrok su nalaženju krivih rješenja, a otvorenost Duhu izvor je novih spoznaja, poticaja i snage za djelovanje. Možda zidovi koji nas dijele i ne dotiču neba, ali je Gospodin već davno izrazio svoju zabrinutost za naše podjele. Jagma za Kristovom haljinom mnoge je odvratila od pogleda na križ. A Krist je visio upravo na njemu i tu se rodila Crkva. U ustrajnom nadilaženju potrebno se uzdići iz baruštine jalovih prepirki. Zar se i može prepirati stojeći pod Križem?

U svom nadilaženju ekumenizam nadilazi i ova razmišljanja. Provedba ekumenskih načela u konkretan život ipak je ostvariva (ta Bog ne traži nemoguće) i divna je suradnja s Duhom Svetim.

fra Domagoj Runje

¹⁴ *Novi katekizam (poruka vjere za odrasle)*, sa nizozemskog preveli: Marijan Grgić i Josip Kolanović, Stvarnost, Zagreb 1970, 294.

NOVODOBNI DUH I BOGOSLOVI

Zapis Stefana Zweiga "neobjašnjivo u nama, nad nama i oko nas" mogao bi biti poticajni razlog uopće našeg zanimanja za *raznolikost života*. Koliko god jedni poricali *bogatstvo života*, tvrdeći kako isto ne nalazimo u stvarnosti (život je odveć jednostavan, samo što novi ljudi proživljavaju nove-stare životne priče), moramo prihvatiti mogućnost životne raznolikosti makar kao potencijalnu, jer stvarna zbilja je za nju uvijek premala (M. Solar).

Tko još ozbiljno shvaća krilaticu *l'art pour l'art*, drugim riječima, tko još čita *zbog čitanja*? Tko još u vremenu prenaplašene pokretljivosti ima strpljenja za *dugu* i *tešku* književnost? Ipak, ukoliko ta ista književnost proizlazi iz naših želja i potreba, tko joj može odoljeti?

Ponukan nekakvom anemijom (kolotečinom) koja se uvukla u naše "svakodnevno" ophođenje s knjigom, odlučio sam preko anketnog upitnika pokušati "iznuditi" istinu od studenata naše teologije o *svrsi, cilju, kakvoći, mjeri i načinu* na koji još uvijek svi pokušavaju čitati. Sâmi anketni upitnik, čini se, nije bio najbolje oblikovan (zamišljen), ali usprkos svim nedorečenostima ipak sam došao do nekakvih (čak indikativnih) zaključaka. No, prije same analize (nazovimo, "vrednovanja") želio bih u tom kontekstu navesti stanovita motrišta i naglaske iz određenih dokumenata II. vatikanskog sabora, da se uoči što zapravo znači studij (odgoj i obrazovanje) i koju važnost zauzima u svekolikom apostolskom angažmanu.

U dokumentima II. vatikanskog sabora *studiju*, kao sredstvu pospješivanja pastoralne zauzetosti (intelektualnog apostolata), ostavljeno je dosta prostora. Već nas letimičan pogled u to uvjerava. *Dekret o odgoju i obrazovanju svećenika* ("*Optatam totius*", odsada OT) izražava brigu i skrb za solidniji i potpuniji duhovni odgoj, obnovu crkvenih studija, kao i za unapređenje *užeg* pastoralnog odgoja. Studij filozofije, u tom smislu, ima za cilj *dovesti studente do temeljite i suvisle spoznaje čovjeka, svijeta i Boga, oslanjajući se na trajno vrijednu filozofsku baštinu, a uzevši u obzir novija filozofska istraživanja i noviji razvoj znanosti, stvoriti solidne pretpostavke za uspješan dijalog s ljudima svoga vremena* (usp. OT 15). Studij

teologije, pak, ima temeljnu zadaću primjene vječnih istina koje će studenti crpsti iz Svetog Pisma kao duše čitave teologije, na promjenjive uvjete ljudskih zbivanja, saopćavanih na način shvatljiv i prihvatljiv suvremenom čovjeku (usp. OT 16).

Samo poimanje i značajke škole, koje ova ima u očima saborskih otaca, a te su, *izgrađivanje intelektualnih sposobnosti, razvijanje sposobnosti za pravilno rasuđivanje, uvođenje u kulturnu baštinu, razvijanje smisla za vrjednote, spremanje za profesionalni život, te stvaranje dispozicija za bolje međusobno razumjevanje* (usp. "*Gravissimum educationis*" 5 (Deklaracija o kršćanskom odgoju); odsada GE), jasan su poticaj za prepoznavanje "znakova vremena" i njihovo pravilno tumačenje u svjetlu istina utemeljenih na *sigurnim izvorima*, ne preferirajući jedne na štetu drugih (usp. "*Presbyterorum ordinis*" 19 (Dekret o službi i životu svećenika); odsada PO).

Dakle, to *nastojanje oko istine*, koje kao takovo uključuje gore spomenuto zanimanje za *raznolikost života*, nuka nas da u ovom kratkom preletu između dvije tajne (kako netko nazva čovjekovo tjeskobno bivovanje u prostoru i vremenu), provedemo život u smišljenom vrednovanju (odmjeravanju) datosti vlastitog životnog iskustva s bogatstvom životnog iskustva ljudi prošlih i sadašnjih, a koje tako jasno nalazi svoj vjerni izričaj upravo u literaturi, ukoliko je autentični izraz čovjekova života. Ta nije čovjek bez razloga došao do istine da "bez literature nema istine"! Tako da i "naše najdublje osobne želje možemo razabrati i prepoznati jedino ako ih možemo s drugima uspoređivati".¹ Jer kako bismo drukčije utažili čeznutljive poglede za onim što je bilo, kao i želju da doznamo što nam život može ponuditi, ako ne bi postojale knjige, ti "kondenzirani vapaji za smislom" (D. Horvatić).

Tko su današnji intelektualci

Potrošačko društvo, naše društvo, vješto u spletkarenju i smicalicama, namećući svoju potrošačku logiku naprosto rastače kulturu. Pitam se o vrijednosti suvremenog čitalačkog 'štiva', kao proizvoda posve određene kulture koja je obilježena *odsutnošću sposobnosti za meditiranje!* Što nam dobra može ponuditi vrijeme u

¹ Usp. Milivoj Solar, *Čemu čitati*, Vijenac, br. 49/III, (16. XI. 1995.), 11.

kojem se porok prevrednuje u vrjednotu, a razonoda uzdiže do kulturalnog dostojanstva?² Kako sačuvati i razvijati *spособnosti za pravilno rasuđivanje*? Kako ostvariti i prepoznati *vlastiti identitet* u pluralizmu (mješavini) kulturâ, gdje su sve kulture "ravnopravne", a sama kultura shvaćena, ne kao odskočna daska, već kao zapreka čovjekovu hodu k autonomiji i emancipaciji? Kako se oduprijeti "kulturalnoj industriji" koja kao najuzorniji model čovjekove svijesti izabire, upravo i ne bez razloga, onaj bezlični (neosobni) kolektivni oblik što prijeći život jedino dostojan čovjeka, *život s mišljenjem*? Očito je potrebna visoka motivacija i snaga duha, da bi se danas bilo pobornik moralnog reda (tradicionalnih vrjednotâ) i poretka!³

Naše vrijeme je tzv. "postmoderno vrijeme". Što nam, zapravo, nudi postmoderni subjekt? Koja su temeljna obilježja postmodernog načina mišljenja? Ili, da postavim pitanje na način kako ga je postavio Milivoj Solar u svom djelu *Laka i teška književnost*: "...može li se ustvrditi da su se potrebe i želje (današnjeg čovjeka) promijenile do te mjere da književnost sada govori o nečemu drugome, jer zadovoljava drukčije potrebe"? No, bilo kako bilo, jedna je činjenica neprijeporna. Današnji čovjek "bira-odabire" (kao pred prepunom trpezom za vrijeme jela), ne prezajući ni od čega.⁴ Naprosto, ništa ga ne može pokolebati u onome što on smatra važnim (bitnim) i čemu daje prvenstvo.

Konačno, koliko je onih koji pišu zbog potrebe, ili neprevarljivog unutarnjeg osjećaja što ih nuka da se uzdignu u "višu sferu"? Alain Finkielkraut će napisati, u ranije navedenom djelu, da se suvremeni intelektualci radije klanjaju pred voljom za moći show-businessa, mode ili reklame. Kulturalna industrija gazi sve pred sobom! Temeljni zakon tržišta jest *biti originalan* (što jasno otežava ili često gotovo onemogućuje shvaćanje ili ulaženje u stanovito "događanje smisla"). Uspjeh, uopće bitno ovisi o poslovnoj dovrtljivosti ili

² Usp. Alain Finkielkraut, *Poraz mišljenja*, (prev. Krunoslav Pranjić), Naprijed, Zagreb, 1992, 134.

³ Isto, 128.

⁴ "... postmoderna ne uspostavlja hijerarhiju (vrednotâ) i osporava kanonizaciju" - kaže Vedrana Martinović, osvrćući se na upravo objelodanenu Solarovu knjigu *Laka i teška književnost*. - *Vijenac*, br. 49/III, (16. XI. 1995.), 13.

čovjekovu osjećaju za imaginaciju.⁵ Taj izvorno "ljudski kapital", ljudski razum, je upregnut do graničnih mogućnosti. Čovjek je prisiljen, uz pomoć providonosnog pronicanja kroz iznenađenja, odgovarati na nezasitne apetite tržišta koji se pokazuju u trajnoj "potrebi za novim". Taj, pak, prenaplašeni zahtjev za promjenama vodi do iznalaženja novih putova priopćavanja ("imenujući" nove slike i odnose koji prije naprosto *nisu* postojali) i promjene samog sadržaja izlaganja.

Napokon, novootjelovljena forma ne nosi sa sobom nikakvu poruku. Ona naprosto *prazni glavu* i lišena je temeljne uloge koja se sastoji u prožimanju ovostranih elemenata misaonim kategorijama. Umjesto da nam suvremeno čitalačko 'štivo' donosi nove razloge nade, ili protivno ukazuje na beznačajnosti zbilje (budeći-oštreći u nama osjećaj za postojeće vrjednote i otkrivajući istovremeno nove), ono nas lišava i temeljnog značenja, uništava i posljednji smisao. Vjerojatno nam nitko ne bi očitije pokazao tu osnovnu tendenciju postmodernog načina mišljenja kao Jean-Francois Lyotard, koji zaključuje kako postmoderna "više ne vjeruje metapričama". Današnje doba ne osjeća potrebu za velikim, sveobjedinjujućim, sintezama (tako je i čitavi svijet shvaćen kao "svijet u krhotinama"). Znanje je, dosljedno tome, znanstveno (atomizirano), ne više narativno.⁶

To što nam se svakodnevno nudi jest "mješavina pogleda na svijet" i mnoštvo "ideologija svakodnevnice", što se sve zajedno ne može tumačiti iz perspektive već razrađenog sustava vrjednotâ, mišljenja, ili naprosto nekakvih standariziranih putova ophođenja. Postmodernost ne podnosi nikakvu standarizaciju ili "kanonizaciju". Ipak, ne treba svemu pridavati jednaku važnost i poklanjati jednaku pozornost. *Nije sve vrijedno cijene za koju se prodaje!* Trgovačko mešetarenje u tom pogledu ne pozna granica, a logika potrošačkog društva je prenaivna i lišena osnovne *dimenzije razlikovanja*, jer se povodi za "kulturom slike", a trpe "kultura riječi", kultura smisla, kultura značenja.

⁵ O toj problematici postoji opsežno djelo koje je napisao Michael Novak, *The Catholic Ethic and the Spirit of Capitalism* (New York, 1993), gdje autor upravo analizira i vrednuje (često argumentirano kritizira) duh današnjeg društva i sve one posljedice koje slijede iz postupaka tog "novodobnog" duha.

⁶ Usp. Milivoj Solar, *Laka i teška književnost*, Mala knjižnica Matice hrvatske, novi niz: kolo III, knjiga 14, Matica hrvatska, Zagreb, 1995, 42.

Ono, zapravo, na što želim upozoriti jest tzv. *trivijalna književnost*, koja nas istovremeno upozorava na postojanje trivijalnih pisaca i trivijalnih čitatelja (pa makar se teoretičari književnosti još uvijek sporili oko samog značenja riječi "trivijalan").⁷ Očito da posve određenom stanju duha današnjeg čovjeka odgovara i određena književnost, kao njegov izvorni izražaj. "Trivijalnim očekivanjima" duha odgovaraju "trivijalni sadržaji"!

Doista, tko još čita zbog čitanja?! Kako uopće shvatiti tu "čudnu" ljubav prema knjizi u vremenu prenaplašene pokretljivosti (i izričite želje da se brzo napreduje, odnosno, da se brzo odraste) i pošasti kulturalne industrije (komercijalizacije, profiterstva)?

U dosluhu s vremenom

Konačno, kroz odgovor na pitanja da li studenti naše Teologije uopće čitaju, što čitaju, na koji način čitaju i zašto uopće čitaju ili ne čitaju, dolazimo do središnje točke našeg zanimanja. U tom kontekstu potrebno je istaknuti da i neovisno o uspjehu ili neuspjehu provedene ankete, uvijek možemo doći do zanimljivih rezultata (ishodâ), pa makar oni bili samo djelomični pokazatelji stvarnog stanja. Svaki odgovor je vrijedan pozornosti, *pa čak i prazan list je nekakav odgovor!*

No, i dalje ostaje pitanje da li bogoslovi čitaju literaturu koja svjedoči "duh *njihova* vremena" (duh s kojim svakako trebaju računati ne žele li protivno biti djeca nekog vremena koje nije njihovo vrijeme, odnosno, žele li "upoznati" duh svoga vremena, njegova pitanja i odgovore, njegova temeljna očekivanja, stremljenja...)? S druge strane, koliko su sami bogoslovi, dosljedno tome, ukorijenjeni u svoje vrijeme i aktualne prilike? Koliko su svjesni potrebe za *čitanjem* kao jedinstvenog načina duhovne komunikacije s drugima, i kao bitne odrednice koja stvara (formira) sami njihov religiozni stav, duhovni obzor?

Analizirajući pristigle odgovore, kao prvo, zamjećujem da u "kulturnoj politici" (da je tako nazovem) bogoslovâ, ili u zadovoljenju njihovih "kulturnih potreba", nedostaje onaj *kreativni elemenat*. U

⁷ Isto, 75.

tom smislu, budući da očito nedostaje dobro izgrađena *kritička svijest* prisutna je trajna tendencija jednoličnog (uhodanog) načina razumijevanja i interpretacije same stvarnosti. Naime, pristigli odgovori očito govore u prilog činjenici da bogoslovi, velikim dijelom, nemaju dovoljno sluha za *alternativne oblike mišljenja* koji su zapravo i kroz povijest uvijek bili istinski pokretači života i napretka. Jer jedino odvažnost da se na trenutak *pobjegne iz "sigurnosti"* i (uobičajenog načina shvaćanja) suoči s "drukčijim" pogledima na životne datosti, može vidno proširiti naš duhovni i intelektualni vidokrug. Štoviše, potrebno je svim žarom i sâm se uključiti u *razvojne tendencije* napretka ljudske misli. Tako upravo tu vidim razlog zbog čega su mnoga naša "pastoralna" nastojanja, unatoč prisutnoj pastoralnoj motivaciji, bez dovoljno jakog učinka. Obrazovanje, naime, prema riječima Bogdana Suchodolskog, shvaćeno kao *intenziviranje ljudskog razvoja*, "treba postati najbitnija životna vrijednost".⁸

U tom kontekstu, govora o *intelektualnoj izgradnji* kao jednog od preduvjetâ za poznavanje i bolje shvaćanje same vjere, kao i načina za oblikovanje pojedinca, sam nas papa naših dana Ivan Pavao II. u svojoj apostolskoj pobudnici *Pastores dabo vobis* potiče, kada kaže: "*Sadašnje prilike, teško ranjene religioznom ravnodušnošću i proširenim nepovjerenjem u pogledu stvarne sposobnosti razuma za dosezanjem objektivne i sveopće istine, te novim problemima i pitanjima koja su izazvana znanstvenim i tehničkim otkrićima, vapiju za visokom razinom intelektualne izgradnje, za takvom naime koja će svećenike još više osposobiti da navještaju nepromjenjivo Kristovo evanđelje, baš u takvim okolnostima, te ih učini uvjerljivima pred opravdanim traženjima ljudskoga razuma*".⁹

Mislim da se u okviru naše problematike može govoriti o svojevrsnoj *kulturnoj otuđenosti* bogoslovâ. U prilog toj tvrdnji, smatram kako može pridonijeti (rezultat) analize odgovorâ na anketni upitnik kojega je moguće dijagnosticirati: *s ukusom ali zastarjelo!* Doista, koliko je vjerovati odgovorima iz ankete, mogu ustvrditi da su

⁸ Usp. Bogdan Suchodolski, *Permanentno obrazovanje i stvaralaštvo*, Školske novine, Zagreb, 1988, 51.

⁹ Ivan Pavao II., *Pastores dabo vobis* - apostolska postsinodalna pobudnica kleru i vjernicima o svećeničkoj izgradnji (formaciji) u sadašnjim prilikama, (prev. Ivan Šaško i Ivan Čurić), Nadbiskupski duhovni stol - Glas Koncila, Zagreb, s. a. br. 51. (odsada PDV).

studenti sposobni prepoznati vrijedno 'štivo', zainteresirati se za *riječ* (poruku, misao, ideju vrijednu pozornosti i predstavljenu u vrijednoj i umjetnički prepoznatljivoj formi), ali istovremeno i da nisu na "ti" (da nisu u dosluhu) s novijim kretanjima znanosti, ili dosljedno tome, da nisu upućeni u noviju kulturnu baštinu. K tome uz ona djela koja su istaknuta kao ključna u stvaranju (oblikovanju) duhovno-kulturnog profila studenata ne treba previdjeti ni posezanje za ostvarenjima onih autora, čija djela spadaju u kategoriju onih "koja su pročitana i prije nego su napisana" (Italo Calvino).

Jednostavnije rečeno, djelima koja su kadra (i imaju namjeru) oblikovati u čovjeku *zdravu kritičku svijest*, svakako bi valjalo dati prednost i svrstati ih u kategoriju "poželjnih" (prioritetnih). Tako u različitim nastojanjima pojedinaca, koji poduzimlju mučna i naporna "razmišljanja" kako bi učinili korak naprijed na putu do objektivnije i napokon univerzalne istine, pred nas iskrsava temeljni zahtjev (imperativ trenutka) suradnje i *osobnog* (vlastitog) doprinosa u tom "kultiviranju istine" (usp. PDV 52). S obzirom na *svrhu* i *ciljeve*, koje studenti žele ostvariti, nastojeći *čitanjem* proširiti vlastita obzorja, nema dvojbe da na prvo mjesto izbijaju zahtjevi da se primjereno odgovori na one aktivnosti što proizlaze iz "pastoralne motivacije" (pastoralnog usmjerenja). Budući da je gore naglašena tendencija "kulturalne industrije" koja ima za cilj da *robovi zavole svoje robovanje* (kako bi se postigao trijumf propagande ostvarene ne time da se nešto čini, već time da se suspreže da se nešto čini, kako to lijepo i u pravoj umjetničkoj formi piše Aldous Huxley u predgovoru svoga djela *Divni novi svijet*), svakako je tu jedan od bitnih poticaja za zanimanje o *raznolikosti života* i čovjekova neutaživa *strast za mišljenjem*.¹⁰

Naime, kako ističe papa naših dana Ivan Pavao II. u svojoj apostolskoj pobudnici *Pastores dabo vobis*, važno je *poznavanje stanja*, ali je još važnije *tumačenje prilika*. Za vjernika je to "izazov" vezan na "zov" (...) da se omogući "Evandjelju poziva i svećeništva" izreći svoju vječnu istinu u promjenjivim životnim okolnostima (usp. PDV 10). Nameće se tako pitanje, u kojoj je mjeri kod naših studenata

¹⁰ Smatram kako bi se u taj kontekst mogla vrlo dobro uklopiti misao *Edmunda Burkea*, kako je već navodi B. Suchodolski: "... ljudi radije čine glupe stvari koje su se uvijek činile, nego da čine pametne stvari koje dosada nitko nije ni pokušao" (Vidi, Bogdan Suchodolski, *Permanentno obrazovanje i stvaralaštvo*, 25.).

prisutna ta *strast za mišljenjem* ? Drugim riječima, da li je moguće prepoznati tu "potrebu za novim", ili svijest o važnosti toga "kako prolazimo prostorom, što činimo u prostoru, odnosno, kako nam uopće prolazi život"? Mislim, kako s pravom na temelju anketnih odgovorâ, mogu dovesti (staviti) u pitanje svijest (ili svijesnost) studenatâ, što ne bih želio generalizirati, o važnosti *aktualnog trenutka* i da će zapravo ono što sada rade poslije uživati (oplakivati). Ili, drukčije rečeno, smatram da je moguće staviti u pitanje *pravu mjeru prisutnosti* "pastoralne motivacije" (pastoralne ljubavi kao temeljnog pokretača apostolskog dinamizama) za potpuniju (integralnu) intelektualnu formaciju. Rekao bih da upravo to vrijeme prenatrpanog zahtjeva za brzim odrastanjem postavlja pred nas takvu vrstu zadataka koje nitko drugi ne može izvršiti osim nas samih. Naime, od presudnog je značenja da student (svećenički kandidat), kao budući pastoralni promicatelj, bude upućen u šaroliku lepezu različitih (priznatih) biblijskih komentara, papinsku nauku o različitim pitanjima, nauku Učiteljstva Crkve... U protivnom, kako se uopće može ostvariti "evangelizacija kulturâ", odnosno, izvršiti "inkulturacija poruke vjere".

Konačno, u okviru govora o *načinu* na koji naši studenti pristupaju knjizi, zapažam prisutnost manjka *kulture čitanja*. Zapravo, čitanje je oduvijek bila svojevrsna *umjetnost*. Čitanje je *vještina* kojom treba ovladati. Čitanje je *umjeće* koje sve više zahtijeva određeno predznanje i upućenost u problematiku. Dosljedno tome, i znanje iz dana u dan biva "profinjenije", istančanije! Postoji izreka: Čitaj malo, da bi čitao dobro, ili kako to već kaže lat. pisac: *Timeo hominem unius libri!* (Bojim se čovjeka koji je pročitao samo jednu knjigu). Također: *Lectionem sine calamo temporis perditionem puta!* (Čitanje bez olovke smatraj gubljenjem vremena!).

Doista, *biti u dosluhu s vremenom* imperativ je trenutka i zadaća koja temelji svoje obrazloženje u samom dinamizmu sakramenta reda. "Držanje koraka" s hodom povijesti jedan je između mnogih *ljudskih razloga* što potiče na apostolski angažman svećenika, čime je zapravo označena i vjernost svećeničkoj službi "kao procesu trajnog obraćenja" (usp. PDV 70).

fra Joško Kodžoman

RIJEČ O TOLERANCIJI

Tvrditi kako nas na sveukupno djelovanje, pa tako dakako i na pisanje, nagoni imperativ metanoje - ne znači puno više od puke racionalne dosjetke, koja na tronu sebedostatnosti šuti o ciljevima. Međutim, odmah na početku htio bih ovu tvrdnju omeđiti, što znači ne prepustiti je gipkosti čitateljeva intelekta i njegovim prohtjevima, nego sugerirati njezin opseg. Ovdje, naime, želim progovoriti u prilog življenja tolerancije. Nadalje mislim kako se podrazumijeva da me na pisanje u svezi s ovom problematikom ne navodi želja da joj sročim slučajnošću inspiriran panegirik, nego baš ona, njoj suprotna stvarnost, istinski je pokretač mog pera. Zar nije dovoljno sagledati situaciju oko nas u proteklih nekoliko godina i vidjeti stravične posljedice netolerancije?!

Ako cilj nije ostati na površini manifestacija, treba se spustiti do temelja. U temelju netolerancije leži zlo, dok se u podnožju tolerancije nalazi obris ljubavi, pravednost. Zlo kojim je čovjek pogođen, kojemu oduvijek nastoji naći korijene i rastumačiti ga, pruža mjesto relativnom pesimizmu kad se radi o pobjedi njemu suprotne realnosti. No, mirenje sa zlom i nenastojanje da ga se otkloni svakako je nedopustivo. Ako se navedeno pesimističko stajalište konkretizira na našu problematiku, dobije se stav o toleranciji kao utopiji, koju nije moguće ostvariti na zemlji. Naime, "zdrava ljudska pamet" vlada argumentom poput onog: ni čašu vode ne možeš popiti, a da ne progutaš milijune sićušnih stvorenja. Ovakve dobro skrojene misli mnoge ostavljaju u fatalističkim okvirima pomirenosti, a sve što mogu reći staje u izjavu: to je tako. Međutim, uvjeren sam da se ovoj lucidnoj primjedbi o čaši vode može vrlo lako pridati narav sofizma. Životno načelo iz kojeg je iznikao nikako nije jedino moguće.

Sama činjenica da postoji ljubav i da ju je svatko od nas manje ili više iskusio otvara nam nova prostranstva. Spomenuta izjava zapravo previđa da prioritet samoostvarenja ne nosi nužno u sebi samo jednu osobu, nego da može, ako hoće, uključiti i osobnu korist drugoga. Doduše, mizantropiji sklona teorija i ovdje može primjetiti kako je navedeni altruizam opet solipsistička reklama, ali pod kapom nebeskom nema ničega većeg.

Na početku sam istaknuo da želim svoj glas nade dati življenju tolerancije. Mislim kako odmah treba odbaciti pomisao kako je glavna njezina svrha omogućiti društvenu funkcionalnost. Nepoštedno glodanje među ljudima nije vrhunac što bi ga tolerancija morala postići. Dopustite mi

tautologiju: tolerancija nije samo tolerancija, ona bi trebala imati puno uzvišeniju zadaću.

O njoj svakako ne može biti govora, a da se ne spomene sloboda. Ona je ta koja može izabrati dobro i zlo. O njoj ovise mir i rat, život i smrt. Ona samu sebe može omeđiti i stvoriti životno suglasje, isto kao što raskalašena dovodi do trvenja. Sloboda koja stvara toleranciju ona je koja staje gdje hoće, a ne ona koja čini što hoće. Ona nema samo crtu skućavanja, nego je orijentirana na onu pozitivnu, koja govori iz Kristovih riječi: "Ljubite jedni druge kao što sam ja vas ljubio".

Taj drugi, čovjek do mene, moj bližnji, može biti tretiran u rasponima sartreovskog prokletstva, a u tom slučaju dolazi do bezobzirnog uništavanja, kojemu je rat samo najviši stupanj. Taj isti čovjek može mi biti slika Božja, odsjaj njegova lica. Njegova sloboda može se od stvarnosti koja me sputava pretvoriti u jedini istinski način moga življenja.

Mislim na kraju kako nam je svima jasno da nismo tako sazdani da bismo mogli opstati kao otoci, ali isto tako da nismo pozvani da budemo sudionici u ljudskom zvjerinjaku. Toleranciju bih u ovom kontekstu smjestio između osamljenosti i despotizma. Ona bi trebala utirati put ljubavi.

fra Stipe Vrdoljak

Aktualnosti

RAD KAO TEMELJNI ZAHTEJEV LJUDSKE NARAVI

Čovjek je stvaralačko biće, pozvan po naravi na djelovanje dovršiti Božje stvaranje. Ne mijenja čovjek radom samo materijalni svijet nego usavršuje samog sebe, postaje čovječniji. Ljudski rad proizlazi iz osobe koja kao da predmetima utiskuje svoj pečat i podvrgava ih svojoj volji (*Gaudium et spes*, br. 67).

Ako je smisao čovjekove egzistencije u stalnoj težnji za napretkom i usavršavanju svega što postoji i samoga sebe, onda je rad i radni odgoj u žarištu tog procesa jer omogućuje neprestani napredak i usavršavanje. Čovjek svojim radom prihvaća i ostvaruje svoje ljudske dužnosti u odgovornosti prema društvu. U životu ljudi zajednički rade, surađuju u radu, razvijaju se kao društvena bića. Rad povezuje ljude.¹

Rad u službi osobnog usavršavanja čovjeka

Čovjek svojim radom ne samo da preobrazuje stvari i društvo, već usavršuje samoga sebe. Puno toga uči, razvija svoje sposobnosti i samoga sebe premašuje. Taj razvitak, ako se ispravno shvati, vrijedi više nego samo nagomilavanje vanjskog bogatstva. Čovjek vrijedi po onome što jest, a ne po onome što ima (GS, br. 35). Rad može postati izvor sreće i zadovoljstva. Uspjeh u radu oduševljava i pokreće osobu u ostvarivanju novih radnih pothvata.

Radom čovjek popravljajući uvjete svojega života, kako bi bolje odgovorio zahtjevima i potrebama svoje naravi, ima više mogućnosti posvetiti se djelatnostima koje razvijaju njegovu osobu (kulturi, bogoštovlju, športu, susretu s drugima) i u nekom smislu postaje više čovjek.

¹ Usp. ANTE VUKASOVIĆ, *Pedagogija*, Hrvatski katolički zbor "Mi", Zagreb, 16.

Osobu usavršavaju ne samo veliki, javno priznati poslovi, kao znanstveni pronalasci, nego i oni mali, svakidašnji, najneznatniji i najnevredniji u ljudskim očima. Svaki pojedinac ima zadaću ostvariti vlastiti zadatak u profesiji u kojoj radi; primljene darove usavršiti i tako postići svoju puninu.

Rad i djelovanje koje čovjek izvršava, zadobiva svoju puninu jedino snagom Božjeg dara i poslanja koje je upravljeno čovjeku. Podnoseći mučan napor rada u jedinstvu s Isusom, obrtnikom iz Nazareta i propetim na Kalvariji, čovjek na neki način surađuje sa Sinom Božjim u njegovu otkupiteljskom djelu. On se iskazuje učenikom Kristovim noseći križ, svaki dan u djelatnosti koju je pozvan vršiti.

“U ljudskom radu kršćanin nalazi komadić križa Kristova i prihvaća ga u istom duhu otkupljenja s kojim je Krist prihvatio križ za nas. Zahvaljujući svjetlu kojim nas prožima Kristovo uskrsnuće, u radu uvijek nalazimo iskru novoga života, novog dobra, nalazimo nagovještaj “novog neba i nove zemlje” (Usp 2 Pt 3, 13; Dj 21, 1) u kojima čovjek i svijet imaju udjela naporom rada”(Ivan Pavao II., *Laborem exercens*, br. 27).

Iščekivanje nove zemlje nikako ne smije oslabiti, nego mora razbuditi u nama brigu za izgradnju ove zemlje gdje raste Crkva koja nam već pruža neku sliku onog boljeg svijeta.

Rad u službi zajednice

Ljudska inteligencija pronalazi proizvodne mogućnosti zemlje i višestruke načine kojima se mogu zadovoljiti ljudske potrebe. U solidarnoj suradnji ljudi stvaraju se radne zajednice, uvijek sve širih i dostojnijih povjerenja, kako bi se izvela promjena ljudske prirodne okoline. Taj proces uključuje važne kreposti, kao marnost, radinost, razboritost u preuzimanju razumnih rizika, dostojnost povjerenja i vjernost u međuljudskim odnosima (usp. Ivan Pavao II., *Centesimus annus*, br. 32).

Svakome mora biti omogućeno da u radu crpi sredstva za uzdržavanje života svoga i za služenje ljudskoj zajednici, muškima i ženskim, zdravima i prikraćenima, domaćima i useljenicima. Već prema prilikama, društvo mora pomoći svojim građanima da si priskrbe rad i zaposlenje.

Rad je, na neki način, uvjet koji omogućuje zasnivanje obitelji, jer obitelj iziskuje sredstva za život, koja čovjek normalno stječe radom. Rad i radišnost uvjetuju i cio odgojni proces unutar obitelji.

Zajednički život u obitelji, vjerskim ili nekim drugim zajednicama, uz blagodati koje iz njega proizlaze, zahtjeva žrtvu i odricanje od svih. Međutim, često je teret rada loše raspoređen. Godinama se ramena što nose najveći dio tereta sagibaju, a preko te žrtve ostatak družine, zahvaljujući toj

žrtvi, može mirno ići kroz život. Ali gle! Ispod tih ramena je srce, a u tom srcu, malo po malo, klija čir samosažaljenja, raste u dugim, tihim, osobnim razmišljanjima. Jednog dana, jednog ružnog dana, povodom nekog teškog napora ili poradi uboda neke nutarnje igle, čir prsne i prosipa po tijelu svoj fini otrov! "Dosta, sad dosta! Bio sam do sada vaš sluga a niste ni primjetili, žrtvovao sam život dok ste se vi zabavljali...! Kako mogu voljeti, uistinu voljeti brata koji živi iz dana u dan na mojim leđima i plaća mi ravnodušnošću, a često i prijezirom? Kako se mogu ugodno osjećati u samostanu u kojem braća nisu pvela računa o mojoj pravoj ličnosti i nisu shvatila moje zasluge? Kako još mogu s voljom raditi u poduzeću gdje su unaprijedili nesposobnjakovića, a mene gurnuli u stranu, osudili na svakodnevnu jednoličnost? Ne, ne može se... i doista više ne mogu voljeti. Ali ne moći voljeti nije više mala stvar. Ljubav, bilo mi to drago ili ne, svrha je mog života, razlog moga postojanja, jedina prava radost koje se nikad zasititi ne možemo kad je jednom steknemo" ²

Na ovaj problem Isus nam odgovara svojim životom. Samo u njemu čovječanstvo može naći svoje najveće dostojanstvo i vrijednost, najdublji smisao i jedini pravi uzor.

Jer on, koji je jedini bio nevin, prava nevinost, sagnuo je glavu pod udarcima, nije se pozivao na pravednost, platio je na svom tijelu i duhu grijeh svih. Od toga časa zauvijek je uveden zakon proštenja, milosrđa i ljubavi koja ide iznad pravde. Tako je završila epoha samosažaljenja i započela je, s Kristom, dinastija žrtve. Prave žrtve, tihe žrtve, žrtve kao što se žrtvuje janje, žrtve koja prihvaća da bude žrtva i koja u plamenu svoje ljubavi spaljuje suharke nepravde.³

Kršćanin koji zanemaruje svoje vremenite dužnosti, zanemaruje i svoje dužnosti prema bližnjemu i prema samome Bogu, te dovodi u pitanje svoje vječno spasenje. Neka se kršćani radije vesele, što po primjeru Krista koji je provodio život radnika, mogu sve svoje ljudske djelatnosti obavljati tako da ljudska, obiteljska, profesionalna, znanstveno tehnička nastojanja ujedinjuje u životnu sintezu s religioznim vrjednotama pod čijim se uzvišenim vodstvom sve upravlja na slavu Božju (GS, br. 43). Kršćani ni ne pomišljaju da se dostignuća što su ih ljudi svojim silama stvorili suprostavljaju Božjoj moći i kao da bi razumna stvorenja bila takmac Stvoritelju. Naprotiv, oni su uvjereni da su pobjede čovječanstva znak veličine Božje i plod neizrecive njegove zamisli... Iz toga se jasno vidi da poruka ne odvraća ljude od

² CARLO CARRETTO, *Pisma iz pustinje*, Radosna vijest, Sarajevo, 1973, 129 - 130.

³ Usp. Isto, 133.

izgradnje svijeta niti ih potiče da zanemare dobra drugih ljudi, nego ih, naprotiv, na to još jače obavezuje (GS, br. 34).

Zluporaba rada i radnika

Radom čovjek otkriva prirodne sile, ali ih ne uspijeva uvijek svladati i usmjeriti ih na dobro čovječanstva (GS, br. 4). Štoviše, iz iskustva se zna, da sve što je inteligencijom proizvedeno može se okrenuti i na uništenje čovjeka. Uzrok tomu treba tražiti u čovjekovoj sklonosti grijehu i u tomu što duhovni napredak ne ide u korak s tehničkim progresom. Zbog svega toga čovjek osjeća gotovo egzistencijalnu nesigurnost za svoju budućnost i za budućnost svijeta.

Samovolja, nasilje, nepravda, grabež neprestano čine od rada ne samo preteški teret već i područje mržnje i razdora.⁴ Umjesto da podupru težnju cijeloga čovječanstva za dobro, rad i njegovi plodovi često ostaju u rukama nekolicine, dok veliki dio čovječanstva trpi zbog nedostatka i najpotrebnijih dobara za život. Zbog grijeha rad uistinu sadrži i napast da čovjek zaboravi na pravednu uporabu dobara i na pravedan odnos prema drugima i prema samome Bogu (GS br. 37). Mnogi pobornici "materijalističke i ekonomističke" misli shvaćaju i tumače rad kao neku vrst robe koju radnik - posebice industrijski radnik - prodaje poslodavcu koji je istovremeno vlasnik kapitala, tj. svih sredstava rada i sredstava koja omogućavaju proizvodnju.

Sve što vrijeđa integritet i dostojanstvo ljudske osobe kao što su neljudski uvjeti života, nedostojni uvjeti rada gdje se s radnicima ne postupa kao sa slobodnim i odgovornim osobama nego kao s prostim sredstvima zarade, svi ovi postupci sramotni su već sami po sebi i dok truju ljudsku civilizaciju osobito stoje nasuprot s čašću koju je čovjeku dao Stvoritelj (GS br. 27).

Rad - pravo svakoga čovjeka

Osobito je bolan problem kad nezaposlenost pogađa prvenstveno mlade koji, pošto su se pripremili odgovarajućom kulturnom, tehničkom i profesionalnom formacijom, ne uspijevaju naći zaposlenje i s ogorčenjem gledaju kako se izjalovljuje njihova iskrena volja da rade i njihova raspoloživost da preuzmu na sebe odgovornost za ekonomski i društveni

⁴ Rad, XAVIER LEON - DUFOUR, *Rječnik biblijske teologije*, KS, ZG 1993, 1064.

razvitak zajednice. Dužnost je poslodavca odlučno djelovati protiv nezaposlenosti koja je uvijek zlo, a kada dosegne određene dimenzije, postaje prava društvena nevolja.

Obveza doprinosa za nezaposlene, tj. dužnost da se pruži nužna potpora za život nezaposlenih i njihovih obitelji, jest dužnost koja proizlazi iz temeljnog načela moralnog reda na tom području, tj. načela o zajedničkoj uporabi dobara ili, govoreći još jednostavnije, iz prava na život i postojanje. Ako se baci pogled na cjelokupnu ljudsku obitelj po svojoj zemlji, čovjek se mora osjetiti pogođenim uznemiravajućom činjenicom golemih razmjera: dok s jedne strane prilično velik dio prirodnih bogatstava ostaje neiskorišten, s druge strane postoje gomile nezaposlenih, poluzaposlenih, neizmjereno mnoštvo izgladnjelih. Ta činjenica, bez sumnje, svjedoči kako unutar pojedinih političkih zajednica i u njihovim međusobnim odnosima na konkretnoj i svjetskoj razini - što se tiče organizacije rada i zaposlenja, ima nešto što ne funkcionira, i to baš na najkritičnijim i najvažnijim točkama društvenog života (LE, br. 18).

Problem rada u Hrvatskoj

Na ovaj veliki problem modernoga društva nisu u stanju odgovoriti ni najrazvijenije države, pa ni Hrvatska koju je zahvatio vihor rata i razaranja. Zbog rata, ali i sve veće nejednakosti ugrožava se ravnoteža društva. Nelegalna veza između monopola određenih poduzetnika i države opterećuje opće troškove društva. Obezvrijeđivanje radne snage pod izlikom obnove dinamikičnosti gospodarstva vodi dubokoj deontološkoj krizi radničkog pitanja.

Kako to da su se neki poduzetnici u Hrvatskoj nevjerojatno obogatili poslujući s državom, dok su druga poduzeća zbog neplaćanja države morala propasti a njezini radnici ostati na ulici?⁵

Tu je i problem nedovoljne brige o demobiliziranim braniteljima, invalidima Domovinskog rata i obiteljima poginulih branitelja. Njihove traume, koje su doživjeli u ratu i zbog rata, bit će zaliječene jedino primjerenom društvenom brigom o njima. Nebriga društva donosi im nova, još bolnija poniženja i patnje.

Svakome u Hrvatskoj trenutna situacija treba postati jasan znak ozbiljnosti vremena u kojem živimo. Poslije slobode koja je plaćena golemim žrtvama treba shvatiti i prihvatiti da nije trenutak za životarenje,

⁵ Usp. DARKO PLEVNİK, *Društvo voštanih figura*, Slobodna Dalmacija, Split, 17. veljače 1996, 6.

stranačko nadmudrivanje, lažna obećanja, politički diletantizam, borbu za vlast, traženje "službenog krivca" i čekanja da nam netko drugi rješava naše vlastite probleme. Obnovljenje dolazi preko moralne obnove svih odgovornih i radnika i poslodavaca i države i sindikata. Ne po svaku cijenu forsirati gospodarski napredak na štetu zaposlenosti.⁶

Ne surađivati u zlim činima

Kršćani su, kao i svi ljudi dobre volje, pozvani, zbog teške obveze u savjesti, da formalno ne surađuju u takvim činima koji su, premda dopušteni civilnim zakonodavstvom, u suprotnost s Božjim zakonom. Doista, s moralnog stajališta nikad nije dopušteno surađivati u zlu. Takva suradnja događa se kad se izvrše djela, zbog same svoje naravi ili zbog oblika koje zadobiva u određenom kontekstu, procjeni kao izravno sudjelovanje u nekom činu protiv nedužnog ljudskog života ili kao sudjelovanje u nemoralnoj namjeri glavnog počinitelja. Ta suradnja nikad ne može biti opravdana, ni pozivanjem na slobodu drugoga niti oslanjanjem na činjenici da je građanski zakon predviđa: za djela koja svatko osobno izvršava, doista, moralna odgovornost kojoj nitko ne može izbjeći i prema kojoj će sam Bog svakoga suditi (Usp. IVAN PAVAO II., *Evangelium vitae*, br. 75).

Zaključak

Čovjek treba nasljedovati Boga i kad se odmara i kad radi, jer je Bog sam htio predstaviti svoje stvaralačko djelo u obliku rada i odmora. To djelo Božje nastavlja se u svijetu svakog dana kako svjedoče Kristove riječi: "Moj Otac radi stalno..." (Iv 5, 17). Radi svojom stvaralačkom snagom držeći u egzistenciji svijet koji je pozvao u bivstvo iz ničega, i djeluje svojom spasonosnom snagom u srcima ljudi, koje je od početka odredio za "odmor u zajedništvu sa sobom, u kući Očevoj" (Iv 14, 2).

Čovjek se osjeća neograničenim u svojim željama i pozvanim na viši život. Da bi se to postiglo jedini je put odricanje i napor, ostavljajući po strani sve ono što je drugotno. Jedino preko žrtve i rada moguće je razviti osobnost i moralne kvalitete dotične osobe. Da bi bili sposobni za odricanje potrebno je pronaći nutarnji skup vrjednota koje opravdavaju taj napor.

fra Josip Cvitković

⁶ Usp. JOSIP JELENIĆ, *Problem nezaposlenosti prema socijalnom nauku Crkve*, Obnovljeni život, Zagreb 1993, 72.

JE LI PRAVO NA SLOBODU IZRAŽAVANJA KRŠĆANSKA VRJEDNOTA?

Čovjek, društvo i pravo

Čovjek je kruna svega stvorenoga, biće stvoreno na sliku Božju i kao takvi svi smo djeca jednog Oca Stvoritelja isti po svom ljudskom dostojanstvu kao i pravima i obvezama. U ovo vrijeme imamo prave prigode slušati o pravu čovjeka i ugroženosti tog prava na slobodu izražavanja, informacija i ostalog na što kao ljudska bića polažemo neotuđivo pravo. Ako je ugroženo i najmanje ljudsko pravo samim tim ugrožen je čovjek u svojoj cjelovitosti i svom življenju dostojnom čovjeka. Zacijelo, da pravo na slobodu izražavanja spada u temeljna ljudska prava, jer čovjek kao društveno biće živi, radi i uspostavlja dijalog s ostalim članovima ljudskog društva. Državni zakoni, od viših do nižih, više ili manje savršeno donose jasno da je čovjek dostojanstven i da posjeduje prava koja mu nitko ne može oduzeti. I totalitarni sustavi imaju na papiru zajamčena prava čovjeka, iako u praksi sve izgleda znatno drukčije. Pravo na slobodu izražavanja jedan je od glavnih temelja koji drže demokraciju kao najbolju građevinu koju je ljudsko društvo moglo izgraditi, da bi to istom društvu bilo dobro. Mora postojati sloboda komuniciranja koja uključuje slobodu pojedinaca i skupina da istražuju i šire svoje novosti i da se slobodno koriste sredstvima informiranja. Sloboda komunikacije koja je u okviru ustavnog zakona, ne smije biti sputavana već pomagana i promicana od svih političkih, pravnih i društvenih struktura. Mediji i informacije imaju veliku ulogu u odgajanju i oblikovanju čovjeka koji pod tim jakim utjecajem stvara svoje mišljenje.

Sloboda i pravo

Uvijek treba podržavati slobodu govora, mass-medija i svega onog što stvara javno mnijenje. Za svaku osudu su oni totalitarni sustavi koji ne dozvoljavaju slobodu rasprave i koji imaju monopol nad sredstvima javnog informiranja, bilo da provode državnu cenzuru ili da na bilo koji način brane skupini ili pojedincu pravo da izrazi javno svoje mišljenje. Javno mnijenje postoji u svakom normalnom društvu, a stvaraju ga ljudi koji su, svjesni svog vlastitog, osobnog i društvenog ponašanja. Da bi uopće došlo do javnog mnijenja mora postojati sloboda izražavanja, kao i odgovarajući sukob mišljenja pojedinaca ili skupina, kako bi se na taj način dobilo ono mnijenje koje je valjano, a svakako odbacila sva ona koja su loša. Svima

nama treba biti jasno da moja sloboda prestaje tamo gdje počinje pravo drugoga. Pravo na slobodu govora ne znači pravo govoriti bilo što. Iznositi poluistine ili čak neistine te vrijeđati bilo koga ne smije nitko činiti, i pri tome se pozivati na pravo slobode govora. Slobodno se izražavati i misliti svojstveno je svakom ljudskom biću i ako se razborito i istinito postupa onda to više nije samo osobno pravo već i zahtjev općeg dobra.

Crkva i pravo

Crkva nema izričitih zapisa o svakom pojedinom ljudskom pravu koje kao takvo neotuđivo pripada svakom čovjeku samim tim što je ljudsko biće, bez obzira na kulturnu, rasnu, vjersku, nacionalnu, političku ili bilo kakvu drugu pripadnost. Ipak Crkva ima puniji pojam o dostojanstvu svakog čovjeka od bilo kojeg kataloga ljudskih prava. Nema nijednog ljudskog prava koji Crkva ne bi promicala, prihvaćala i branila. Iako se Crkva nije zasebno bavila slobodom govora ipak je u više dokumenata izričito istaknuto što se toga tiče. Koncilska konstitucija "Gaudium et spes" donosi u 62. točki sljedeće: "Treba vjernicima, i klericima i laicima, priznati potpunu slobodu istraživanja, mišljenja kao i poniznog i odvažnog izražavanja svog mnijenja *tamo gdje su kompetentni.*" Sigurno da se taj tekst u prvom redu odnosi na slobodu izražavanja u Crkvi, no nije krivo uzeti ga kao usmjerenje za općenito postupanje.

Očito je dakle da "ponizno i odvažno izražavanje svojih misli" podrazumjeva dvije stvari: kao prvo, to izražavanje svojih misli ne smije biti u službi oholosti, te kao drugo, da se uvijek i svugdje treba zalagati za ostvarivanje prava na slobodu izražavanja. Važno je da se sloboda izražavanja koristi u onim trenucima gdje je sudionik komunikacije upućen u predmet o kojem se raspravlja i o njemu ima potrebno znanje. Svaki, baš svaki čovjek ima pravo na svoje mišljenje pa bilo ono i krivo zbog npr. neinformiranosti ili zbog nekog osobnog, pojedinačnog iskustva, koje ponekad može biti iznimka, ali nitko nije dužan objavljivati takva, možda kriva mišljenja, pogotovo ako onaj koji bi to mišljenje trebao propustiti u javnost zna da ono zbog svoje manjkavosti ne može pozitivno pridonijeti općem dobru. Pri govoru o slobodi izražavanja s crkvenog stajališta svakako je prijeko potrebno istaknuti kako bi svaki govor morao biti *u skladu s moralnim*, načelima, a osobito bi morao biti istinit. Samo istinit i vjerodostojan govor može pomoći dok je svaka laž ili obmana obično vrlo kratkog vijeka.

fra Ilija Mikulić

Franjinim stopama

ASIŽANIN I DRUGI

Dostojanstvo i najveće čovjekove vrijednote svoje ispunjenje ne nalazi u svečanim proglasima stranaka, u zavodljivim političkim i filozofskim sustavima, u visokim načelima Ustava naroda, u deklaracijama UN-a, nego u načinu kako se žive međuljudski odnosi, društvene i redovničke odgovornosti i svakodnevni život rada, odmora, ljubavi, služenja i drugi odnosi s bližnjim. Na temelju te stvarnosti treba analizirati poruku, sadržaj programa jedne stranke, političkog sustava, religije, redovničke zajednice.

U toj se stvarnosti Svetac iz Assisa, sa svojim življenjem i razmišljanjem, nudi kao uzor odnosa s drugim i poštivanja drugoga. Franjo nije imao samo poseban način uspostavljanja odnosa s Bogom, nego također i način življenja odnosa s drugim. Tim svojim ponašanjem i tumačenjem odnosa s drugima stvorio je određeni stil koji se pokazuje u pozdravima, u načinu rada, u trenutcima boravka i odnosa s drugima, u trenutcima življenja s drugim i postojanja za druge.

Franjo je uspio razviti osjećaj poštovanja prema drugome i posebnu ljubaznost koja od njega čini neprijepornoga brata svih ljudi. Čelano piše za njega da je i prije obraćenja bio veoma uljudan, privlačan i prijazan (Toma Čelanski, *Prvi životopis sv. Franje* (1 Čel) 2). Njegova uljudnost prema svima privlači povjerenje svih i postaje povjerljiv prijatelj koji se nikada nije poslužio drugim zbog vlastitog interesa. A to znači pobijediti vlastiti egoizam. Bilo prije kao i poslije obraćenja bijaše "*ruke veoma podatljive... prema svim ljudima se u svemu pokazivao nadasve blagim, čestitu se ponašanju sviju korisno prilagođavao*" (1 Čel 83).

Franjina uljudnost prema drugima označuje zajedništvo ljudskih kreposti: poštivanje, darežljivost, širokogrudnost, velikodušnost, ljubaznost, otmjenost, koje čine od njega osobu uravnoteženu, privlačnu, blisku i prijateljsku.

Njegovo obraćenje nije tražilo umiranje ili umanjenje njegovih naravnih kvaliteta nego usmjerenje istih i njihov potpuni razvoj prema evanđeoskim kriterijima. On je uvijek bio vjeran Bogu i uvijek ga je tražio. Od djetinjstva je imao darežljivu dušu, bio je otvoren prema siromasima. Bio je uglađene duše i nije trebao odbacivati ono što bijaše vulgarno. Kako sam veli svoje obraćenje duguje zagraljaju gubavca: *"dok bijah u grijesima bilo mi je odveć odurno gledati gubavce; i sam Gospodin me dovede među njih i bijah milosrdan prema njima. I dok se vraćah od njih, ono što mi se činjaše odurnim pretvori mi se u duševnu i tjelesnu slast"* (Oporuka (OR) 2-3). To je pečat njegova obraćenja. Od tog dana postaje druga osoba. Altruistička osoba i osoba koja je sigurna da je u tom bratu zagrio Krista (usp. Mt 25,35-36.40). Njegovo je obraćenje izvjesno iskustvo po kojem ono što mu je bilo odurno postaje slatko. To nije moralno obraćenje, nego ulazak u novi način mišljenja, djelovanja i ponašanja. U njegovoj duši više ne caruje ljubav prema samome sebi nego ljubav prema bratu čovjeku.

Franjo je pošao od bitnog uvjerenja: sve ono što nam je Bog dao jest dobro i zbog toga treba dopustiti razvoj i zrenje tih naravnih mogućnosti. Bog je stvorio čovjeka kao čudo. *"Hvala ti što sam stvoren tako čudesno"* kliče psalmist (Ps 139,14), a knjiga Postanka komentira izvještaj o stvaranju čovjeka ovim riječima: *"I vidje Bog sve što je učinio, i bijaše veoma dobro"* (Post 1,31). Franjo će u svojoj originalnosti načiniti još jedan korak dalje. U petoj Opomeni čitamo: *"Gledaj, čovječe, na koliku te je uzvišenost postavio Gospodin, jer te je stvorio na sliku svoga ljubljenoga Sina i na njegovu priliku s obzirom na duh"* (Opomene (OP) V,1). Krist, za Franju, postaje model prema kojem se Otac inspirirao stvarajući čovjeka. Krist Bog-Čovjek postaje model čovjeka u njegovoj tjelesnosti i u njegovoj duhovnosti. Čitav čovjek, dakle, i duša i tijelo nalaze svoj model u Bogu.

Temelje tog originalnog Franjinog razmišljanja nalazimo u novozavjetnim tekstovima. Sveti Ivan piše: *"U početku bijaše Riječ i Riječ bijaše u Boga i Riječ bijaše Bog. Sve postade po njoj i bez nje ne postade ništa"* (Iv 1,1-3; usp. 1 Kor 8,6; Kol 1,15-16). Upravo zbog toga u Franji ne susrećemo dualizam između naravnoga i nadnaravnoga. On i nadalje ostaje uljudan, prijazan, velikodušan, ugodan suputnik i izvrstan prijatelj. A to je mogao biti jer čitavo njegovo življenje i djelovanje izvire iz iskustva vjere i evanđeoske poruke. Upravo ta vjera i evanđeoska perspektiva mu dopušta da se u Pismu svim vjernicima predstavlja kao *"brat Franjo, vaš maleni sluga koji stoji pod nogama svih"* (Pismo svim vjernicima II (2 P) 87).

On otvara srce svima, svima onima koji su potrebni ljudske ljubavi. Svi oni mogu naći mjesto u njegovu srcu: siromašni, bolesni, osobe koje žive na rubu društva, pa čak i braća lopovi. Bonaventura to ovako izriče: *"Posebnom je nježnošću prilazio onima koji su pogođeni bilo kakvom tjelesnom nesrećom. Ako je kod nekoga opazio neimaštinu, nestašicu nečega, nježnošću je svoga ljubaznoga srca svraćao pažnju na Krista. Blagost mu bijaše urođena, a nadodana ljubav Kristova ju je podvostručila. Zato mu se srce upravo rastapalo prema siromašnima i bolesnima. Kojima nije mogao pružiti ruku, pružio bi im osjećaj"* (Sv. Bonaventura, *Životopis sv. Franje* (Zagreb 1981) VIII,5). Ljubav Kristova zahvatila je njegovo srce kao i srce sv. Pavla koji poručuje Korinćanima: *"Naše se srce raširilo. U nama vam nije tijesno, ali vi ste tijesni u svojim srcima. Za uzvrat - govorim vam kao svojoj djeci - raširite se i vi"* (2 Kor 6,11-13).

Upravo stoga želi biti najmanji i sluga svih ljudi. Na taj način se predstavlja kao antilogika uobičajenog ponašanja u našim civilizacijama. To radi jer je uvjeren da je jedina ispravna logika u društvenom životu ona koja ide prema nesebičnom služenju svih ljudi. Franjo, prije nego što govori o čovjeku, ljubi ga i služi ga kao brata. Koliko se zna, mali je broj ljudi uspio ljubiti i služiti svoje bližnje tako istinski kao Svetac iz Assisa. Za Asižanina blažen je onaj čovjek koji podnosi, ljubi i služi bližnjega: *"Blago čovjeku koji svoga bližnjega podnosi u njegovim slabostima onako kako bi želio da drugi njega podnose kad bi bio u sličnoj prigodi"* (OP XVIII, 1).

Franjo je ljubio toliko intezivno Boga i zbog toga je mogao također intezivno ljubiti i ljude. Na čovjeka uvijek gleda kao sina Božjega. Bog je stvorio čovjeka. Bog je Otac svima. Nadalje, prema tom istom čovjeku Bog je pokazao svoju veliku ljubav šaljući svoga Sina da svojim Utjelovljenjem i Otkupljenjem pokaže koliko voli svoje stvorenje na zemlji i koliko mu je dostojanstvo. Stoga naš Svetac i vrjednuje čovjeka u odnosu prema Bogu: *"Kolik je čovjek pred Bogom, toliko vrijedi i ništa više"* (OP XIX, 2).

Iz te Božje ljubavi izvire i Svečeva ljubav koja mu nije dopuštala da može imati neprijatelje niti je mogao mrziti druge. Zanimljivo je da u svojim spisima nigdje nikoga ne napada, ne vrijeđa, ne govori loše o onima koji ne dijele njegovo mišljenje, koji ne žive po zakonu svete majke Crkve. Čitav njegov život, čitavo njegovo djelovanje, svi projekti njegova života bili su upravljani prema stvaranju zajednice u kojoj će vladati ljubav i dobri postupci i tu neće biti mjesta mržnji i njezinim posljedicama. Oholost, gordost, bahatost i privilegij svakoga tipa bit će eliminirani.

Franjo se ponaša prema svima jednako, ponizno i s ljubavlju. Franjo, ukrašen originalnom osobnošću želi poštivati drugoga - ti - sa svojom osobnošću, svojim kvalitetama, svojim karizmama, svojim prirodnim

moogućnostima dajući prostor drugome da ih razvije, a to isto želi i od drugih. U Pismu ministru to vrlo jasno izražava: *"I ne želi od njih drugo nego što ti Gospodin daje"* (Pismo ministru (PM) 6).

U drugome uvijek vidi sliku Boga. S tim svojim držanjem nije izazivao negodovanje, zavist, ljubomoru, jer ne želi uvrijediti nikoga nego jednostavno želi služiti, ljubiti, pomagati i oslobađati. Rečeno jednostavnijim riječima želi biti jednostavan. Upravo ta evandeoska jednostavnost vodi Franju traženju nečega novoga i različitoga što se ne nalazi u institucijama njemu poznatim. Zbog toga se više oslanja na čovjeka nego na instituciju, više na život nego na normu, više na Krista evanđelja nego na Krista teologa, više na čovjeka kojeg susreće na ulici ili polju nego na čovjeka apstraktnog i definiranog od filozofa. Franjo vjeruje čovjeku i u njega polaže nadu i uvjeren je da čovjek može biti brat bližnjemu i da se tako može stvoriti sveopće bratstvo.

Drugi je za Franju brat s kojim se izjednačio sam Krist kad je rekao: *"Što god učinite jednomu od ove moje najmanje braće, meni ste učinili"* (Mt 25,40).

Drugi je za njega onaj kojega treba ljubiti kao što nas ljubi Krist: *"Zapovijed vam novu dajem: ljubite jedni druge; kao što sam ja ljubio vas tako i vi ljubite jedni druge"* (Iv 13,34).

Drugi je za njega dar Kristove ljubavi, kojemu treba iskazati svu pažnju, ljubav, darovati mu sebe, kao što je Krist naš dar, dar Boga Oca.

Drugi je za Sveca prilika da komunicira s njim i u zajedništvu s njim s Bogom.

Upravo zbog toga Franjo nije samo proklamirao da je čovjek čovjeku brat nego također želi živjeti u skupini manje braće koju naziva bratstvo. To bratstvo prihvaća sve bez razlike: siromašne, bogate, neuke, učene, grešne i svete. Prihvaća sve bez razlike jer u njima vidi Božji dar: *"Gospodin mi je dao braću"* (OR 14). A to bratstvo ima svrhu živjeti Evanđelje i biti glasnik mira, ljubavi i sveopćeg bratstva među ljudima.

Tu leži razlog zbog kojeg ne želi da niti jedan brat ima vlast nad drugim bratom, želi da se uzajamno služe, da nijedan ne čini zlo drugome i da ne govori zlo o drugome: *"Neka nijedan od braće ne vrši kakvu vlast ili gospodarenje, napose nad braćom... neka nijedan brat ne učini ili ne rekne drugome ništa zlo; štoviše, neka po duhovnoj ljubavi rado služe i pokoravaju se jedni drugima"* (Nepotvrđeno Pravilo (NPr) V,9.13). Želi eliminirati sve ono što bi moglo uništiti bratstvo: ravnodušnost, egoizam, oholost, kritiku, mrmljanje, podjelu, življenje na račun drugoga. Njegova je želja da se braća *"gdje god bila i na kojem se mjestu našla međusobno bez prigovora duhovno i s puno ljubavi časte i poštuju"* (NPr VII,16). Franjo želi da se njegova

braća "uvijek međusobno ljube" (*Oporuka učinjena u Sijeni* (ORS) 3) jer je njegova želja da od tog bratstva učini obitelj u kojoj bi trebala vladati nježnija i jača ljubav od one koju ima majka prema vlastitom sinu: "Ako majka hrani i ljubi svoga tjelesnoga sina (usp. 1 Sol 2,7), koliko brižljivije mora svaki ljubiti i hraniti svoga duhovnoga brata?" (*Potvrđeno Pravilo* (PPr) VI,8).

Znajući da su odanost i poštovanje prema drugima nužni zahtjevi ljubavi nazivlje blaženim onog brata koji poštuje drugoga: "Blago služi koji toliko ljubi svoga brata i toliko ga se boji kad je daleko od njega kao da bi bio uz njega, te ništa ne govori njemu za leđima što ne bi mogao reći u ljubavi pred njim" (OP 25).

Prema izvještaju prvih biografa čini se da je Franjo uspio u svojoj zamisli. Čelano piše: "Kako je bila žarka bratska ljubav novih Kristovih učenika! Kako je u njima snažna ljubav prema njihovoj redovničkoj obitelji! Svaki put kad bi se na kojem mjestu, ili na putu, kako se moglo dogoditi, susreli, bio je to pravi izljev njihove duhovne ljubavi, jedine ljubavi koja je iznad svake druge ljubavi izvor pravog bratoljublja. I bili su čisti zagrljaji, nježni osjećaji, sveti poljupci, ugodni razgovori, čedni osmijesi, vedro lice, oko jednostavno, duh ponizan, govor uljudan, odgovori ljubazni, potpuna jednodušnost u njihovu idealu, spremno poštovanje i neumorno međusobno služenje!" (1 Čel 38) I Legenda trojice drugova daje slično svjedočanstvo: "Ljubili su jedan drugoga dubokim osjećajem, služili su jedan drugomu i priskrblivali potrebno, kao što bi činila mati sa svojim jedincem kojega nježno ljubi. Ljubav koja im je plamtjela u srcu bila je takva da su bili spremni predati se u smrt bez oklijanja, ne samo iz ljubavi prema Kristu nego također i da spase tijelo i dušu braće!" (*Legedna trojice drugova* (TD) IX,41).

Vršenje ljubavi prema braći postaje kult. Franjevačko je bratstvo prije svega kulturalno bratstvo, jer je sastavljeno od osoba koje su posvećene Bogu i, zbog ljubavi prema Bogu, služenju braći.

Prema Franjinim razmišljanjima i djelima njegovo se bratstvo ne smije ograničiti samo na one koji su unutar bratstva. Ta se klima bratstva treba proširiti na čitav stvoreni svijet stvarajući nove međuljudske odnose sa svim ljudima. To bratstvo treba prihvatiti sve tipove osoba: "I tko god k njima dođe, prijatelj ili protivnik, tat ili razbojnik, neka ga prime dobrostivo" (NPr VII, 14). Članovi bratstva trebaju biti otvoreni prema svima, trebaju biti maleni, ponizni i puni poštovanja prema svakoj osobi, ne osuđujući niti prezirući nikoga: "neka druge ne osuđuju; nego neka budu blagi, miroljubivi i čedni, krotki i ponizni, i neka sa svakim uljudno govore kako dolikuje" (PPr III, 11). Taj se smisao bratstva temelji na uvjerenju univerzalnog Božjeg

očinstva i na bratstvu s Kristom koji je brat svima. Zato je za Franju cijelo čovječanstvo jedna jedina obitelj koja ima Oca na nebu zajedno sa starijim bratom Isusom Kristom.

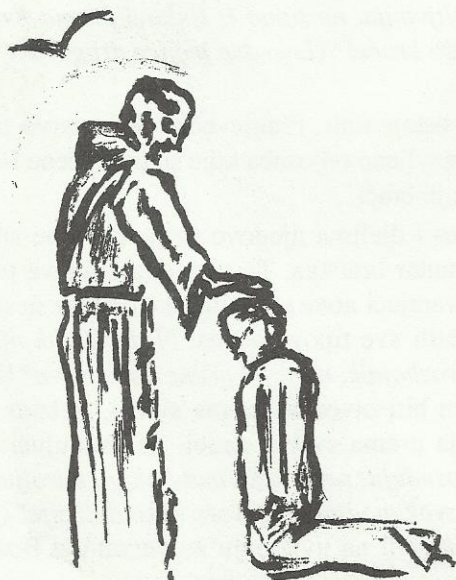
Franjo je shvatio da je glavni začetnik, spasitelj društva upravo Krist osobno. On djeluje preko ljubavi, tako da ljubav pokazuje Boga nazočnim i djelatnim: *ubi caritas ibi Deus est*. Način djelovanja više je svjedočanstvo životom negoli organizirano zalaganje na području društvenoga. Upravo zato, Franjo je, s braćom koja su mu darovana, bio znak Božje nazočnosti u društvu u kojem je živio. Zajedno sa svojom prvom braćom pokazao je da je moguće biti brat bližnjemu. Njihov je život bio znak koji je pokazivao Krista nazočna i djelatna u narodu. To je svjedočanstvo privlačilo Bogu više od svakog propovijedanja ili djela milosrđa odvojena od bratske ljubavi.

Franjo se, svojim spisima i djelima, pokazao kao izvanredni organizator i usmjerivač međuljudskih odnosa, urešen intuicijom da bi otkrio i izgradio velike osobnosti.

Jedna takva osobnost potrebna je i u našim vremenima i prostorima da bi nam pokazala kako se vrednuje, poštuje i ljubi drugi, kakvi bi trebali biti odnosi s drugim i kako se služi drugoga.

To je veliki izazov nama koji se ponosimo da smo njegovi duhovni sinovi. Velik izazov nama, a i onima s kojima dijelimo darovano nam vrijeme i ove Bogom dane prostore, da u njima ostvarimo bratskije društvo.

fra Ante Čovo

Meditativni kutak

O POTREBI ODLUKE...

Nedostatak odluke izvor je brojnih problema u životu Bogu posvećenih osoba. U duhovnom životu to je ključno pitanje koje se ne može zaobići bez posljedica.

Drugim riječima, u našem životu potrebna je sposobnost za donošenje odlukâ. Mi osjećamo život kao izazov, kao nagnuće da nešto postignemo. A to nije moguće bez odluke. Tek odluka daje sigurnost našem putu. Zato je ona nužna.

Ima jedna pjesma D. Cesarića, *Mrtva luka*. U toj pjesmi pjesnik piše o lađi od koje se očekuje da plovi, ali ona se boji ploviti i zato nije lađa nego plutača. Ispod nje more je plitko i tanko. I ta je luka onda mrtva luka, jer iz nje nitko ne isplovjava na pučinu mora... Tako je pjesnik izrazio alegorijski situaciju oko sebe. Slično se ponaša i *čovjek bez odluke*: boji se isploviti!

O potrebi odluke puno je lakše govoriti nego li je donijeti. Svi smo mi pomalo neodlučni. Bojimo se odluke jer ona uvijek podrazumijeva "birati jedno a ne drugo". To pokušavamo izbjeći tako što se ne odlučujemo. Pritom mislimo kako ćemo imati "i jedno i drugo". A zapravo na kraju nemamo "ni jedno ni drugo". Puno ljudi to u svom životu kasno spozna ili čak nikada...

"Odlučnost" danas nije na cijeni. Redoviti izgovor kojim opravdavam o izbjegavanje odluke jest svijest vlastite prosječnosti i iskustvo vlastite slabosti, nesavršenosti, zapletenosti. Pa onda nemamo hrabrosti *odlučiti se*. To je pogrešno: kao da Bog ne zna kako smo sazdani. On s tim računa...

Puno ozbiljniji i dublji razlog zašto se ljudi danas teško odlučuju leži u *nedostatku iskustva živoga Boga*. Nema istinske odluke bez iskustva živoga Boga! Jer, odluka bez iskustva njegove prisutnosti je prazna, apstraktna. Kao što vrijedi i obratno: naše iskustvo bez osobne odluke ostaje bezlično, nijemo...

Kako do iskustva? Tako što kažem: "Evo me!" U potrazi za Bogom ide se cijelim bićem, a ne samo u izvanjskim nastojanjima! Zato se od mene očekuje uvijek "prvi korak" jer Gospodin poštuje ljudsku slobodu. Pritom, ne ostaje nikada dužan: ako ja učinim prvi korak, on čini zauzvrat sto koraka prema meni!

Svaka je odluka, dakle, uvijek *u narastanju*. Ja se odlučujem za taj i taj put, ali ga još nisam učinio. Koračajući ja primjenjujem odluku. Zato odluka treba rasti... Onaj tko se jednom uputio, taj gleda prema cilju i cilj mu daje snagu na putu... On zna da je najvažnija svijest da mogu nešto učiniti za Boga i ljude.

Osobe koje ne žele hodati uvijek nalaze nove zapreke, uvijek iste žalopojke kako smo samo ljudi, kako je sve promjenjivo... Tome ide u prilog danas jako raširena predrasuda: "odlučiti se" uvijek podrazumijeva neku vrstu nasilja nad čovjekom! To nije istina: donijeti odluku *vrhunac je vlastite osobnosti i slobode* ! Na to nas podsjećaju različiti "egzistencijalizmi": čovjek tek istinski postoji u slobodnoj odluci; preko nje oblikuje vlastitu egzistenciju...

Biblija je to odavno znala: ona u čovjekovoj sposobnosti da slobodno odlučuje vidi čovjekovu veličinu. Poznat je teološki napor R. Bultmanna da upravo preko kategorije odluke egzistencijalno protumači Evanđelje...

I preostaje još najvažnije: donijeti odluku *pretpostavlja ljubav*! Redovnički život ne može postati bijeg, nadomjestak, utočište, jer nas je strah života izvan samostanskih zidina. To se prije ili kasnije osveti... Odluka za redovnički život može biti samo plod velikodušne ljubavi prema Bogu. Jer, ljudi nas prije ili kasnije, na ovaj ili onaj način razočaraju, ali Bog nas nikada ne može razočarati ako smo se njemu predali. On ostaje vjeran i kada smo mi nevjerni!

U ljubavi se, dakle, tek susreće iskustvo i odluka. Ljubav koja ne bi nikada imala snage da se konačno odluči za partnera, teško se može opravdati. Tek ljubav koja zna reći "da" u vjernosti postaje osobna i dijaloška!

Drukčije kazano: donijeti odluku znači potpuno se predati Jednom! Usredotočiti se na Jedno! Bog se nama predao potpuno i on nije zadovoljan dok se mi njemu ne predamo potpuno!

fra Anđelko Domazet

Književni izlog

DRAGI MOJ JA

Prošlo je već dvadeset godina otkako si u meni, a da nisam ni svjestan bio da si me čitavo vrijeme pratio. Nije problem što si me pratio i što si čitavo vrijeme otkrivao moje tajne i možda se smiješio ponekad mojim postupcima. U tome nema ništa loše jer nisam znao za Tebe. Još u majčinoj utrobi bio si skupa sa mnom i hranili smo se istom krvlju, a kupali se u istoj vodi. I čitavo to vrijeme ti si znao za mene, a nisi mi se htio javiti - opraštam ti. Punih devet mjeseci bili smo skupa bez straha da nas netko iznenadi ili možda da nas netko istuče i zlo nam učini. Bilo nam je lijepo tu podno majčinog srca što je kucalo za nas. A onda? Jednog dana, kad je došlo vrijeme da se trgnemo iz majčina krila ugledali smo sve ono što nas je kasnije mučilo. Nisam znao da si ti ja, a ja ti. Čitavo moje djetinjstvo proteklo je u dječjim vratolomijama ponekad sa suzama u oku ili možda sa smiješkom koji je privlačio nečiji pogled i dušu. A ti si bio tu, odnosno ja. Što, zar dijete zna da ima još netko tko se zove Ja i koji skupa živi s njim od začeca? Ne znam, možda to netko otkrije vrlo rano, ali uz pomoć svoga Ja. Za mene ti si bio novina, premda su mi neki govorili o Tebi, ali to mi se činilo jako zamršenim područjem tako da nisam puno razbijao glavu razmišljajući. I tako je prošlo rano djetinjstvo i prva novina - škola.

Sva ta pusta pilanja i ispiranja mozga popela su mi se na vrh glave. Gdje si ti bio tada, odnosno ja, pa mogao si mi se barem ponekad javiti i učiniti me sretnim ili možda uputiti na pravi put? Bio sam sam, barem sam tako mislio tada, a ti si se negdje skrivao u dubini moga bića, odnosno našega. Dječje svađe, zanos i nestašluci navirali su iz mene, a da ni sam nisam znao od kuda su dolazili. Često sam gledao sjenu što me je pratila prilikom sunčeva zagrljaja i zamišljao sam kako imam jednog šutljivog prijatelja koji me uvijek prati i u dobru i u zlu. Dok se sunce skrivalo iza oblaka što su gospodarili nebom ona je nestajala, a ja sam znao da će se pojaviti čim me jedna zraka obasja. Kadkad sam je želio zgaziti da je nema ili pobjeći od nje, ali nije mi uspijevalo, mislio sam da se pretvara da mi bude prijateljem, a ona je šutila. Čekaj malo, zar to nije bio tvoj govor izražavanja dragi moj Ja? Pa naravno, kako sam mogao biti tako glup sve te mladenačke godine. Molim te oprosti mi! Došlo je vrijeme prvih sjetnih pogleda, po prvi put sam

osjetio da živim. Bio sam netko, barem sam se takvim smatrao. Osjetio sam da me netko gleda i ja sam se prepustio tome pogledu, a ti me nisi odvrćao od toga. Jednostavno sam bio toliko opijen mislima da se nisam ni zaustavljao na pitanju o tvome postojanju. A ti si opet šutio. Onda jednog dana, ne znam da li je bio sunčan ili tmuran, počeo sam osjećati da ima još netko u meni. Uvijek me je taj glas upozoravao, Da li si to bio ti, odnosno moj Ja, kojega je Netko postavio? A ne, ti se ne bi zadržavao na tim stvarima. Znam da sve ovo što pišem, Tebi nije strano čak se sigurno mnogo bolje sjećaš nego ja. Ali eto jednostavno me nešto nagoni da ti pišem da se sjetiš da te nisam zaboravio i da sam otkrio tvoju prisutnot. Prvi sjetni pogledi minuše i dođe vrijeme da se počme živjeti i misliti svojom glavom. Mislio sam da sam najpametniji na svijetu i da mi nema ravna. Želio sam dosegnuti vrhunce planina jednim pomakom ruke ili možda prijeći svemir poput sunčeve svjetlosti. A onda, dok je sunce zapadalo negdje daleko iza obzorja i dok sam stajao na morskoj obali opijen zvukom valova i krikom galebova, razmišljajući o ratnicima svjetlosti rodi se misao da nije samo moje tijelo to što me čini. Tog trenutka u suton pojavio si se ti, moj dragi Ja, hvala ti. Otkrio sam brojne tajne koje su me sputavale u ovome životu, i spoznao sam da ima još jedno Ja koje me neće napustati nikada.

fra Ante Udovičić

SREĆA

Neka sve imaju,
neka je more njihovo,
rijeke neka popiju,
zlatu im umjesto drveta,
dijamanti umjesto kamena,
neka im sve što žele,
neka me muče,
ali suze su nam iste.

Eto ti sve more,
ja ću patiti.

Popij sve rijeke,
ja ću žedan biti.
Posjeci sva stabla,
ja ću drhtati.
Od svih kamenja kuću sagradi,
ja ću na kiši biti.
Eto ti sve,
ništa mi od toga ne treba.
Ja ću te tješiti,
suze ti brisati.

fra Ante Jurica

JOŠ NADE IMA

Išao sam livadama da bih našao
cvijet,
za bolji svijet.

Prelazio sam planine i gore
samo da bih došao
do izvora prave vode.

Osjećao sam bol s pticom koju
ubija
zima,
razmišljajući,
još proljeća ima.

Čekao sam leptira krila zlatnih
da mi donese
radost
proljetnog jutra.

Divio sam se zagrljaju ljudi
i života, uvijek želio
da bude bolje.

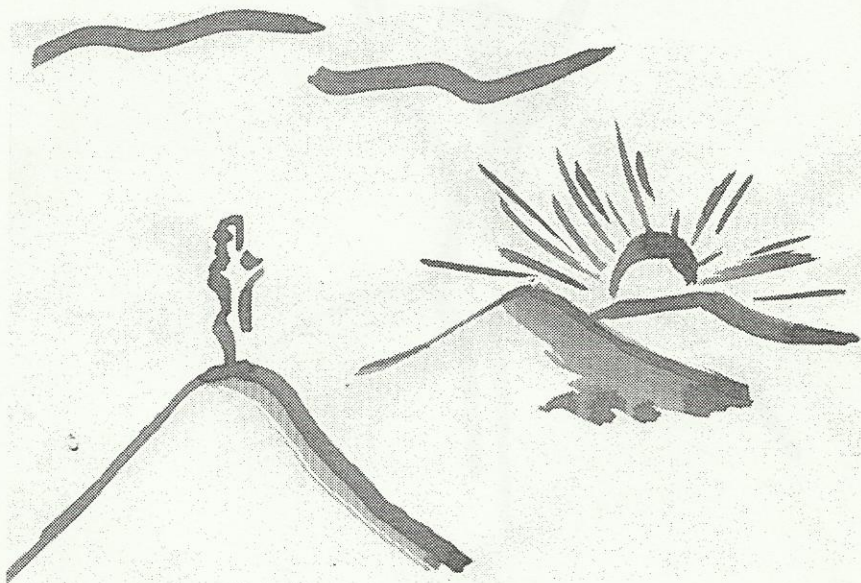
Nailazio sam na ljude
svakakvog kova,
grešnike i bjednike,
siromašne i prezrene.

Gledao sam majke kako
ubijaju djecu,
očeve koji
zalutaše.

Vjerovao sam u bolja
vremena i plakao
nad prošlim,
želio sam...

Gledajući nebo,
poželio sam krila,
da šapnem svijetu:
još Nade ima!

fra Ivan Šipić

PUT KRIŽA

1. *Isus osuđen na smrt*

Tamo negdje na Istoku donesena je presuda. On mora umrijeti. Osuda nepravedna, opravdana je na Zapadu. No, On je odlučio: branit će se. Ta i osuđenik vrijedi koliko i "sudac", ako ne i više.

2. *Isus prima na se križ*

Primio je na se križ, križ koji je u obliku šarene uniforme. Taj je križ težak, no svet.

3. *Isus pada prvi put pod križem*

Smrtonosne cijevi su zarigale vatrom, "blagoslovljene" lordovim planom i on je pao prvi put. No, iz krvavog tla ustaje drugi, isti kao i ovaj koji je pao i nastavlja nositi šareni križ. Više se ni ne pomišlja na povratak. Prekasno je. Postoji samo naprijed.

4. *Isus sreta svoju svetu majku*

Te večeri kad je ponio križ, majka mu je dala blagoslov. Nije joj dao zaplakati, jer čuo je da se za mučenicima ne plače, nego se pjeva zajedno s njima.

5. *Šimun pomaže Isusu nositi križ*

Šimun kardinal nije bio prisiljen pomoći mu nositi križ, bio je svjestan da pomaže pravedniku, a on je uvijek za pravdu. Hvala ti, Šimune, kaže mu on poput Branimira nekoć davno.

6. *Veronika pruža Isusu rubac*

Ne treba mu od nje rubac, dovoljan je samo pogled koji će mu dati snage i uvjeriti ga da njezino srce kuca uz njega. Pogled mu daje snage da križ donese do kraja, kad će opet moći biti skupa.

7. *Isus pada drugi put pod križem*

Opet grme smrtonosne cijevi, "s blagoslovom" valjda opet nekog lorda. Pao je. No, ustaje drugi i nosi križ dalje. Ta, lordovi, shvatite, križonosaca ima više od vas.

8. *Isus tješi Jeruzalemske žene*

Ne plačite! Pjevajte, jer pjesma mi snagu daje. Ne plačite nada mnom, nego rodite još ovakvih poput mene.

9. *Isus pada treći put pod križem*

Tuku opet, zemlja se potresa, pao je opet. Udrите, pucajte, srušite sve, ali ima onih koji će opet ustati i donijeti sveti križ do vrha, gdje vaše cijevi ne mogu doprijeti.

10. *Isusa svlače i poje žučju*

Dopao im je šaka. Svjetlo je u rukama tame. Trgaju s njega šareni križ i gaze po njemu, on stoji gol sa sječivom ispod vrata. Zar je to kraj? Ne. Svjetlo je jače.

11. *Isusa pribijaju na križ*

Nož je prošao kroz bijelo meso i zacrvenio se. Nož je postidjen, a onaj u čijim je rukama likuje: "Eto mu sada, pa nek ustane".

12. *Isus umire na križu*

Umro je. No, prije toga im je oprostio i dao im prijateljski savjet da bježe, jer doći će oni koji su kao i on, a ima ih puno.

13. *Isusovo tijelo u Marijinu krilu*

Majka ga je opet primila u krilu, kao kad je bio dijete. No, onda se veselo smijao, a sada mu je pogled bez života. Majka ne plače, nego šalje onoga što bijaše naslonjen na njega da ga u grob polože.

14. *Isusa polažu u grob*

Brat ga je položio u grob. Brat je ponosan na njega, jer ima brata za mučenika, jer ima zagovornika. No, brat ni svjestan nije što će se još dogoditi.

15. *Uskrsnuće*

Brat nije daleko odmakao od groba, kad se začu grmljavina velika, jača od svih istočnih topova. A onda, savršena tišina, narušena cvrkutom ptica. Okreni se brate, smogni snage. Okrenuo se polako i odmah kleknuo, jer vidje brata svoga visoko gore s križem izvan domašaja istočnih topova "blagoslovljenih" lordovom krvavom rukom.

U Makarskoj, 17. 09. 1994.

fra Ante Jurica

Povijesne crtice

POVIJESNI PREGLED DJELOVANJA FRANJEVAČKE TEOLOGIJE U MAKARSKOJ¹

Filozofsko-teološko učilište, *Franjevačka teologija - Makarska*, jedno je od mnogobrojnih aktivnosti franjevačke *Provincije Presv. Otkupitelja*, koje je kroz stoljeća usrdno služilo i služi Bogu i Božjem Narodu, a posebno Crkvi u Hrvata. Godine 1986. ta je školska ustanova proslavila "pet puta zlatni jubilej", tj. 250. obljetnicu (1736. - 1986.) svoga postojanja, čime se zapravo svrstala među značajnija i osposobljenija bogoslovska učilišta u južnoslavenskim krajevima (to su riječi Državnog Tajništva Vatikana upućene upravi bogoslovije prigodom njezine znamenite 250. obljetnice). U tom kontekstu, potrebno je istaknuti da je svaki uspjeh (značajniji zamah) ili pad razine fakultetske naobrazbe i rezultata toga učilišta, usko povezan s usponima i padovima svekolikih provincijskih aktivnosti i redovničkoga života uopće.

¹ Tekst, zapravo, predstavlja najvećim dijelom sažetak članka fra Jure Brkana (profesora na Franjevačkoj teologiji -Makarska), objavljenog u monografiji *Franjevačka visoka bogoslovija u Makarskoj* prigodom 250. obljetnice osnivanja i rada tog filozofsko-teološkog učilišta (str. 83-99.), a dijelom iz kalendara Franjevačke teologije - Makarska ak. god. 1995/96, 7-8.

1. Počeci do sjedinjenja

Duh Tridentinskog sabora (1545. - 1563.) predstavlja u povijesti Crkve pažnje vrijedan napredak, možda najznačajniji preokret, u otvorenosti i shvaćanju važnosti (potrebe) razvoja školstva i svekolike izobrazbe svećeničko-redovničkih kandidata cijele Katoličke crkve.

Dosljedno tome, a napose zbog političkih, društvenih, gospodarskih i vjerskih prilika u Dalmaciji, franjevci su zdušno započeli raditi na osnivanju bogoslovnih učilišta. Za takve pothvate dodatni podstrek franjevcima iz Dalmacije, članovima Provincije Bosne Srebrene, bile su i ne mali broj poteškoća političke naravi (u prvom redu složenost mletačkih zakona glede kretanja podložnika), budući da su teritorijalno pripadali Mletačkoj Republici. Stoga, franjevci pritješnjeni i ponukani koječim, godine 1714. na provincijskom kapitolu u Đakovu *osnivaju novo učilište spekulativnoga bogoslovlja* (provincijskog karaktera) *u samostanu Sv. Lovre u Šibeniku*, u kojem je sigurno od 1699. godine djelovalo provincijsko filozofsko učilište. Tako samostan Sv. Lovre u Šibeniku postaje *prvo* učilište spekulativnoga bogoslovlja u dijelu Provincije Bosne Srebrene na teritoriju Dalmacije. No, i taj po sebi značajni pothvat, čini se, bio je nedostatan kako bi se i konačno zaustavilo osiromašivanje ionako siromašnih i skromnih uvjeta života i rada onodobnih svećeničko-redovničkih kandidata. Naime, domaća učilišta još uvijek bijahu u začecima (nedostatna za samo pripremanje lektora iz filozofije i bogoslovlja), a višegodišnje izbivanje ne malog broja provincijskih studenata na daljnjem usavršavanju, po učilištima susjednih zemalja, valjalo je redovito plaćati. Zato, generalna uprava Franjevačkog reda, prepoznavši stoljetne želje domaćeg svećenstva i izražavajući spremnost da im ublaži poteškoće gospodarske i političke naravi, udovolji prethodnoj molbi uprave Provincije, za osnivanje *općega učilišta* (25. siječnja 1725. god.), u za ono doba najpogodnijem samostanu Sv. Lovre u Šibeniku.

U skladu s ondašnjim propisima franjevačkog zakonodavstva (provincija bez općeg učilišta postaje kustodija), a i iz razlogâ uspješnog rada i djelovanja, novoosnovano učilište u Šibeniku je ubrzo (22. siječnja 1735. god., dakle, upravo iste godine i na sam

datum osnivanja nove *Provincije sv. Kaja* (danas Presvetog Otkupitelja)) promaknuto u *opće učilište prvoga stupnja*.

Ali, unatoč osjetnim pomacima s obzirom na mogućnost obrazovanja provincijskih kandidata na vlastitim odgovarajućim znanstvenim ustanovama, ubrzo se osjetila potreba i provincijskog bogoslovnog učilišta, uz ono opće učilište prvoga stupnja u Šibeniku. Toj se potrebi udovoljilo, kada je uprava Provincije 3. lipnja 1736. *osnovala provincijsko učilište spekulativnoga bogoslovlja u samostanu u Makarskoj*.

Nakon nekoliko godina djelovanja provincijske bogoslovije u Makarskoj, uprava Provincije traži od generalne uprave Reda da podigne makarsku Bogosloviju s provincijskog stupnja na opću Bogosloviju drugoga stupnja. Tadašnji general Reda i apostolski komesar fra Kajetan da Laurino prihvatio je molbu i 1. travnja 1743. novounaprijeđeno učilište izjednačio sa svim općim učilištima iste kategorije u Franjevačkom redu.

Ipak, nezadovoljstvo članova makarskog samostana čini se bilo je neizbježno, kada je general Reda, kao jedini koji je mjerodavan imenovati lektora na općem učilištu u Makarskoj, imenovao dvojicu lektora iz Provincije sv. Ladislava (Ugarska), premda Provincija (u Dalmaciji) imaše dovoljan broj svojih osposobljenih predavača. Da bi se riješio taj slučaj, general Reda iziđe u susret molbi Provincije da se potpuno dokine učilište, te 20. srpnja 1745. god. prekida njegovo mučno dvogodišnje djelovanje. Tim dekretom o dokidanju bogoslovnog učilišta II. stupnja u Makarskoj zapravo nastupa kraći period od pet godina, kada ne nalazimo nijedno provincijsko učilište spekulativnoga bogoslovlja, osim onoga u Šibeniku. Naime, tek će 1750. god. uprava Provincije donijeti odluku o osnivanju novog provincijskog učilišta spekulativnoga bogoslovlja u Zaostrogu, koje će kao takovo djelovati punu dvadeset i jednu godinu, sve do njegova dokinuća koje je uslijedilo 12. studenog 1771. godine. Uz tu odredbu o dokinuću bogoslovije u Zaostrogu, donešena je i druga odredba o ponovnoj uspostavi Bogoslovije u Makarskoj. Tako se Bogoslovija ponovno vraća u Makarsku, gdje neprekidno djeluje do dana današnjega s iznimkom nekoliko godina poslije II. svjetskog rata (od 1946/47. do 1957/58.)

2. Franjevačko bogoslovno učilište Šibenik-Makarska

Godine 1827. dokidaju se bogoslovna učilišta u Šibeniku i Makarskoj, budući je prethodno prošao tendenciozni prijedlog Austrije kod crkvenih vlasti u Dalmaciji, koji je imao za cilj, između ostalog, osnivanjem *Centralnog bogoslovnog sjemeništa* u Zadru (1821. god.) dokinuti sve bogoslovije koje su držali redovnici. No, franjevci na to nisu pristali, već naprotiv, zahtijevajući uporno uspjeli su isposlovati ("per grazia speciale") domaće bogoslovno učilište za svoju Provinciju. Tako centralna dvorska komisija za školstvo 7. rujna 1828. god. određuje da se u Provinciji Presvetog Otkupitelja osnuje jedno bogoslovno učilište, i to na dva mjesta: Šibenik i Makarska. Takvo jedinstveno bogoslovno učilište Šibenik-Makarska usvaja program, koji je izradio direktor bogoslovnog fakulteta u Pragu, benediktinski opat Stjepan Rautenstrauch, a što je prethodno carica Marija Terezija propisala za sve bogoslovije u carstvu. Taj, pak, jozefinistički sustav školstva imao je vidnog utjecaja na pastoralno osposobljavanje franjevaca Provincije Presv. Otkupitelja, čak do te mjere da se uprava Franjevačkog reda i Provincije (sve tamo do konkordata između Austrije i Svete Stolice 1855.) nije smjela miješati u program na Bogosloviji. Ni lektori na Bogosloviji nisu više bili postavljeni putem konkursa (natječaja), već administrativnim aktom državne vlasti. Od tada, uz kandidate za Franjevački red, na Bogosloviji studira i veliki broj svjetovnih svećeničkih kandidata, posebno iz Splitske biskupije, a diploma postignuta na Bogosloviji Šibenik-Makarska bila je priznata svugdje unutar granica austrijskog carstva. Tim više što je 8. listopada 1887. god. Ministarstvo bogoštovlja i nastave redovničke i biskupijske bogoslovije izjednačilo s bogoslovnim fakultetima u carevini.

Pravno govoreći, nakon 1855. god. Provincija je mogla ponovno reformirati vlastitu Bogosloviju prema franjevačkom zakonodavstvu, ali to nije učinila iz praktičnih razloga.

Konačno, budući je samostan Sv. Lovre u Šibeniku bio pritisnut raznim nedaćama, posebno onim ekonomske naravi, Bogoslovija je iz Šibenika morala u nekoliko navrata seliti (Sinj, Zaoštrog), da bi napokon bila premještena u Makarsku ak. god. 1916/17.

3. Franjevačka visoka bogoslovija Makarska

Iako Franjevačka bogoslovija u Makarskoj samostalno djeluje već od ak. god. 1916/17., tek od ak. god. 1936/37. Bogoslovija radi kao filozofsko-teološka ustanova. Te je, naime, godine filozofija iz Sinja premještena u Makarsku i kompletiran je petogodišnji studij po uzoru na bogoslovne fakultete u Katoličkoj crkvi, odnosno, prema "Ratio Studiorum" Franjevačkog reda. Tadašnji rektor bogoslovije fra Ante Crnica, predložio je da se izrade *Statuti Bogoslovije*. Taj je posao upravo njemu povjeren a predloženi nacrt je konačno odobren od strane uprave Provincije 22. VII. 1937. Statuti su tiskani 1938. god. i prema njima se trebao odvijati rad na Bogosloviji.

Ak. god. 1946/47. Bogoslovija iz Makarske premještena je u samostan Gospe Lurdske u Zagreb. Čini se, ipak, da su godine između 1950. i 1954. bile najteže za Bogosloviju, kada je ujedno i prestala s radom. Tada su studenti Provincije Presvetog Otkupitelja pohađali Katolički bogoslovni fakultet u Zagrebu.

Ak. god. 1957/58., nastavivši ponovno s radom, Bogoslovija iz samostana Gospe Lurdske u Zagrebu će se konačno vratiti u "svoje bivše sjedište u Makarsku".

Dana 1. listopada 1969. god. osnovana je *zajednička* Franjevačka visoka bogoslovija franjevačkih *provincija Presv. Otkupitelja i Sv. Jeronima* sa sjedištem u Makarskoj i Dubrovniku. Trajanje je studija pritom podignuto na šest godina - prve dvije godine studija u Dubrovniku (filozofski odsjek), a ostale četiri u Makarskoj (teološki odsjek). Tako uređeno učilište *afilirano* je dekretom Sv. kongregacije za katolički odgoj 2. srpnja 1971. *Katoličkom bogoslovnom fakultetu* (KBF) u Zagrebu na rok od četiri godine. Razdvajanjem franjevačke visoke bogoslovije Makarska-Dubrovnik god. 1972. ponovno je u Makarskoj uspostavljen filozofski odsjek studija, a studenti V. i VI. godine počeli su odlaziti na KBF u Zagreb, da bi tamo završili studij.

Od ak. god. 1980/81. ponovno je u Makarskoj uspostavljena VI. (pastoralna) godina studija, dok studenti V. tečaja (godine) pohađaju i dalje KBF u Zagrebu.

U ak. god. 1991/92. pokrenut je postupak "reviviscencije", tj. oživljavanja afilacije iz 1971. god. s KBF-om. Očekuje se pozitivno rješenje iz Rima, od Kongregacije za katolički odgoj i obrazovanje.

U ak. god. 1992/93. započelo je i nastojanje i naponi da se Franjevačkoj visokoj bogosloviji priznaju sva prava i osigura status *Visokog vjerskog učilišta*, kao "visoke škole ili fakulteta".

S obzirom na ta nastojanja, promijenjeno je i samo ime naše Bogoslovije. Odlukom Provincijskog Definitorija (od. 24. lipnja 1994.) dobili smo novo ime, koje glasi *Franjevačka bogoslovija - Makarska*.

Tijekom 1995., točnije u proljeće, ime naše Institucije je još jednom promijenjeno. U sukladnosti s ostalim teološkim školama u Rep. Hrvatskoj i radi jedinstvenosti naziva i lakše registracije svih škola, promijenili smo ime i dobili konačno naziv: *Franjevačka teologija - Makarska - Područni studij KBF-a*.

To je, u biti, rezultat pregovora HBK, KBF-a, predstavnika teoloških škola i Ministarstva znanosti i tehnologije.

Naime, postignut je dogovor o uključivanju svih teoloških škola u Katolički bogoslovni fakultet i u Sveučilište u Zagrebu, te je 13. 11. 1994. Ministarstvo izdalo uredbu, dekret o tom modelu i načinu rješavanja tog problema. Na temelju toga sve teološke škole u Rep. Hrvatskoj ulaze u sustav visokog školstva i imaju sveučilišni status. Postale su, zapravo, u civilnom zakonodavstvu *Područni sveučilišni studiji KBF-a*, a u crkvenom smislu, i dalje su *afilirani studiji KBF-a!*

Konačno, uz sve moguće zgode i nezgode, koje je Teologija proživljavala u svojoj dugoj povijesti, može se reći da je dosta uznapredovala organizacijski i radom. Iz djelovanja Teologije u Makarskoj iznikli su *Papinska međunarodna marijanska akademija* i *Međunarodna skotistička komisija* u Rimu. Nezaobilazno je spomenuti izdavanje *Nove revije* (1922. - 1944.), koja je između dva svjetska rata jedna od vodećih vjersko-kulturnih publikacija kod nas. Današnji život i rad profesora Franjevačke teologije u Makarskoj (kojih u ak. god. 1995/96. ima ukupno šesnaest i dvojica honorarnih predavača), velikim dijelom odražava se u glasilu "Služba Božja" i njezinim popratnim izdanjima, prijevodima sv. otaca i drugim liturgijsko-pastoralnim pomagalima.

Priredio: fra Joško Kodžoman

Iz života Teologije

KRONIKA

11. kolovoza 1995.

Vis "Milovan" je nastupio kao prateći sastav na solističkom koncertu Sanje Erceg-Vrekalo, sopranistice HNK - Split, u Sinju.

3. listopada 1995.

Vokalno-instrumentalni sastav "Milovan", pohodio je župu Čapljina, u susjednoj BiH, gdje je za tamošnje vjernike priredio koncert duhovnih pjesama zajedno sa sopranisticom HNK Split, Sanjom Erceg - Vrekalo.

31. listopada 1995.

Iz Rima je, nakon završenog studija fundamentalne teologije, došao novi domagistar i profesor na Teologiji dr. fra Anđelko Domazet.

5. listopada 1995.

Zazivom Duha Svetoga i svečanom sv. Misom, koju je predvodio o. rektor dr. fra Dušan Moro, označen je početak nove akademske godine 1995/96. Uvodno je predavanje pod naslovom "*Metafizika i postmetafizika*" održao dr. fra Ante Vučković, te je ujedno tom prigodom i predstavljena upravo objelodanjena knjiga profesora fra Marijana Mandaca: "*Sveti Jeronim Dalmatinac*". Knjigu je predstavio urednik "Službe Božje" mr. fra Marko Babić.

Po završetku prigodnog programa o. rektor je proglasio akad. god. 1995/96. otvorenom, nakon čega je uslijedilo zajedničko fotografiranje.

8. studenoga 1995.

Spomendan je bl. *Ivana Duns Scota* i ujedno Dan Teologije u Makarskoj. Euharistijsko slavlje je predvodio o. rektor, dr. fra Dušan Moro, uz

sudjelovanje svih profesora, studenata i nekolicine vjernika. Nakon toga je uslijedio prigodni program u staroj samostanskoj crkvi sv. Marije, gdje su bili prisutni brojni uzvanici: predstavnici gradskog poglavarstva, članovi ogranka Matice Hrvatske u Makarskoj, te ostali brojni prijatelji.

O. rektor je istaknuo značenje i razloge slavljenja bl. Ivana Duns Scota, te je uputio poziv i poticaje da po primjeru tog *velikana duha* i sami nastojimo oko boljitka sadašnjice za konačno bolju budućnost. Naš novi doktor i redoviti predavač na Teologiji, fra Anđelko Domazet, održao je predavanje pod nazivom: "*Kristološka misao u djelima Romana Guardinija*". Unatoč hladnoći dana, sve je proteklo u ugodnoj (toploj) atmosferi, u čemu je svoj obol dala i *Schola cantorum* (Zbor franjevačkih bogoslova), izvodeći nekoliko glazbenih točaka pod ravnanjem mo. fra Mile Čirka. Nakon tog prigodnog programa, priređen je za sve uzvanike mali domjenak u klerikatskim prostorijama.

15. studenoga 1995.

Danas je bio regionalni sastanak braće s područja Makarske i makarskog okružja. Slušali smo predavanja dr. fra Šime Samca "*Evangelizacija prema najnovijim dokumentima Franjevačkog reda*" i referat dr. fra Stipe Nimca "*Stanje i perspektive obnove na oslobođenim područjima Provincije*". Sastanak je zbog školskih obveza održan poslije podne, a ne ujutro kako je dosad bio običaj.

20. studenoga 1995.

Uoči blagdana Gospe od Zdravlja vis "Milovan" je nastupio kao prateći sasatav na koncertu sopranistice Sanje Erceg-Vrekalo u Splitu.

8. prosinca 1995.

U čast svetkovine Bezgrešne, studenti, pod vodstvom o. magistra fra Ante Čove, i fra Mile Čirka, pripremili su i izveli prigodnu akademiju (7. XII.). U programu su sudjelovali i mladi s područja Makarskog primorja.

Nekoliko koralnih i drugih kompozicija, uz vrlo dobro ocijenjen recital, doista su učinili večer iznimo ugodnom i pravim osvježanjem za brojne sudionike. Akademija je, kako rekosmo, održana uoči same svetkovine, a po već ustaljenoj tradiciji sve je skupa okrunjeno sv. Misom, koju je predvodio i na kojoj je propovijedao domagistar bogoslova fra Anđelko Domazet.

20. prosinca 1995.

Posjetio nas je o. Provincijal fra Pavao Žmire. Zajedno smo proslavili Sv. Misu i zadržali se u bratskom razgovoru. Bila je to prigoda da izmjenimo najbolje želje za predstojeće božićne blagdane i nadolazeće Mlado Ljeto.

15. veljače 1996.

Završetak je ispitnog roka. Svi studenti su izišli na ispite i položili svatko na svoj način uspješno. O. magistar već duže vrijeme poduzima stanovite radove na obnovi zajedničkih prostorijskih u našem trošnom klerikatu.

21. veljače 1996.

Pepelnica. O. Provincijal prigodom svoje kanonske vizitacije razgovarao je sa svim bogoslovima pojedinačno.

17. ožujka 1996.

Počelo je tradicionalno korizmeno prikazivanje "Muke Gospodnje". Danas smo nastupili u župi Vinjani kod Imotskog. Zbog velike prostranosti župe dali smo dvije predstave. Prva je bila u crkvi sv. Ante Padovanskog u Gornjim Vinjanima, a druga u crkvi sv. Nikole Tavelića u Donjim Vinjanima.

Od toga datuma uslijedila su brojna i često naporna prikazivanja "Muke", na različitim područjima unutar granica Lijepe naše: 22. ožujka "Muka" u župnoj crkvi u Omišu; 23. ožujka dvije izvedbe, od kojih jedna u hotelskom naselju Solaris kod Šibenika, a druga u crkvi Gospe van grada u samom Šibeniku; 24. ožujka predstavu smo priredili u katedrali sv. Marka u Makarskoj; 25. ožujka izveli smo dvije predstave u domu hrvatske vojske u Kninu; 29. ožujka bili smo u Otoku kod Sinja; 1. travnja predstava u Gračacu, na području dične nam Like; 2. travnja dvije izvedbe, od kojih jedna u Udbini, druga u Donjem Lapcu .

3. - 5. svibnja 1996.

Zauzimanjem Hrvatske konferencije viših redovničkih poglavara organiziran je po prvi put u povijesti susret hrvatske redovničke mladeži. Za mjesto susreta izabrano je izletišno mjesto Savudrija u Istarskoj županiji, tik uz

granicu Hrvatske i Slovenije s lijepim i bistrim pogledom na talijansku obalu. Susret je trajao nepuna tri dana (kraj tjedna). Kamp za djecu i mladež *Veli Jože* također je po prvi put u svojoj povijesti imao prigodu ugostiti mnoštvo od preko dvije stotine mladih redovnika iz 11 različitih Redova koji djeluju u Crkvi u Hrvata.

Kao plod našeg trodnevnog druženja, donešena je rezolucija na temelju čitavog susreta. Riječ je o više raznih točaka, no među prvim se ističe ta da se osjeća potreba ovakvog susreta te se predlaže da on postane tradicionalnim (ako ne svake, a ono barem svako druge godine).

15. svibnja 1996.

Danas, poslije podne, održan je regionalni sastanak za Makarsku i makarsko okružje. Skup je organiziran prema već ustaljenom redu. Najprije smo odslušali predavanja dvojice predavača: dr. fra Ante Čovo nam je prokomentirao dokumenat Kongregacije za ustanove posvećenog života i družbe apostolskog života, *Bratski život u zajednici*, a dr. fra Jure Brkan je govorio o *mjesnim kapitulima*. Predavači su prethodno održali ista predavanja na mjesnim kapitulima za samostane i samostanska okružja Visovac, Zagreb i Sinj, a njihov nastup u Makarskoj je izazvao veliku pozornost i pobudio golemi interes u, inače, punoj dvorani.

19.-20. svibnja 1996.

Gvardijan fra Miljenko Odrlić, otac magistar fra Ante Čovo i profesor fra Mile Čirko bili su u posjetu Franjevačkom sjemeništu provincije Bosne Srebrne u Visokom u prigodi proslave 125. obljetnice tamošnje Franjevačke klasične gimnazije. To je sjemenište za vrijeme najljućih ratnih godina djelovalo u izbjeglištvu u Baškoj Vodi. Tako su se u tom teškom vremenu produbile i ojačale stoljetne veze između naših zajednica.

In perpetuam rei memoriam

FRA FRANO CAREV

(Kaštel Gomilica, 6. rujna 1914. - Makarska, 27. prosinca 1994.)

Ispružih ruku i na dlan mi padoše dva kolačića - "Čuješ, da ti život bude slađi." I bio mi je sladak u tom trenutku. Kopao sam u vrtu gdje se imala posijati salata. I to ona gorka riga što je ne volim prinositi ustima. Samom pomišlju na nju ona su mi dva kolačića bila još stoput slađa. A u životu se ipak mora pojesti i koja gorka trava. Stoga mi je tako milo čuti - da ti život bude slađi.

Pred sobom sam ugledao postarijeg fratra, mršava, blijeda, visoka, a ipak malo pognuta. Morao se pognuti kad je prolazio kroz mala vrtna vrata. Rekao je da bi stajao uz mene cijelo vrijeme, ali je imao drugog posla. Nagradio me zato s dva kolačića, jer je volio jesti tu gorku travu za koju sam spremao teren. Uvijek se čudim zašto su lijekovi uglavnom gorki. I ta je gorka riga dobra za zdravlje.

To je bio prvi susret. Tih sam dana upravo završio novicijat, a on je već bio stari fratar.

Dalje je sve išlo svojim tijekom. Živjeli smo u istoj kući. Znam, od onih koji su ga dulje i bolje poznavali, kako je u čaši mora, koja je bila lijek za njegove stare kosti, mogao prepoznati je li ugrabljen kod Baške Vode ili odmah tu u Osejavi.

Nije trošio puno riječi, a bio je profesor pola stoljeća. To je misterij sličan stablu koje se bez puno buke iz malog zrna sjemena bačena u zemlju vine do neslučenih visina.

Ako s njim nisi htio imati posla samo si se trebao pokazati malo neraspoloženim. Neki su mu i zamjerali što stvari ne ponavlja dvaput. Njegov je odgovor bio da *maturus* to mora shvatiti. Inače nije *maturus*. A svi smo imali položen ispit zrelosti.

Vladao je tuđim jezicima, i kad više nije predavao u školi, đaci su mu se znali uteći za pomoć pri prevođenju ili sastavljanju kakva pismenog rada na latinskom ili kojem drugom jeziku, kako su profesori snagom svoje službe tražili od studenata.

Ali ne može se na papir staviti čitav čovjek. Teško je govoriti o nekom koga nikad do kraja nisi upoznao i to ne toliko zbog kratkoće vremena koliko zbog bogatstva sadržaja što ga u sebi nosi jedan čovjek.

Ujutro poslije svete mise na blagdan Svetog Ivana Evanđelista ili Ivana Božićnog, đaci su po običaju išli svojim kućama provesti ostatak božićnih praznika. Večer prije pjevali smo božićne pjesme. Sjećam se da je on pjevao "Veselmo se ov' čas, braćo ljubljena". Godinama je ta pjesma bila zaštitni znak božićnih večeri u našem samostanu.

Na Mladence sam već bio kod kuće. Probudi me dozivanje župskog vikara. Nosi mi poruku da je umro fra Frano Carev. Kad? Sinoć za večerom. Spremio sam se za sprovod.

Putem sam se prisjećao izraza kojim se u mrtvaru našeg samostana, koji se čita svake večeri, opisivalo preminuće pojedinih fratara. Jednom sam fra Franu pitao zašto nekima piše *migravit ad astra*, nekima *obiit in Domino* ili *habitavit ad Dominum*, nemalom broju *occisus est* i tako mnogima drukčije. Reče da je to pjesnička sloboda i nadoda - *varietas delectat*. Nisam ni slutio da će sasvim uskoro doživjeti radost promjene i nastaniti se kod Onoga kojemu je već davno predao svoje srce.

Na sprovodu sam doznao da mu je zadnji članak, koji je napisao, nosio naslov "Opčaran planinom Nebo". Uvjeren sam da tamo provodi slađi život.

fra Domagoj Runje

SADRŽAJ

Riječ uredništva	1
Rektorova popratna riječ	5

Teološki pokušaji

Kultura praznine i sumnje	7
Smrt i umiranje u ljudskom životu	19

Iskustva i razmišljanja

Tko je obukao Kristovu haljinu?	37
Novodobni duh i bogoslovi	45
Riječ o toleranciji	53

Aktualnosti

Rad kao temeljni zahtjev	55
Je li pravo na slobodu izražavanja kršćanska vrjednota?	61

Franjinim stopama

Asižanin i drugi	63
----------------------------	----

Meditativni kutak

O potrebi odluke	69
----------------------------	----

Književni izlog

Dragi moj ja	71
Sreća	73
Još nade ima	74
Put križa	75

Povijesne crtice

Povijesni pregled djelovanja Franjevačke teologije u Makarskoj	77
--	----

Iz života Teologije

Kronika.	83
------------------	----

In perpetuum rei memoriam

Fra Frano Carev	87
---------------------------	----

*Pismo sv. Franje
sv. Anti Padovanskom*

*Svom dragom bratu Anti
Franjo pozdrav u Kiistu.
Drago mi je da predaješ svetu
teologiju braći, samo da zbog tog
studija ne ugase duh svete molitve
i pobožnosti, kako stoji u Pravilu.
Zdrav bio!*

